

SAGVNTVM

PAPELES DEL LABORATORIO DE ARQUEOLOGÍA
DE VALENCIA
EXTRA - 22

LES EXCAVACIONS DE MIQUEL TARRADELL A LA PLAÇA DE LA REINA (VALÈNCIA, 1965-1966)

FERRAN ARASA I GIL, ALBERT RIBERA I LACOMBA
(EDITORS)

100

ANYS FENT
ARQUEOLOGIA
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

1921 - 2021

Departament de Prehistòria,
Arqueologia i Història Antiga

2021

SAGVNTVM. Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia

Extra-22

2021

Informació i intercanvis:

Departament de Prehistòria, Arqueologia i Història Antiga
Facultat de Geografia i Història
Av. Blasco Ibáñez, 28 - 46010 València (Espanya)
Fax: (+34) 96 3983887
e-mail: dep.paha@uv.es

Subscripció i vendes:

PUV-Servei de Publicacions de la Universitat de València
C. Arts Gràfiques, 13 - 46010 València
Publicacions@uv.es

Consulta on-line: <http://ojs.uv.es/index.php/saguntumextra>

© Universitat de València
Departament de Prehistòria, Arqueologia i Història Antiga
Facultat de Geografia i Història

Imprimeix: LAIMPRENTA

I.S.B.N.: 978-84-9133-410-1

Dipòsit Legal: V-3359-2021

Sumari

PREFACI	11
EXCAVACIONES DE LA PLAZA DE LA REINA (VALÈNCIA, 1965-1966)	13
Miquel Tarradell, Gabriela Martín, Ana Salvá, Milagro Gil-Mascarell, Josep Pitarch, Enric A. Llobregat	
LES EXCAVACIONS DEL LABORATORI D'ARQUEOLOGIA A LA PLAÇA DE LA REINA DE VALÈNCIA (1965-1966). ACTUALITZACIÓ DE LES DADES I PROPOSTES INTERPRETATIVES	85
LES EXCAVACIONS DEL LABORATORI D'ARQUEOLOGIA A LA PLAÇA DE LA REINA DE VALÈNCIA (1965-1966). ACTUALITZACIÓ DE LES DADES I PROPOSTES INTERPRETATIVES	87
Albert Ribera i Lacomba	
PROPOSTA DE RECONSTRUCCIÓ TOPOGRÀFICA DE LA ZONA SEPTENTRIONAL DE LA PLAÇA DE LA REINA	103
Maria Isabel Escrivà Chover	
TREMÍS VISIGÒTIC DEL SEGLE VI TROBAT A VALÈNCIA	107
Josep Maria Gurt	
LES CERÀMIQUES I TROBALLE ISLÀMIQUES DE L'EXCAVACIÓ DE MIQUEL TARRADELL A LA PLAÇA DE LA REINA	109
Josep-Vicent Lerma Alegria	
BIBLIOGRAFIA	113

Miquel Tarradell, Matilde Font, Gabriela Martín, Raquel Barceló, Helena Reginard i Enric A. Llobregat en 1968 (Arxiu E. A. Llobregat).

Prefaci

L'any 1962, als sis anys de la seua arribada a València com a catedràtic d'Arqueologia, Epigrafia i Numismàtica, Miquel Tarradell va fundar la revista *Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*, el primer número de la qual va dedicar a l'arqueologia romana de la ciutat. Poc temps després, l'any 1965 se li va presentar l'oportunitat de fer-hi una excavació programada. Aleshores l'Ajuntament de València, presidit per Adolfo Rincón de Arellano, va decidir construir un aparcament subterrani a la plaça de la Reina, al nucli històric de la ciutat. Assabentat de la iniciativa, Miquel Tarradell es va dirigir a la corporació municipal plantejant la possibilitat de fer unes excavacions a la banda nord de la plaça, davant de la façana barroca de la Catedral, ja que per la seua localització suposava que s'hi podrien trobar restes antigues. La iniciativa va sortir endavant gràcies a l'interès del regidor José Vilar Hueso, i a tal fi es va signar un conveni entre la Universitat de València, representada pel seu catedràtic i cap del Laboratori d'Arqueologia, i l'ajuntament de la ciutat que establia les obligacions i compromisos de cada part: la universitat dirigia els treballs, estudiava les troballes, les dipositava al museu municipal i en redactava la memòria, i l'ajuntament posava els peons i en publicava els resultats. Cal destacar el caràcter científic i preventiu d'aquesta intervenció arqueològica, una iniciativa pionera, però malauradament aïllada, que va precedir els

temps de l'especulació immobiliària i la falta de control arqueològic en la construcció. Caldria esperar fins a la dècada de 1980, amb la reorganització del Servei d'Investigació Arqueològica Municipals (SIAM), perquè es començaren a fer excavacions preventives i a protegir el nucli històric de la ciutat.

Les excavacions van començar a mitjan 1965 i es van prolongar fins a l'estiu del 1966. Sobre el terreny els treballs van ser dirigits per Gabriela Martín, aleshores professora ajudant de la Càtedra d'Arqueologia, que va comptar amb la col·laboració d'Anna Salvà, Milagro Gil-Mascarell, Josep Pitarch i Enric A. Llobregat. Els materials recuperats es van inventariar i classificar, i els més importants es van dibuixar i fotografiar. També es va redactar una breu memòria, però la posterior dispersió d'una part de l'equip, amb el trasllat de Miquel Tarradell a Barcelona, Gabriela Martín a Recife (Brasil) i Enric A. Llobregat a Alacant, feren que els resultats no arribaren a publicar-se. Tota aquesta documentació va quedar per un temps dipositada a la Universitat, fins que en la dècada de 1980 es va donar al SIAM, que des d'aleshores ençà n'és el custodi amb els materials. Ara s'ha pogut completar amb una altra part de la memòria i alguns croquis i fotografies conservats a l'arxiu familiar, que ens ha facilitat amablement la seua filla Núria. Tot plegat ens permet conèixer amb detall aquesta excavació i els materials trobats.

Des del departament de Prehistòria, Arqueologia i Història Antiga de la Universitat de València, en el marc dels actes organitzats amb motiu del centenari del seu natalici, hem volgut reunir aquesta documentació i donar-la a conèixer en un volum de la sèrie Extra de la nostra revista, que des del 1962 continua publicant-se amb periodicitat anual. Per a la seua edició hem comptat amb la col·laboració de Josepa Pascual, cap del SIAM, i Xavier Martí, director del Museu d'Història de la Ciutat. Eva Collado ha digitalitzat les figures i Mercedes González Civera ha transcrit els textos. Volem agrair especialment a Núria Tarradell l'aportació de materials inèdits que han permès enriquir aquest dossier. Hem fet tot el possible per preservar i donar a conèixer la documentació en el seu estat original, i només s'han fet alguns canvis en la numeració i ordenació de la part gràfica, necessaris per a organitzar la present edició. Cal destacar que bona part d'aquesta documentació és inèdita, raó per la qual considerem que és de

gran interès per a la recerca. Aquest dossier s'organitza en tres parts: en primer lloc els textos originals de Miquel Tarradell, una carta de presentació –sense data– i algunes pàgines del que havia de ser la memòria de l'excavació, amb l'inventari dels materials recuperats i l'extensa part gràfica sobre els quatre sondeigs i l'ampli repertori de fragments ceràmics recuperats. Segueixen dos capítols redactats per Albert Ribera i Maria Isabel Escrivà amb l'estudi dels materials més significatius d'època romana i les noves propostes d'interpretació de les troballes a la llum de les excavacions posteriors i del panorama actual de la investigació arqueològica a la ciutat. Finalment, Josep Vicent Lerma s'ocupa dels materials més representatius del període andalusí. És així com hem volgut retre homenatge al professor Miquel Tarradell i al seu equip valencià d'aquell període, amb l'edició dels materials dispersos de la que havia de ser la memòria de la primera excavació realitzada per la Universitat de València en aquesta ciutat.

Els editors

**EXCAVACIONES DE LA PLAZA DE LA REINA
(VALÈNCIA, 1965-1966)**

Miquel Tarradell
Gabriela Martín
Ana Salvá
Milagro Gil-Mascarell
Josep Pitarch
Enric A. Llobregat

Figs. 1 y 2: Grupos de peones del ayuntamiento que participaron en las excavaciones.

PRESENTACIÓN

En 1965 las necesidades del tránsito urbano decidieron al Ayuntamiento de Valencia programar la construcción de un aparcamiento subterráneo en la Plaza de la Reina (llamada posteriormente Plaza de Zaragoza), frente a la fachada barroca de la Catedral, plaza surgida a consecuencia del derribo de una manzana de casas entre las calles de Zaragoza, Campaneros y de la Puñalería.

Dicha área que corresponde al núcleo central de la ciudad antigua, podía suponerse que contenía vestigios arqueológicos de interés. Lo demostraban hallazgos anteriores en zonas próximas, algunos realizados en viejos tiempos, como los que aparecieron en el siglo XVII, en la parte próxima al ábside de la Catedral, cuando la construcción de la Basílica de la Virgen de los Desamparados y otros sondeos más recientes, también en zonas inmediatas.

Ante esta situación era necesario evitar que se produjeran remociones importantes, sin tener en cuenta las posibilidades arqueológicas.

El Laboratorio de Arqueología de la Universidad, en aquellas fechas bajo mi dirección, como Catedrático de Arqueología, se dirigió al Ayuntamiento, que resultó sensible a nuestras propuestas, gracias al interés del concejal D. José Vilar Hueso, que allanó todas las dificultades.

Como resultado, se estableció un convenio, según el cual el Laboratorio de Arqueología llevaría la dirección de las excavaciones, aportaría sus elementos humanos y científicos, mientras que el Ayuntamiento, pondría a disposición de los excavadores unos peones de los servicios municipales, que se ocuparían de la parte mecánica de los trabajos. Los hallazgos arqueológicos pasarían, íntegramente al Museo Municipal de Valencia y la memoria sería publicada por los servicios correspondientes del Ayuntamiento.

El programa se cumplió y los trabajos comenzaron a mediados de 1965 continuando hasta el verano de 1966.

Bajo la dirección del que suscribe, el peso básico de la excavación lo llevó Gabriela Martín, entonces profesora ayudante de la cátedra de arqueología, colaborando Ana Salvá, Milagro Gil-Mascarell y José Pitarch, del mismo equipo. Enrique Llobregat se encargó del estudio de los restos de época islámica.

Los materiales hallados, después de un tiempo de depósito en el edificio de la Facultad de Filosofía y Letras, sede del Laboratorio de Arqueología, fueron entregados al Museo Municipal, en aquellas fechas dirigido por José Llorca.

La publicación de la memoria ha sufrido un retraso de muchos años, que lamentamos, impuesto sobre todo por la dispersión que se produjo en el equipo. Gabriela Martín pasó a ser profesora de la Universidad de Recife, en

Brasil, Enrique Llobregat fue nombrado director del Museo de Alicante y el firmante se trasladó a la cátedra de la Universidad de Barcelona.

Queremos agradecer que, a pesar del tiempo transcurrido, el Ayuntamiento de Valencia haya querido asumir la publicación que, en definitiva, puesto que se trata básicamente de un estudio de materiales, no ha perdido vigencia.

Miquel Tarradell

INTRODUCCIÓN

El área excavada entre las tres calles de Zaragoza, Campaneros y de la Puñalería, formaba un rectángulo de 23,90 metros de este a oeste y 17,90 y 16,30 de norte a sur, dividido en cuatro cuadros (A, B, C, D). Se excavó hasta una profundidad de seis a seis metros y medio

en algunos puntos, hasta alcanzar un estrato de arcilla clara ya completamente virgen de materiales arqueológicos, por debajo de los estratos de fundación de la *Valentia* romana.

La excavación se inició por estratos artificiales de 50 cm. aproximadamente, continuando por estratos naturales cuando estos aparecían claros. Los estratos arqueológicos relativamente limpios y sin mezcla de materiales de otras épocas, fueron los correspondientes a la ocupación republicana (estratos V, VI y VII) y que presentaron materiales cronológicamente uniformes. Desde el comienzo de la excavación quedó claro que los estratos correspondientes a la *Valentia* de época imperial habían sido completamente destruidos por la ocupación musulmana e incluso, en algunos casos, los numerosos pozos de las casas moriscas, rompieron los estratos republicanos, entre cuyos materiales romanos encontramos, a veces, fragmentos de cerámicas medievales. Los estratos imperiales habían desaparecido prácticamente, como consecuencia de la intensa ocupación árabe y medieval de la zona y sus materiales aparecían pobres, escasos y muy mezclados con cerámicas medievales. Por el contrario, los estratos republicanos correspondientes a la fundación de la ciudad y al período posterior, hasta el 50 antes de J. C., aproximadamente, se presentaron limpios y con materiales homogéneos, con excepción de alguna intrusión producida por los pozos a que nos hemos referido. El estrato IV aparece ya con cerámicas imperiales de épocas muy diversas y mezclado con cerámicas medievales. No contamos en la excavación de esta parte de la ciudad con un estrato limpio de edad augustea y posterior, pero sí quedó claro que el estrato V, no presentaba un solo fragmento de cerámica sigillata aretina, siendo sus materiales más modernos, la cerámica campaniense B de tipo tardío y sus imitaciones. Los tres estratos V, VI y VII, presentan pequeñas cantidades de cerámica campaniense A, abundante campaniense B y algunos escasos fragmentos de campaniense C. En los estratos de *Valentia* no aparece nunca la cerámica campaniense de tipo A aislada, sino siempre mezclada con el tipo B.

La acumulación de construcciones y superposición de muros y cimientos de diversas épocas, se presentó muy intensa, eliminando el valor arqueológico de los tres primeros estratos en casi toda el área excavada. Aunque pudimos señalar algunos muros construidos con sillares regulares de época republicana, ningún edificio ni habitación pudo ser delimitado, en parte por el espacio, relativamente pequeño, en que trabajábamos.

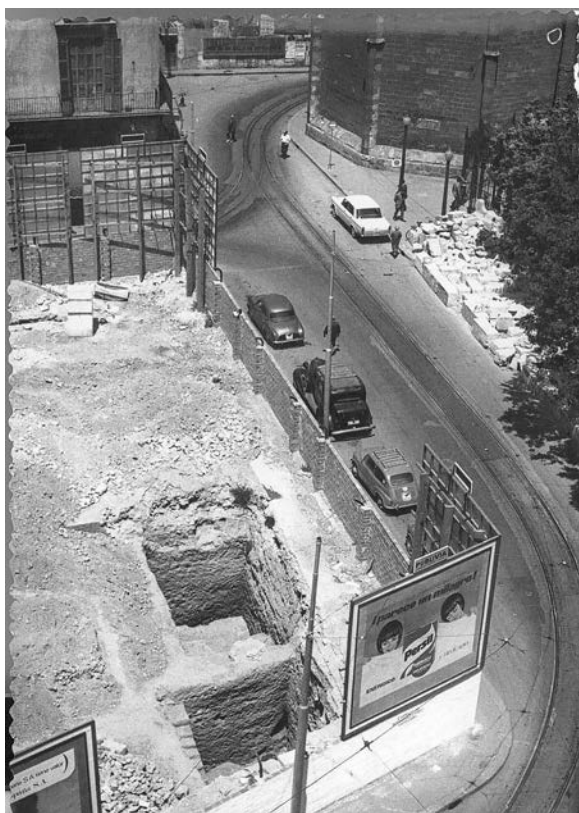

Fig. 3: Los cuadros A y B en el extremo septentrional de la excavación. Al fondo la base del Micalet, el campanario de la catedral.

Fig. 4: El solar de las excavaciones, con los cuadros A y B a la derecha y el D al fondo. El C apenas se ve oculto por las vallas publicitarias.

A pesar de las limitaciones de tiempo y espacio, la excavación de la Plaza de la Reina tuvo en su momento, singular importancia para el conocimiento de la Valencia romana. Posteriormente los servicios arqueológicos del Ayuntamiento han realizado investigaciones en la ciudad y varios trabajos de importancia han sido publicados, pero en 1965 cuando realizamos la excavación, los únicos conocimientos que teníamos del casco urbano de la ciudad romana en materia de excavaciones arqueológicas, eran las efectuadas en el subsuelo del Palacio de la Generalitat, cuyos materiales conservados en el Servicio de Investigación Prehistórica de la Diputación de Valencia fueron publicados (Martín 1962); el subsuelo del Palacio Arzobispal y la Plaza de la Virgen esquina con la Calle de Caballeros, realizada esta última excavación por J. Llorca pero cuyos resultados no habían sido publicados.

Con motivo de la conmemoración del XXI centenario de la fundación de Valencia fue publicado el primer

número de la serie “Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia” (1962) dedicada, precisamente, a “la ciudad romana de Valencia”, donde se presentó el estado actual de los problemas en artículos publicados por los autores del presente trabajo.

La excavación de la Plaza de la Reina, pequeña en términos cuantitativos, sirvió para confirmar lo que ya era esperado: que la Valencia romana había sido fundada en terreno virgen y no sobre otra ciudad ibérica, como durante muchos años había querido la erudición tradicional, y que la fecha de su fundación no estaba alejada del año 138 A. C. deducida del texto de Tito Livio.

LA EXCAVACIÓN

Como ya dijimos, el área a ser excavada fue dividida en cuatro cuadros de aproximadamente las mismas dimensiones.

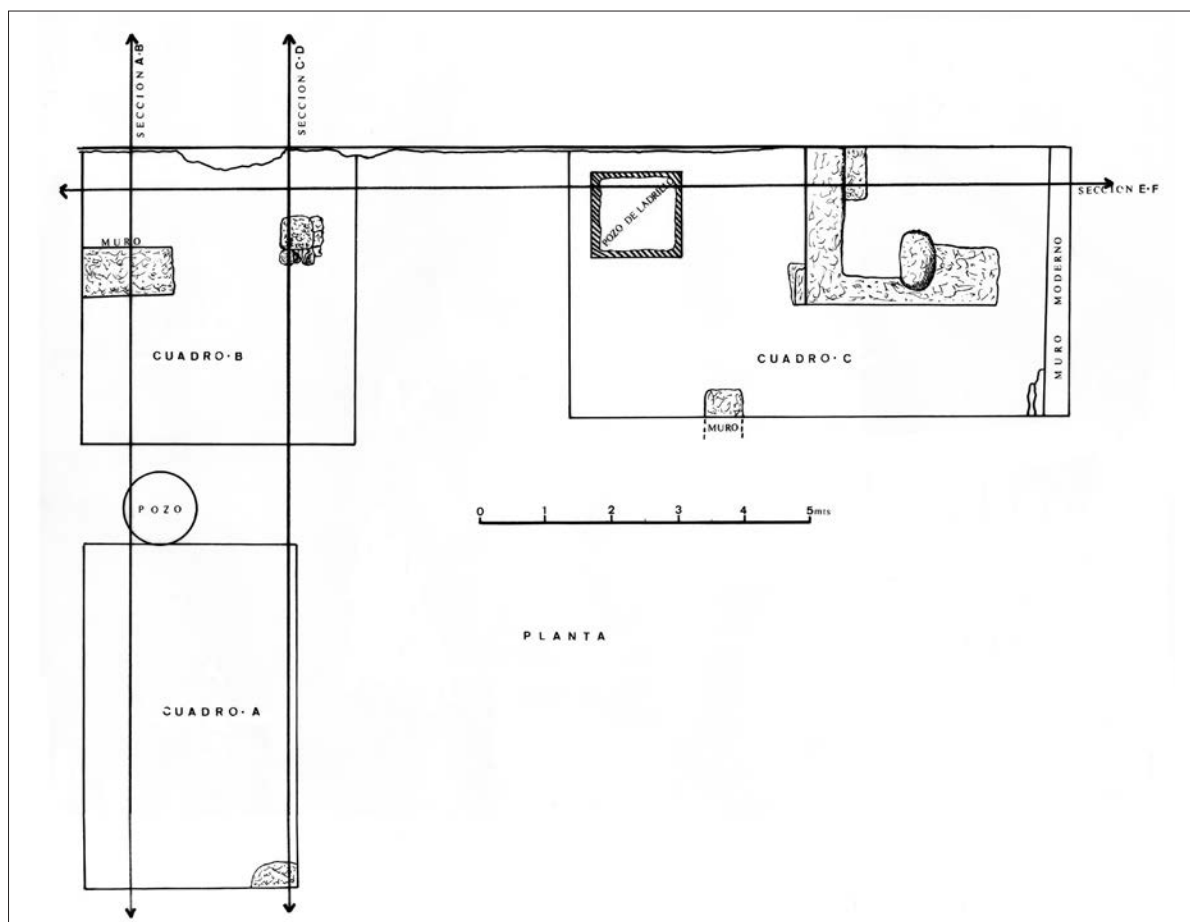

Fig. 5: Planta de los cuadros A, B y C con los elementos, diacrónicos, aparecidos.

CUADRO A (Fig. 5)

De 5,25 mts. por 3,25 mts. Se llegó a una profundidad de 6 metros 30 cm. (Fig. 6) en que se alcanzó una capa profunda de arcilla estéril. Los dos primeros metros de profundidad corresponden a los estratos I-II y hasta 3,60 el estrato III. El material correspondiente a estos tres primeros estratos presentaba escaso interés arqueológico, era en su mayor parte moderno y muy mezclado. A partir de 3,60 mts. se separó el estrato IV que ya presentaba materiales antiguos, aunque muy mezclados (cerámicas tardo-romanas con campaniense B y cerámicas medievales); el estrato IV fue dividido en IVa y IVb. A partir de 4,50 mts. cambiaba la coloración de la tierra con una tonalidad más clara, motivo por el que se separó el estrato V, también dividido en a y b, pero tras completar la excavación de este estrato llegamos a la conclusión que se trataba de un vertedero sin estratigrafía en el que se

mezclaban, también, las cerámicas romanas y medievales, aunque en menor proporción las últimas. El material del estrato V era muy escaso.

A partir de 5,50 mts. de profundidad apareció un muro que marcó el límite del estrato V. Por debajo del muro se separó el estrato VI, que descendía hasta 6,35 mts. que presentó materiales uniformes de fundación.

CUADRO B (Figs. 5-10)

De 4 mts. por 4,40 mts. Se llegó a una profundidad semejante al cuadro anterior (Figs. 11 y 12). Los estratos I-II corresponden como en el cuadro A, a las construcciones modernas, pero al iniciarse el estrato III comenzaron ya a aparecer cerámicas antiguas (sigillata sud-gálica e hispánica, ánforas romanas), mezcladas con cerámicas medievales vidriadas, siendo mayor la proporción del material romano. Hasta el nivel de fundación de un muro

Figs. 6 y 7: Corte estratigráfico del Cuadro B.

Fig. 8: Cuadro B. Corte estratigráfico.

Figs. 9 y 10: Cuadro B. Nuevas vistas del corte estratigráfico.

moderno que cruzaba el cuadro, se siguió el estrato III y a partir del piso que correspondía a este muro, iniciamos el estrato IV de tierra muy roja y material cerámico abundante, con grandes fragmentos de *dolia*, cerámica sigillata y campaniense, sin mezcla de materiales más modernos. Apareció una capa de grava y por si se trataba de restos de un pavimento, cavamos una estrecha zanja (50 cm.).

A 15 cm. de profundidad de iniciada la zanja la tierra era más oscura y con carbonillos, de forma que separamos el estrato V. Continuando la excavación del estrato IV, se demostró que la grava formaba solamente dos manchas y no se trataba de un pavimento.

El material del estrato V es uniforme, cerámica campaniense sin mezcla de cerámicas más modernas, con

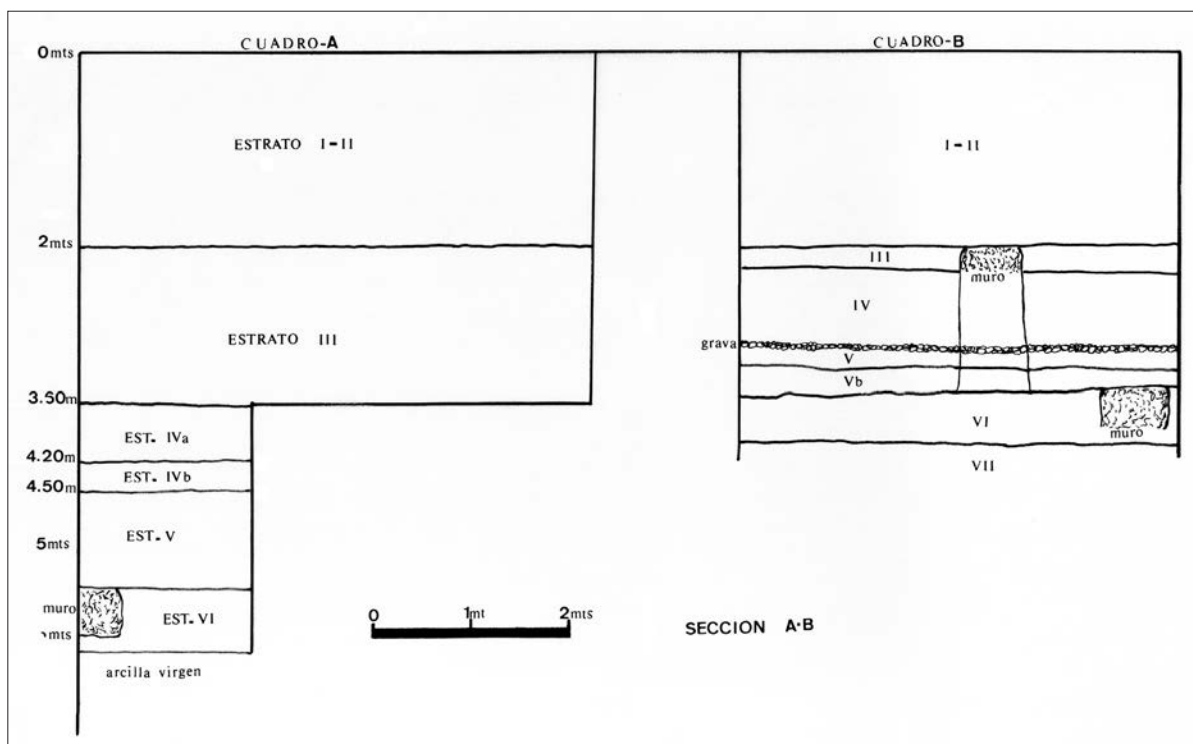

Fig. 11: Sección A-B (este-oeste) de los cuadros A y B, paralela y muy cerca del corte septentrional.

excepción de dos fragmentos de sigillata clara D que pudo haber caído de la parte superior. Como podemos ver, en el cuadro B el material antiguo aparece a menos profundidad que en el cuadro A. Sin embargo, este estrato V del cuadro B nos hace pensar en un relleno antiguo más que en nivel de fundación de la ciudad pues solo estamos a 3,50 mts. aproximadamente de profundidad. A partir de ese nivel aparece un muro de grandes bloques bien tallados hecho por sistema de encofrado. El muro separa el estrato VI con materiales romanos de fundación abundantes y aumento del porcentaje de cerámica ibérica pintada a partir de los 4 mts. de profundidad.

En el cuadro B separamos un estrato VII para mayor seguridad y evitar la acumulación de excesivo material en un solo estrato, pero los materiales son los mismos que en el nivel anterior y corresponden a los típicos de fundación de la ciudad.

CUADRO C (Figs. 5, 13-20)

De 7 mts. por 4 mts. La excavación del cuadro C fue mucho más lenta que la de los anteriores porque el área estaba llena de cascotes de derribos anteriores y presentaba acumulación de muros modernos, en los estratos

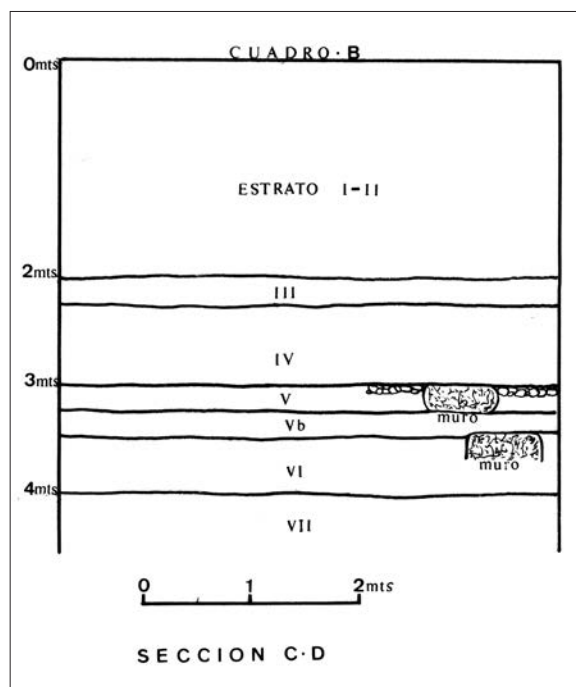

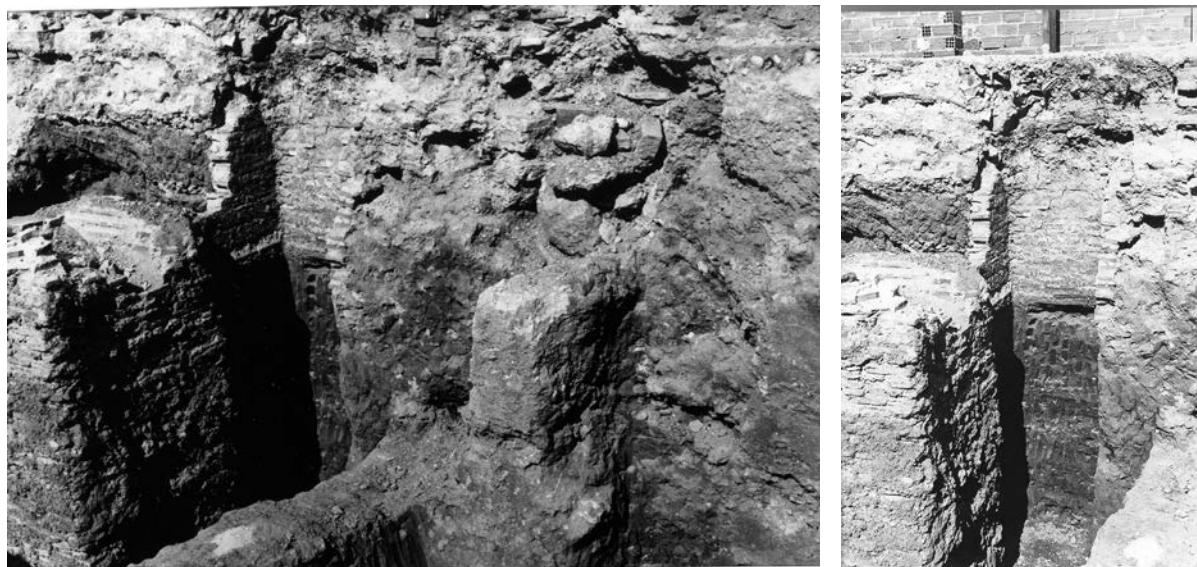
Fig. 12: Sección C-D (este-oeste) del cuadro B, paralela y muy cerca del corte meridional.

Figs. 13 y 14: El cuadro C visto desde el sur. En las fotografías aparecen Núria y Francesc, hijos de Miquel Tarradell y Matilde Font.

Figs. 15 y 16: Vistas del cuadro C desde el oeste.

Figs. 17 y 18: Vistas del cuadro C desde el oeste.

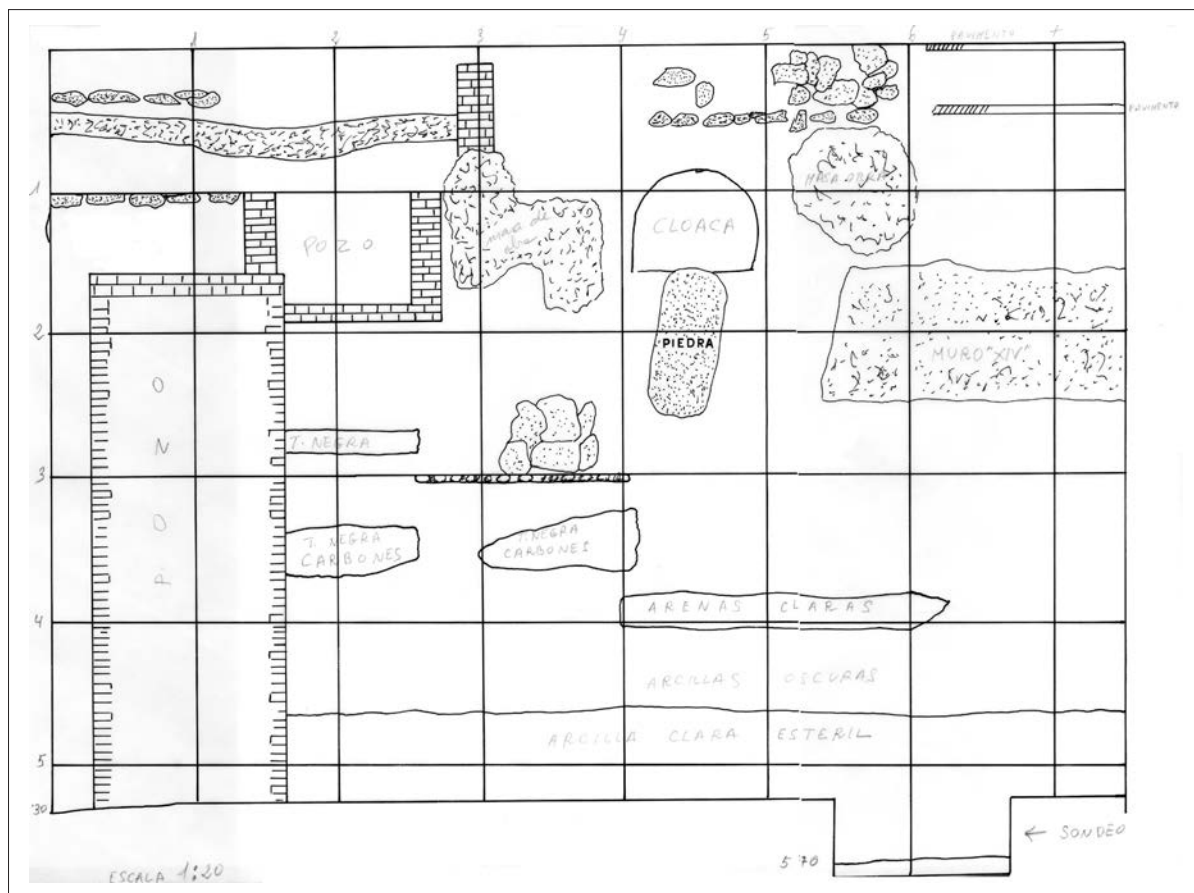

Fig. 19: Cuadro C. Sección E-F (norte-sur), muy cerca del corte oriental.

Fig. 20: Cuadro D.

superficiales I-II. Hasta 3 mts. de profundidad la cerámica que aparece era toda medieval con excepción de tres o cuatro fragmentos de campaniense y sigillata. El material es abundante con cerámicas pintadas y vidriadas en amarillo y verde y fragmentos de lucernas medievales vidriadas.

A partir de tres metros de profundidad separamos el estrato IV en el que la tierra aparece mezclada con gran cantidad de piedras, restos de muros destruidos. Encontramos también en este estrato IV, los muros muy destruidos (dos hiladas de piedra) de una casa musulmana o árabe con un nivel de cenizas que señalaban su suelo y que no parecían corresponder a un incendio sino a un hogar, ya que no eran uniformes en todo el estrato.

En el cuadro C es donde quedó más evidente la total destrucción de los estratos arqueológicos que deberían corresponder a los niveles imperiales. Vimos que después de un estrato medieval (IV) bastante uniforme en sus materiales, aparecían, inmediatamente por debajo, las cerámicas de fundación de la ciudad romana (campaniense A, B, C y cerámica ibérica), correspondientes a los estratos Va, Vb y VI.

CUADRO D (Figs. 20-24)¹

Después de limpiar los tres primeros estratos en los que, como los cuadros anteriores, presentaban materiales muy mezclados de distintas épocas, continuamos la excavación en profundidad hasta cerca de los cinco metros llegando a la evidencia de que este cuadro no presentaba la menor estratigrafía aprovechable, ya que, hasta la capa estéril, se mezclaban las cerámicas campanienses, sigillatas sud-gálicas, hispánicas y claras con las medievales vidriadas y la cerámica ibérica, con lo que llegamos a la conclusión que el área estuvo ocupada por un enorme vertedero o bien la proximidad a la calle de Zaragoza con las sucesivas construcciones de casas y alcantarillado, habían mezclado totalmente los estratos.

Visto el tiempo transcurrido y que en lo que respecta a la parte romana, la excavación apenas aportó datos sobre la vida de la época imperial, nos pareció innecesario incluir aquí la memoria completa de excavaciones, juzgando ser suficiente el pequeño resumen anterior. Procederemos al inventario detallado de la parte más significativa

1. D'aquest quadre no es donen les dimensions. Possiblement era el més gran dels quatre.

Figs. 21 y 22: Vistas del Cuadro D.

Figs. 23 y 24: Nuevas vistas del Cuadro D.

cronológicamente, la de los niveles profundos. Así queda planteado y resuelto el problema de la fundación, que es el capital para la historia de Valencia y además, es el que mejor puede documentarse en esta excavación.

INVENTARIO

El inventario que a continuación presentamos fue elaborado inmediatamente después de finalizada la excavación, utilizando los criterios de clasificación y nomenclatura existentes en la época². Con anterioridad, uno de nosotros (Martín, 1974) publicó un estudio de los materiales de fundación de la *Valentia* romana comparándolos con los de *Pollentia* y *Albintimilium*, ciudades romanas cuyas fechas de fundación son cercanas entre sí (Fig. 25). El material básico para ese trabajo fueron las cerámicas campanienses procedentes de

la excavación de la Plaza de la Reina y el inventario de los materiales se hizo siguiendo, básicamente, la clasificación de Lamboglia para las cerámicas campanienses (Lamboglia, 1950, 1952). Desde aquellas fechas se ha investigado y publicado muchos trabajos sobre las cerámicas “de barniz negro”, definición hoy preferida a los términos “áticas” y “pre-campanas”, entre las que hay que destacar la obra monumental de J. P. Morel. Sin embargo y aún a pesar del evidente valor de las nuevas clasificaciones, no creemos, en lo que respecta a la ciudad de Valencia, puedan aportar datos distintos ni añadir nada nuevo a los resultados hasta ahora obtenidos, por lo que optamos por respetar la primitiva clasificación en el presente inventario, ya que la parte más significativa de la cerámica campaniense, ya había sido publicada.

Las referencias a formas de cerámicas dadas por diversos autores, corresponden a las siguientes obras:

Para las formas de Dragendorff y Ritterling se ha consultado el amplio repertorio bibliográfico recogido en: F. Oswald-Pryce. *On introduction to the study of*

2. A l'original hi ha salts en la numeració que hem respectat.

FORMAS	VALENTIA	POLLENTIA	ALBINTIMILIUM
CAMPANIENSE			
A			
3			●
4		●	
5	●	●	●
6			●
7		●	●
21			
22		●	
23	●	●	
24-25-26			
27	●		
28	●	●	
29			
30			
31-32-33	●	●	●
34-35			
36	●	●	●
B			
1	●	●	●
2	●	●	●
3	●	●	●
4	●		●
5	●	●	●
6	●		●
7		●	●
8	●	●	
9-10-11-12			
13	●		
14-15			
16	●		●
36	●		
C			
1		●	●
2		●	
3	●		
5		●	●
6			
7		●	●
16			
17-18		●	
36			●

Fig. 25: Tabla comparativa de las cerámicas de barniz negro de Valentia, Pollentia y Albintimilium (Martín 1974).

Terra Sigillata. London 1920. Las formas de Lamboglia para la campaniense y la terra sigillata clara en: Nino Lamboglia. *Per una classificazione preliminare della ceramica campana*. Atti del I Congresso Internazionale di Studi Liguri (1950), Bordighera 1952. Nino Lamboglia. *Nuove osservazioni sulla "terra sigillata chiara" (Tipi A e B)*. Rivista di Studi Liguri, anno XXIV, N° 3-4. Bordighera 1958. Nino Lamboglia. *Nuove osservazioni*

sulla "terra sigillata chiara" (Tipi C e D). Rivista di Studi Liguri.

Las formas de Mezquíriz para la sigillata hispánica en: María Ángeles Mezquíriz de Catalán. *Terra Sigillata Hispánica* 2º vol. The L. William Bryant Foundation. Valencia 1961.

Las formas de Vegas para cerámica romana común en: Mercedes Vegas. *Clasificación tipológica preliminar de algunas formas de la cerámica romana común*. Instituto de Arqueología y Prehistoria de la Universidad de Barcelona. Publicaciones eventuales N° 8. Barcelona 1964.

ABREVIATURAS EMPLEADAS

Frag.- Fragmento
s/f.- Sin forma
Drag.- Dragendorff
Ritt.- Ritterling
Lamb.- Lamboglia

CUADRO A (Figs. 26-32)

Estrato IVa

A1 - Frag. de campaniense B, con restos de decoración a ruedecilla en el fondo.

A2 - Frag. de sigillata aretina con indicios de decoración, s/f.

A3 - Frag. de sigillata hispánica, forma Drag. 15/17.

A4 - Frag. de sigillata hispánica, s/f.

A5 - Frag. de sigillata hispánica, s/f.

A6 - Frag. de sigillata hispánica, forma Drag 18. Figura 26.

A7 - Frag. de sigillata hispánica, forma Ritt. 8. Figura 26.

A8 - Frag. de sigillata clara A forma Lamboglia 10 "a strice". Figura 26.

A9 - Frag. de sigillata clara C, s/f.

A10, A11 - Frags. de sigillata clara D, forma Lamb. 55. Figura 26.

A12 - Frag. de sigillata clara D, forma Lamb. 53. Figura 26.

A13, A14, A15, A16 - Frags. de sigillata clara D, s/f.

A17 - Frag. de cuenco de "paredes finas".

A18 - Frag. de mortero con baquetón exterior muy saliente por debajo del borde. Figura 9.

A20, A21, A22, A23, A24, A25 - Frags. de vasos comunes romanos. Figura 27.

A26 - Frag. de fondo de vaso común romano.

A27 - Frag. de vaso común, forma Vegas 7, con fondo estriado y borde ahumado.

A27 bis, A28, A29 - Frags. de bordes de ánforas romanas. Figura 27.

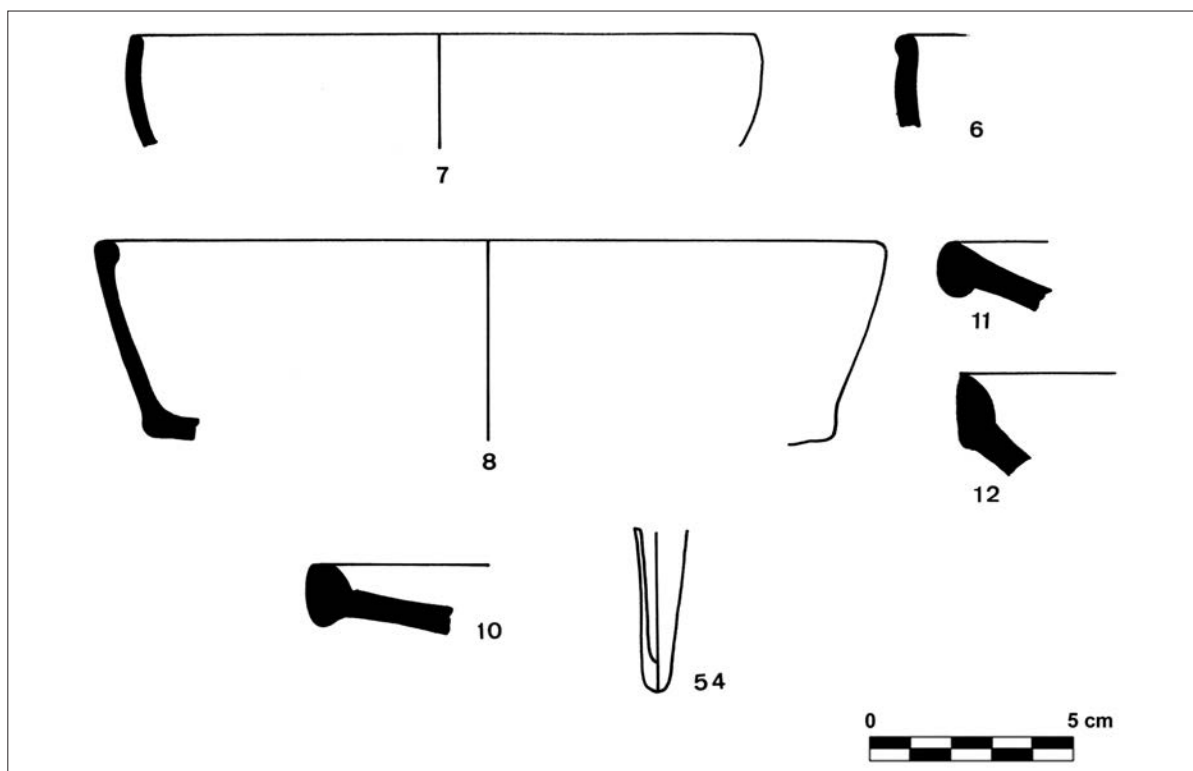

Fig. 26: Cuadro A, estrato IVa. 6-7: sigillata hispánica; 8: sigillata clara A; 10-11-12: sigillata clara D; 54: ungüentario de vidrio.

A30, A31, A32 - Frags. de fondos de ánforas romanas.
 A33 hasta A41 - Frags. de asas de ánforas romanas.
 A42 - Frag. de cerámica indígena.
 A43, A44, A45 - Frags. de cerámica medieval con incisiones a torno.
 A46, A47, A48 - Frags. de cerámica medieval con incisiones. Figura 27, N° 47.
 A49, A50, A51 - Frags. de vasijas medievales.
 A52 - Frag. de candil medieval.
 A53 - Frag. de *pondus* romano.
 A54 - Frag. de lacrimatorio romano de vidrio. Figura 26.
 A55 - Colmillo de jabalí.
 A56 - Concha marina.
 A57 hasta A59 - Frags. de huesos de animales.
 A60 - Frag. de placa de mármol blanco.
 A61 hasta A63 - Frags. de *tegula* romana.
 A64 - Frag. de sigillata clara D, forma Lamb. 24/25. Figura 28.
 A65, A66 - Frag. de sigillata clara D.
 A67 hasta A74 - Frags. de bordes de vasos comunes romanos.
 A75, A76 - Frags. de ánforas romanas. Figura 28.
 A77 - Frag. de cuello y asa de ánfora romana.

A79 - Plaquita de mármol rojo.
 A80 - Frag. de placa de mármol blanco.
 A81 hasta A84 - Frags. de vidrios romanos, s/f.
 A85 - Moneda de bronce de pequeño módulo, muy oxidada.

Estrato IVb (estratigrafía incierta) (Fig. 28)

A86 - Frag. de cerámica campaniense a con palmeta estampada en el fondo, s/f. Figura 28.
 A87, A88 - Frags. de "sombbrero de copa" ibérico con decoración en el borde de "dientes de lobo".
 A89 - Frag. de cerámica ibérica con decoración geométrica de círculos concéntricos.
 A90 - Frag. de gran vasija ibérica.
 A91, A92 - Frags. de sigillata clara D, forma Lamb. 54. Figura 28.
 A93 - Frag. de sigillata clara C, s/f.
 A94 - Frag. de sigillata clara D, s/f.
 A95 - Frag. de sigillata clara D, forma Lamb. 40.
 A96 - Frag. de lucerna romana tardía, color rojo, sin barniz y decorada con cenefa de espigas. Figura 10.
 A97 - Frag. de vasos comunes romanos, forma Vegas 7, con fondo estriado.

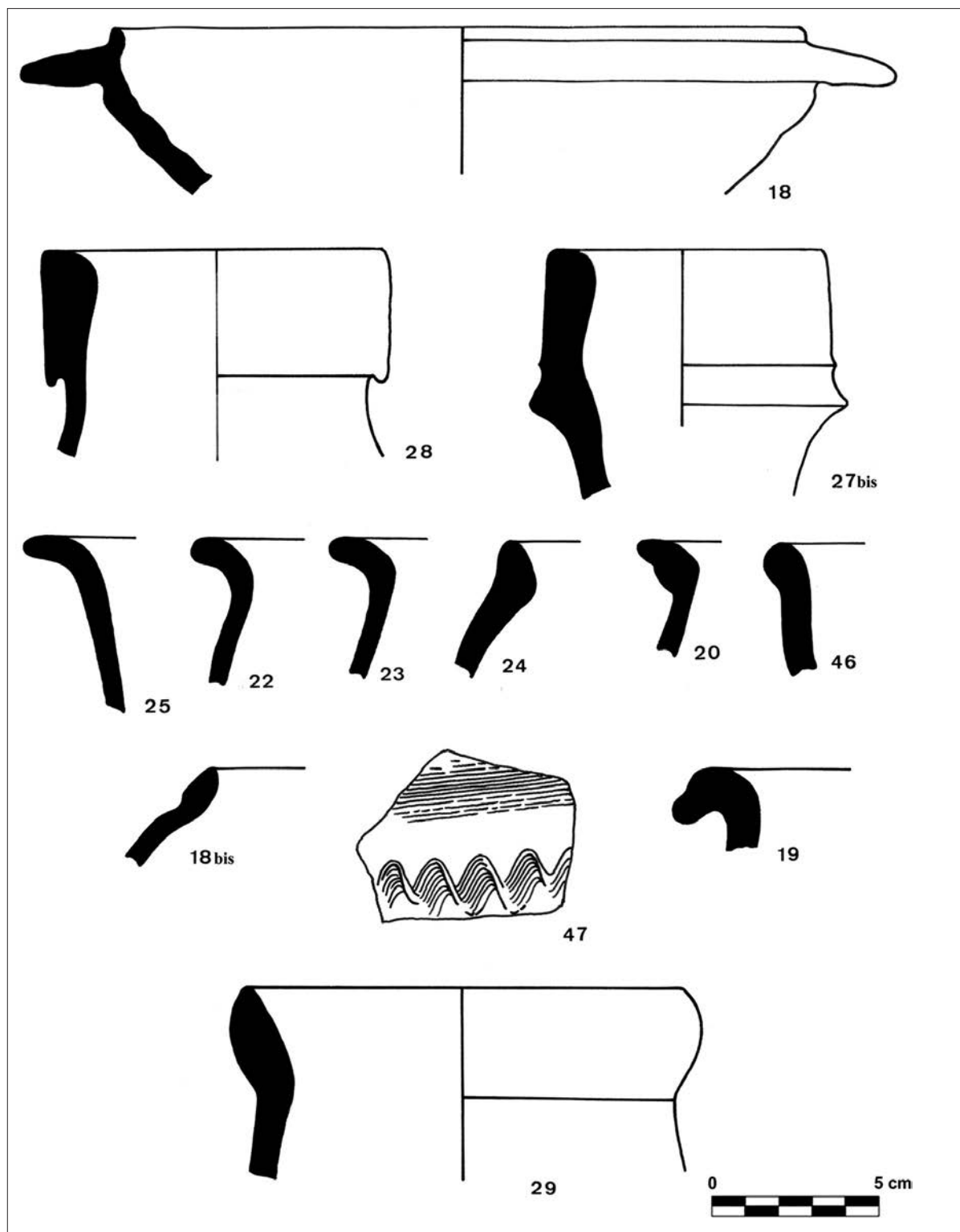

Fig. 27: Cuadro A, estrato IVa. 18: cerámica de vasos comunes; 27bis-28: ánforas romanas; 20-22-23-24-25: cerámica de vasos comunes; 46: cerámica medieval; 18bis: cerámica ibérica; 47: cerámica medieval; 19: cerámica ibérica; 29: ánfora romana.

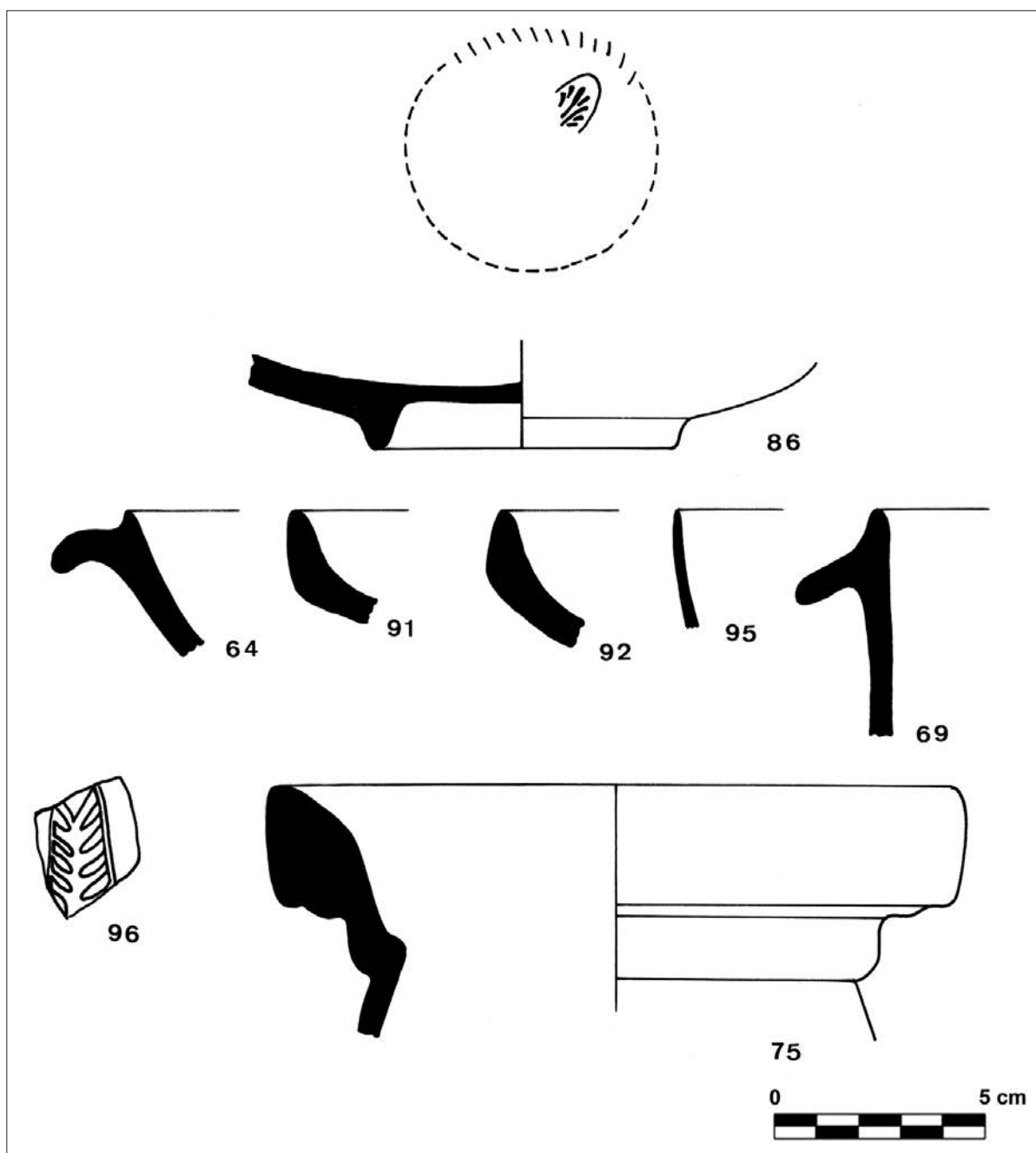

Fig. 28: Cuadro A, estrato IVb. 86: campaniense A; 64-91-92: sigillata clara D; 95: sigillata clara C; 69: cerámica de vasos comunes; 96: lucerna cristiana; 75: ánfora romana.

A98 - Frag. de vasos comunes romanos, forma Vegas 7, con borde ahumado.

A99 hasta A104 - Frags. de vasos comunes romanos.

A105 - Tapadera de ánfora.

A106 hasta A109 - Frags. de fondos de ánforas romanas.

A110 hasta A118 - Frags. de asas de ánforas y vasos comunes romanos.

A119 - Frag. de borde de un gran *dolium*.

A120 - Frag. de *tegula*.

A121 - Frag. de concha.

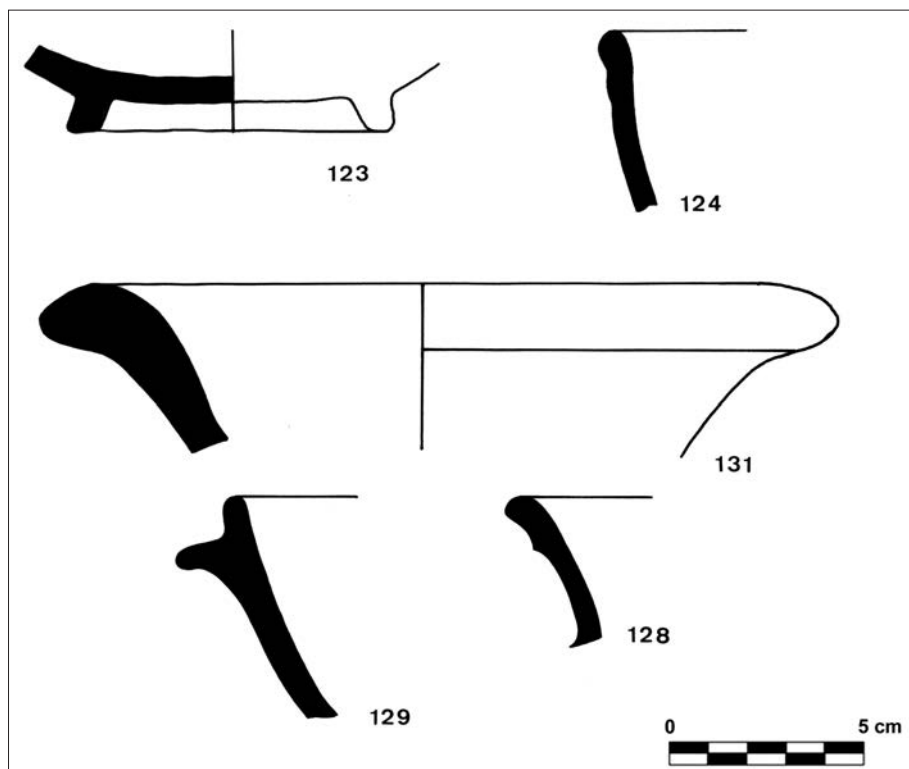

Fig. 29: Cuadro A, estrato Va. 123: sigillata sud-gálica; 124: sigillata clara A; 131: ánfora romana; 128-129: cerámica de vasos comunes.

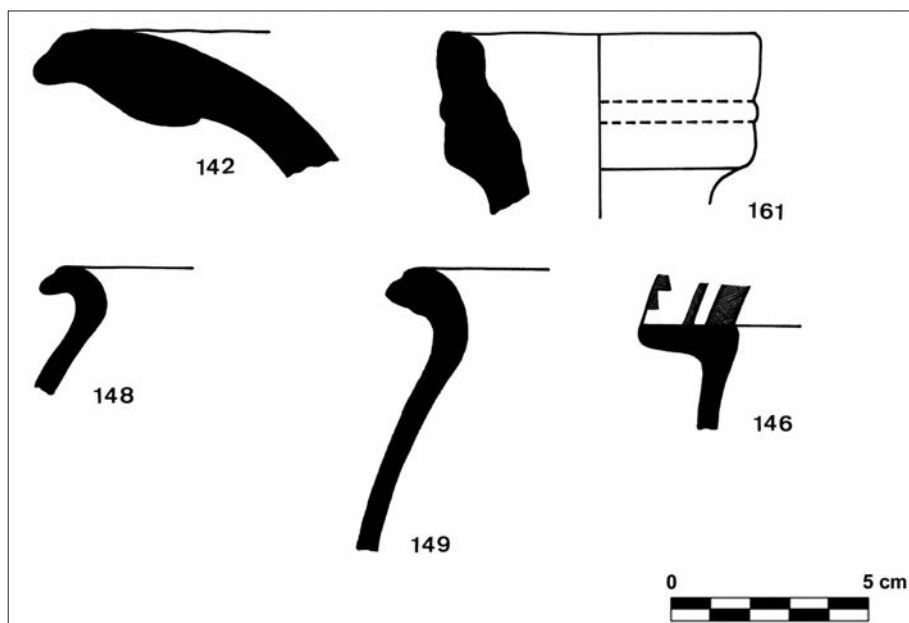

Fig. 30: Cuadro A, estrato Vb. 142: ánfora romana; 161: ánfora romana; 148-149-146: cerámica ibérica.

Estrato Va (Fig. 29)

A122 - Frag. de cerámica campaniense B, s/f.

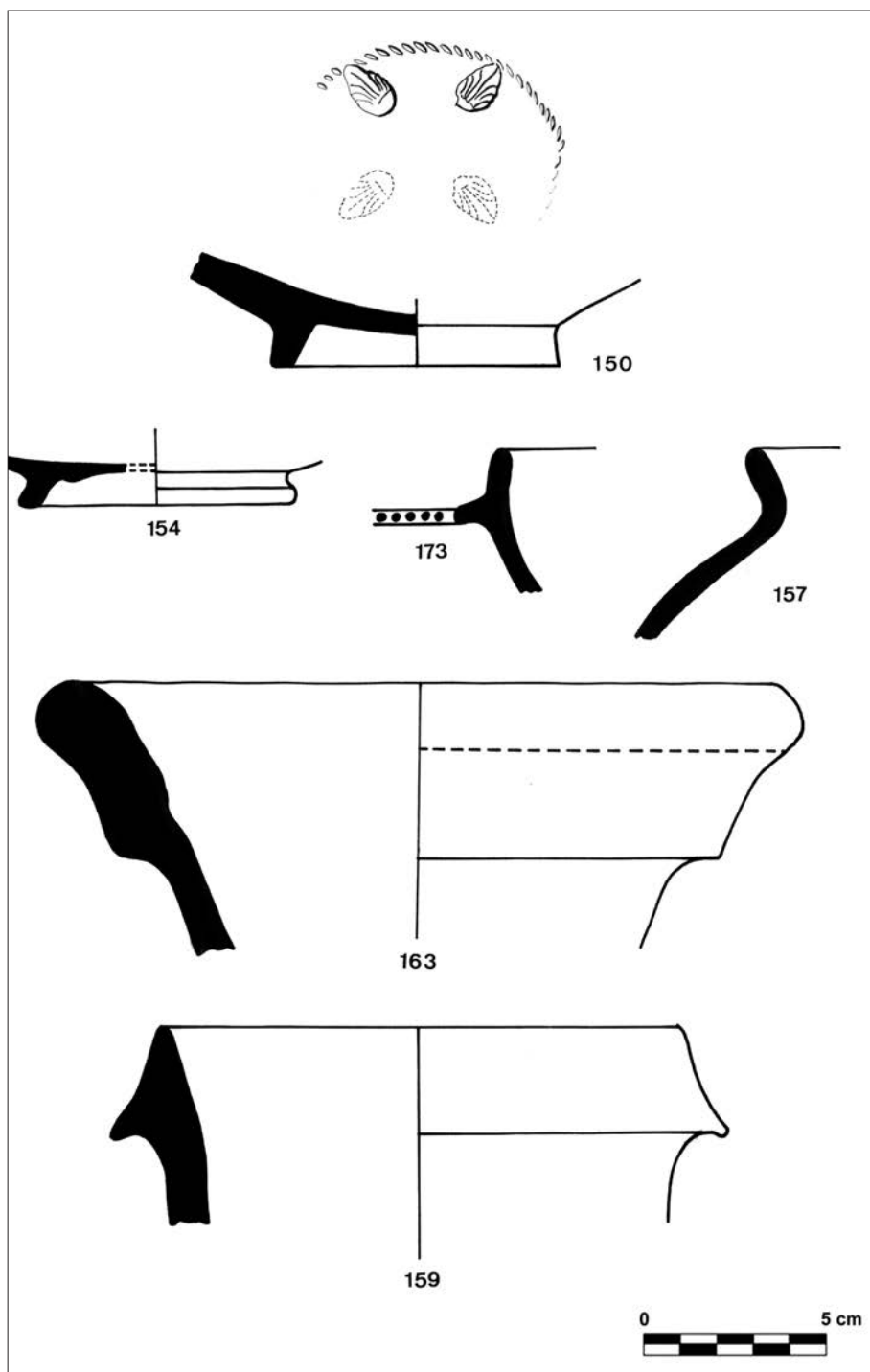
A123 - Frag. de un fondo de cerámica sigillata sud-gálica, s/f. Figura 29.

A124 - Frag. de sigillata clara A, forma Lamb. 2. Figura 29.

A125 - Frag. de sigillata clara A, s/f.

A126 - Frag. de una placa de mármol blanco.

Fig. 31: Cuadro A, estrato Vb.
150: campaniense B; 154: sigillata hispánica; 173: cerámica medieval; 157: cerámica de vasos comunes; 163-159: ánforas romanas.

A127 hasta A129 - Frags. de vasos comunes romanos.
Figura 29.

A130-A131 - Frags. de bordes de ánforas romanas.
Figura 29.

A132 - Frag. de fondo de ánfora romana.

A133 hasta A137 - Asas de ánforas y fragmentos de vasos comunes romanos.

A138 - Frag. de *tegula*.

A139 - Frag. de vasija medieval.
 A140 - Hueso de cordero (taba).
 A141 - Frag. de vasija medieval estriada a torno.

Estrato Vb (Figs. 30-31)

A142 - Frag. de borde de ánfora romana. Figura 30.
 A143 hasta A145 - Frags. de cerámica ibérica pintada.
 A146 - Frag. de "sombrero de copa" ibérico decorado. Figura 30.
 A147 hasta A149 - Frags. de cerámica ibérica sin pintar. Figura 30.
 A150 - Frag. de cerámica campaniense B, fondo con palmetas estampadas. Figura 31.
 A151, A152 - Frags. de cerámica sigillata sud-gálica, s/f.
 A153, A154 - Frags. de pie de un vaso de cerámica de sigillata hispánica. Figura 31.
 A155 hasta A157 - Frags. de vasos comunes romanos. Figura 31, N° 157.
 A158 - Frag. de cerámica sigillata clara D, s/f.
 A159 hasta A162 - Frags. de bordes de ánforas romanas. Figura 30, N° 159.
 A163 - Borde de ánfora romana. Figura 31.
 A164 hasta 167 - Frags. de asas de ánforas y de vasos comunes de gran tamaño, romanos.

A168 - Fondo de gran vasija de cerámica común romana.
 A169 - Frag. de ladrillo.
 A170 - Frag. de *imbrex*.
 A171 - Frag. de *tegula*.
 A172 - *Pondus* romano de barro.
 A173, A174 - Frags. de vasijas medievales con incisiones.

Estrato VI (Fig. 32)

A175 - Frag. de gran vasija ibérica sin pintar. Figura 32.
 A176 hasta A180 - Frags. de cerámica ibérica pintada con dibujos geométricos.
 A181 hasta A184 - Frags. de cerámica campaniense B, s/f.
 A185 - Frag. de vaso común romano.
 A186 - Frag. de cerámica ibérica. Figura 32.
 A187 - Frag. de ánfora pequeña.
 A188 - Tapadera de ánfora. Figura 32.
 A189, A190 - Frags. de asas de ánforas, s/f.
 A191 hasta A194 - Frags. de ánforas, s/f.
 A195 - Cuello de un ánfora romana, forma Dressel 2. Figura 32.
 A198, A199 - Frags. de *tegula*.
 A200 hasta A202 - Frags. de vasos comunes romanos, s/f.

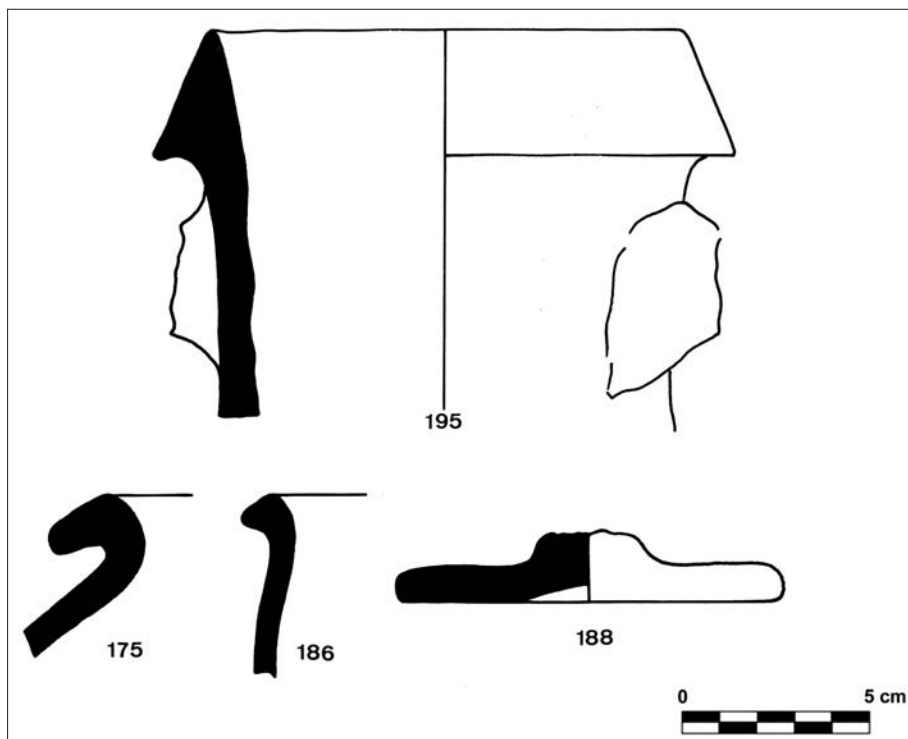

Fig. 32: Cuadro A, estrato VI. 159: ánfora romana; 175-186: cerámica ibérica; 188: tapadera de ánfora.

CUADRO B (Figs. 33-53)

Estrato III (Fig. 33)

- B1, B2 - Frags. de cerámica ibérica pintada, s/f.
 B3 - Frag. de asa de cerámica ibérica pintada.
 B4 - Frag. de ánfora ibérica.
 B5 - Frag. de cerámica sigillata sud-gálica, forma Drag. 24/25, con marca M.ALI o M.AII. Figura 33.
 B6 hasta B8 - Frags. de cerámica sigillata sud-gálica, forma Drag. 18. Figura 33.
 B9, B10 - Frags. de pies de cerámica sigillata sud-gálica, forma Drag.18. Figura 33.
 B11, B12 - Frags. de cerámica sigillata sud-gálica, s/f.
 B13 hasta B16 - Frags. de cerámica sigillata sud-gálica, s/f.
 B17, B18 - Frags. de cerámica sigillata clara A, s/f.
 B19 - Frag. de cerámica sigillata "lucente", forma Lamb. 1/3b. Figura 33.
 B20 - Frag. de cerámica sigillata clara C, pequeña pátera de borde plano y saliente que no corresponde a ninguna de las formas determinadas por Lamboglia. Figura 33.
 B21 hasta B24 - Frags. de cerámica sigillata clara D, s/f.
 B25 - Frag. de cerámica sigillata clara C. Figura 33.
 B26, B27 - Frags. de vasos comunes romanos. Figura 33.
 B28 - Fondo de ánfora.
 B29 - Frag. de asa de un ánfora pequeña.
 B30 hasta B32 - Frags. de asa de ánfora y de vasos comunes romanos.
 B33 hasta B35 - Frags. de vasos comunes romanos. Figura 33, N° 35.
 B36 hasta B38 - Frags. de cerámica gris común.
 B39, B40 - Frags. de cerámica medieval vidriada.
 B41 - Vasija medieval sin decoración.
 B42 hasta B46 - Frags. de vasijas medievales.

Estrato IVa (Fig. 34)

- B47 - Frag. de cerámica campaniense B, forma Lamb. 5. Figura 34.
 B48 - Frag. de cerámica campaniense B, forma Lamb. 8. Figura 34.
 B49 - Frag. de cerámica campaniense B, s/f.
 B50, B51 - Frags. de cerámica ibérica pintada, s/f.
 B52 - Frag. de cerámica sigillata aretina lisa, copa de forma no bien determinada. Figura 16.
 B53 - Frag. de cerámica aretina lisa, con marca incompleta por el principio y por el final, se aprecian las letras VSCVSE. Figura 34.
 B54 - Frag. de cerámica común romana. Figura 34.
 B55 hasta B59 - Frags. de *dolia*.
 B60 - Frag. de asa de *dolium*.

- B61 hasta B64 - Frags. de asas de ánforas.
 B65 hasta B69 - Frags. de vasos comunes romanos. Figura 34, N° 68.
 B70 - Frag. de vaso común romano, forma Vegas 7, con fondo estriado.
 B71 - Frag. de pequeña ánfora con estrías a torno.

Estrato IVb (Fig. 34)

- B72 - Frag. de cerámica sigillata sud-gálica, s/f.
 B73 - Frag. de cerámica sigillata hispánica, s/f.
 B74 - Frag. de cerámica sigillata clara D, forma Lamb. 1.
 B75 - Frag. de cerámica sigillata clara D, forma Lamb. 51 o 52.
 B76 - Frag. de cerámica sigillata clara D, s/f.
 B77, B78 - Frags. de imitación de cerámica sigillata clara.
 B79 - Frag. de cerámica sigillata estampada roja, con motivo decorativo humano: se aprecia solo la cabeza y parte de una palma que el personaje portaba en la mano derecha. Tipo B de Popescu. Figura 34.
 B80 - Frag. de vaso de cerámica de "paredes" finas, gris.
 B81, B82 - Frags. de ánforas romanas tardías.
 B83 - Frags. de vasos comunes romanos con estrías.

Estrato Va (Fig. 35)

- B84 - Frag. de cerámica campaniense A, forma de tipo tardío. Figura 35.
 B85, B86 - Frag. de cerámica campaniense A, s/f.
 B87 - Frag. de cerámica campaniense B, forma Lamb. 8. Figura 35.
 B88, B89 - Frag. de cerámica campaniense B, s/f.
 B90 - Frag. de cerámica campaniense B, forma Lamb. 4. Figura 35.
 B91 - Frag. de cerámica campaniense B, forma Lamb. 3. Figura 35.
 B92, B93 - Frags. de cerámica campaniense B, s/f. Figura 35.
 B94, B95 - Frags. de cerámica campaniense C. Figura 35.
 B96 - Frag. de cerámica ibérica pintada.
 B97 hasta B99 - Frags. de cerámica ibérica sin pintar. Figura 35.
 B100, B101 - Frags. de cerámica indígena negra.
 B102 - Frag. de cerámica ibérica gris.
 B103 hasta B105 - Frags. de vasos comunes romanos. Figura 35, N° 103.
 B106 - Frag. de cerámica común.
 B107, B108 - Asas de ánforas romanas.
 B109 - Frag. de asa de cerámica común romana.
 B110, B111 - Frags. de vasos comunes romanos.
 B112, B113 - Frags. de hierros sin forma.
 B114 - Colmillo de jabalí.

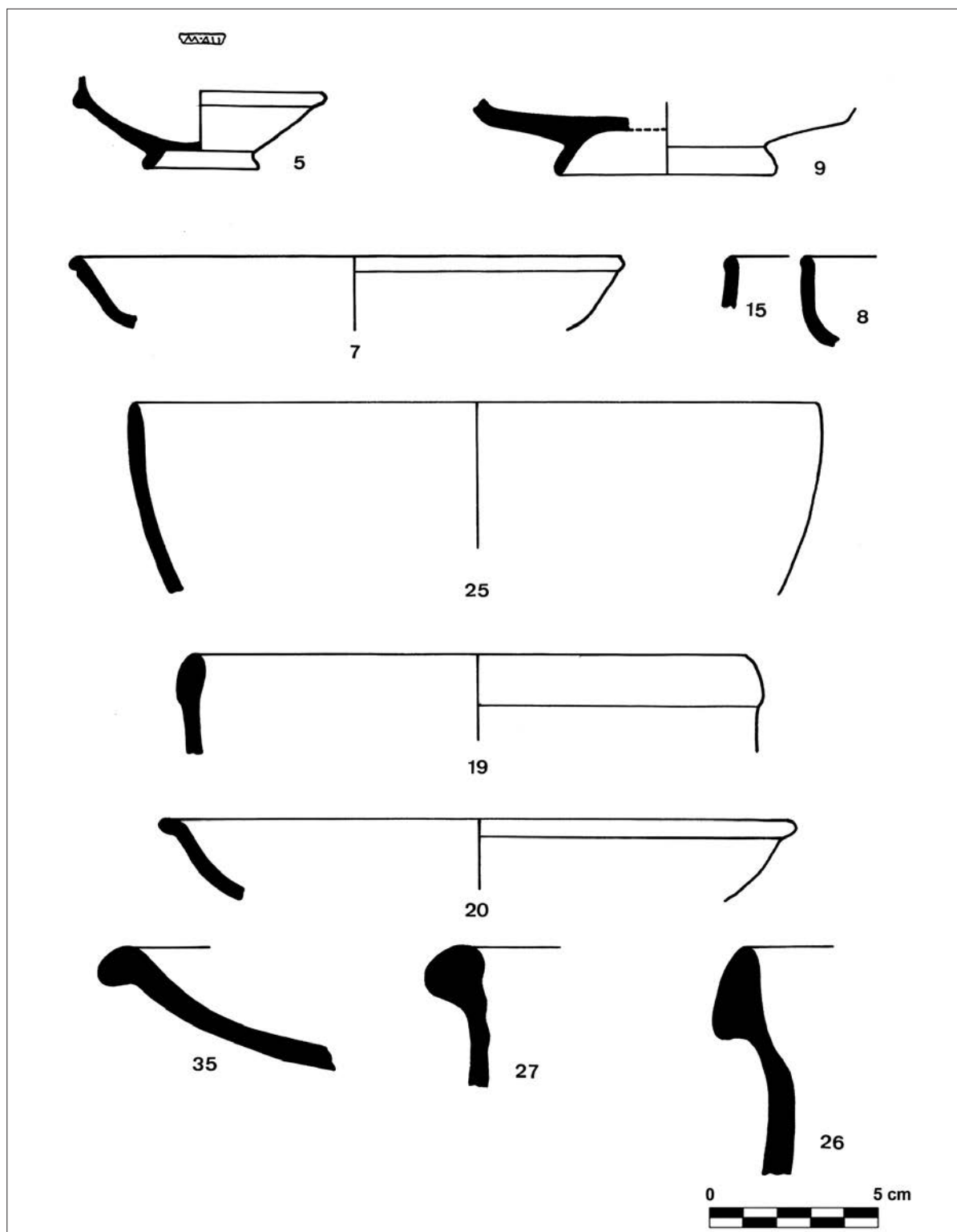

Fig. 33: Cuadro B, estrato III. 5-9-7: sigillata sud-gálica; 15-8: sigillata hispánica; 25: sigillata clara C; 19: sigillata clara lucente; 20: sigillata clara C; 35-27-26: cerámica de vasos comunes.

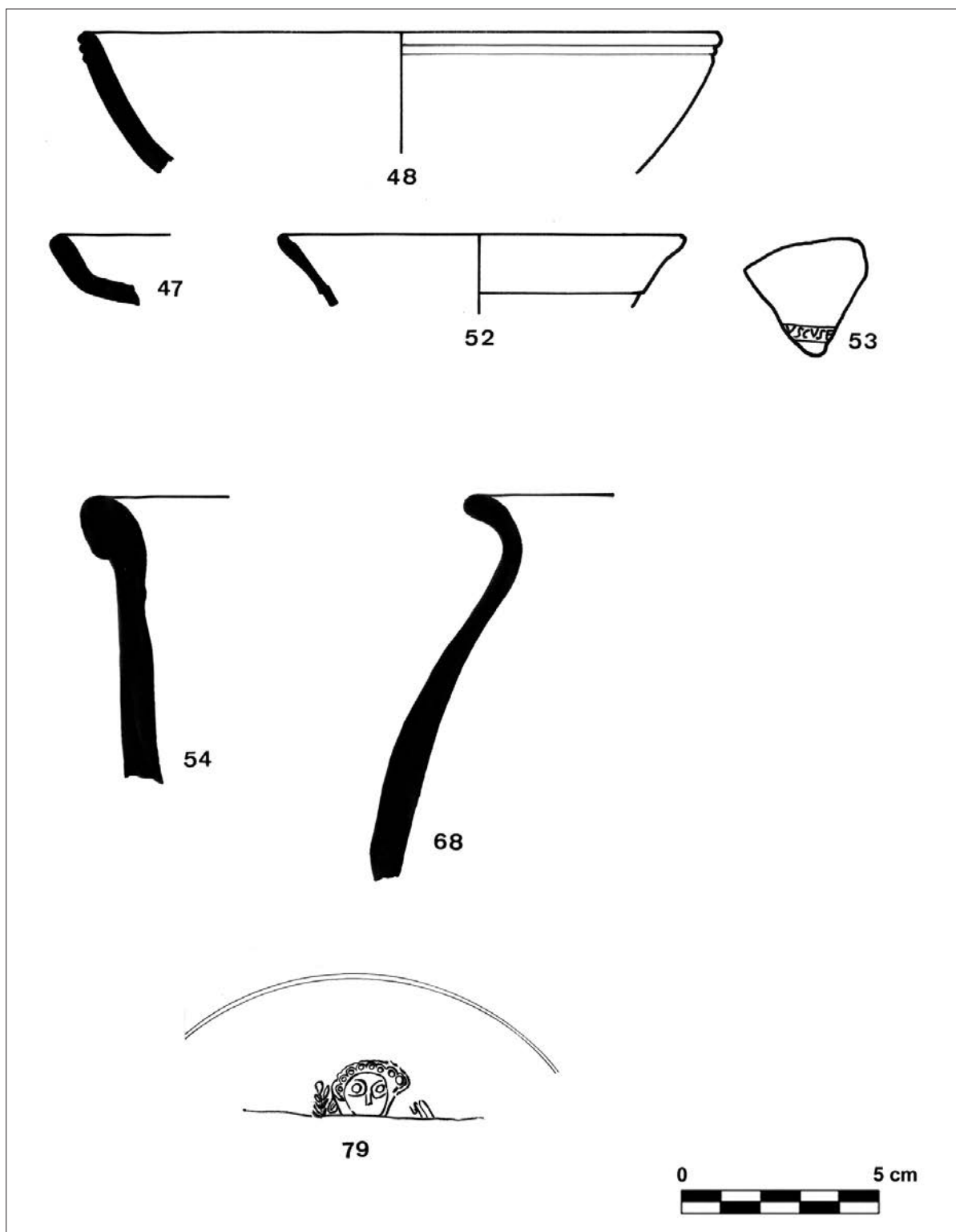

Fig. 34: Cuadro B, estrato IVa. 48-47: campaniense B; 52-53: sigillata aretina; 54-68: cerámica de vasos comunes. Estrato IVb. 79: sigillata clara D estampada.

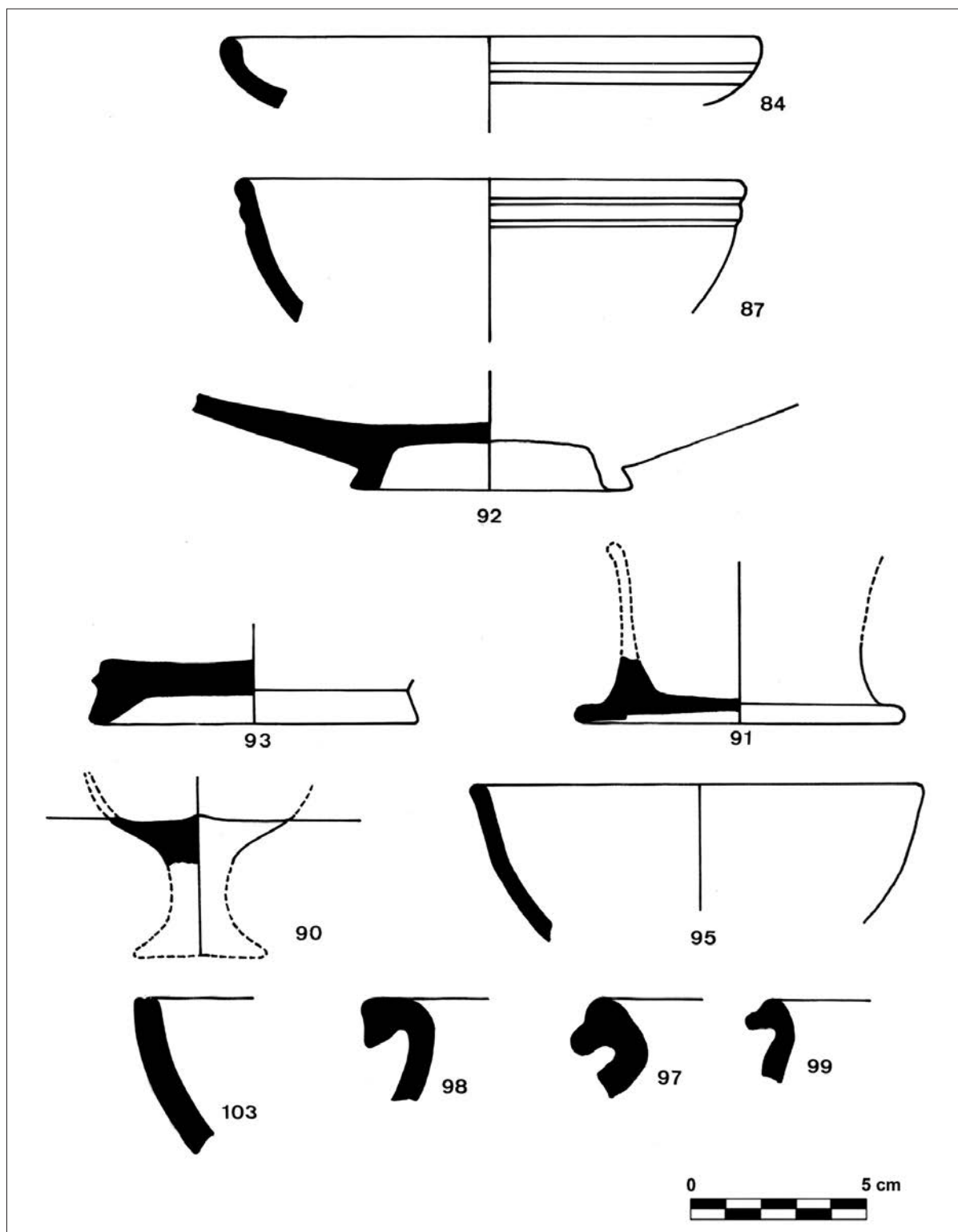

Fig. 35: Cuadro B, estrato Va. 84: campaniense A; 87-93: campaniense B; 95: campaniense C; 97-99: cerámica ibérica sin pintar; 103: cerámica común romana.

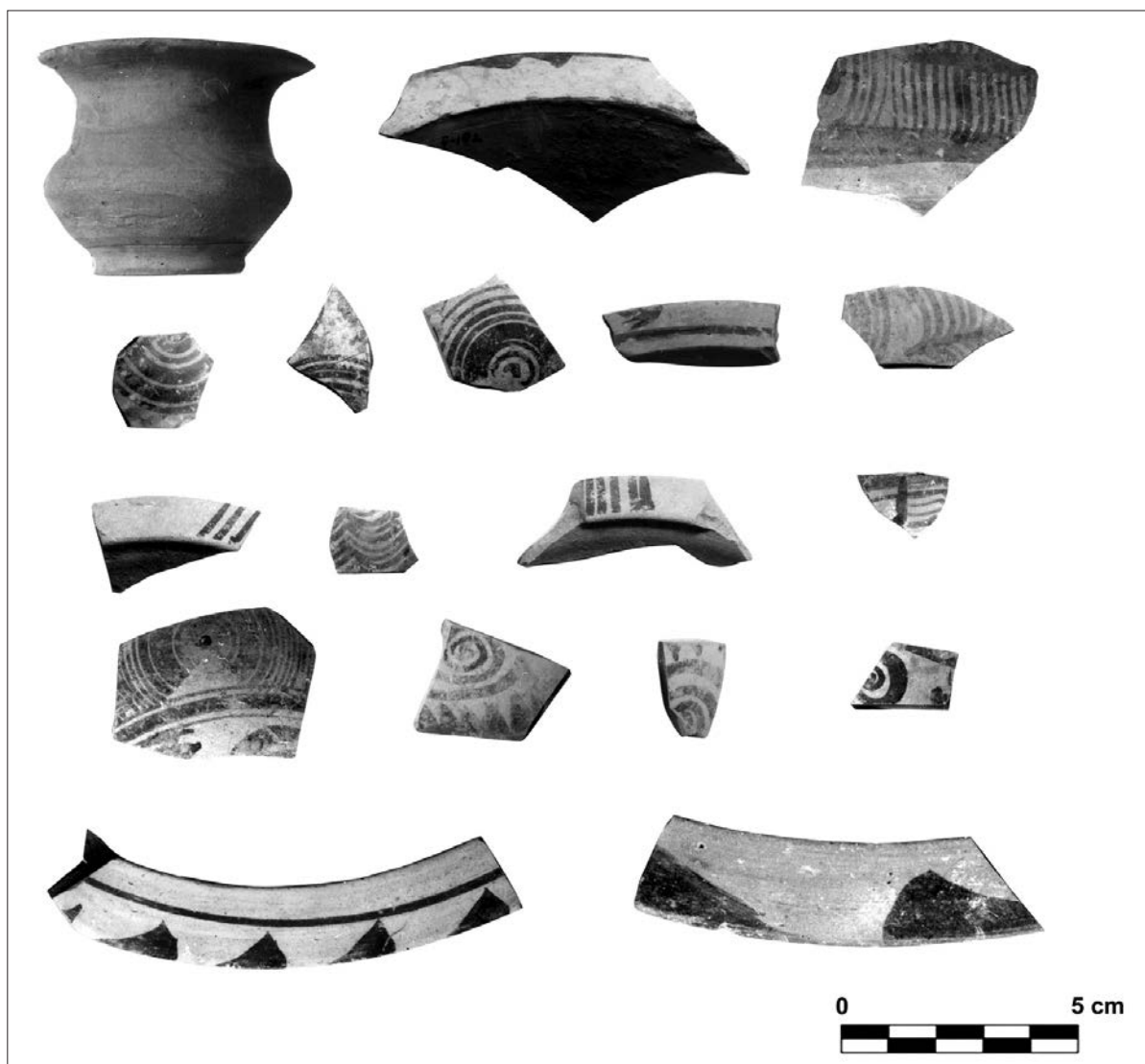

Fig. 36: Cuadro B, estrato Vb. Cerámica ibérica pintada.

Estrato Vb (Figs. 36-41)

B115 hasta B148 - Frags. de cerámica ibérica con decoración geométrica, s/f.

B149 hasta B178 - Frags. de cerámica ibérica con decoración de círculos concéntricos, s/f.

B179 hasta B185 - Frags. de cerámica ibérica con decoración de motivos de "tejas", s/f.

B186 hasta B202 - Frags. de cerámica ibérica pintada con motivos varios.

B203 hasta B234 - Frags. de cerámica ibérica sin pintar. Figura 37.

B227 - Frag. de cerámica campaniense B. Figura 37.

B235 - Asa de cerámica ibérica pintada.

B236, B237 - Frags. de fondo de cerámica ibérica sin pintar.

B238 - Lucerna delfiniforme de pasta gris. Figura 38.

B239 - Asa de lucerna romana con pintura roja.

B240, B241 - Frags. de cerámica campaniense A, s/f.

B242 - Frag. de pie de una copa de cerámica campaniense A. Figura 39.

B243 hasta 254 - Frags. de cerámica campaniense A, s/f.

B255 - Frag. de cerámica campaniense B, forma Lamb 5. Figura 39.

B256 - Frag. de cerámica campaniense B, forma Lamb 6. Figura 39.

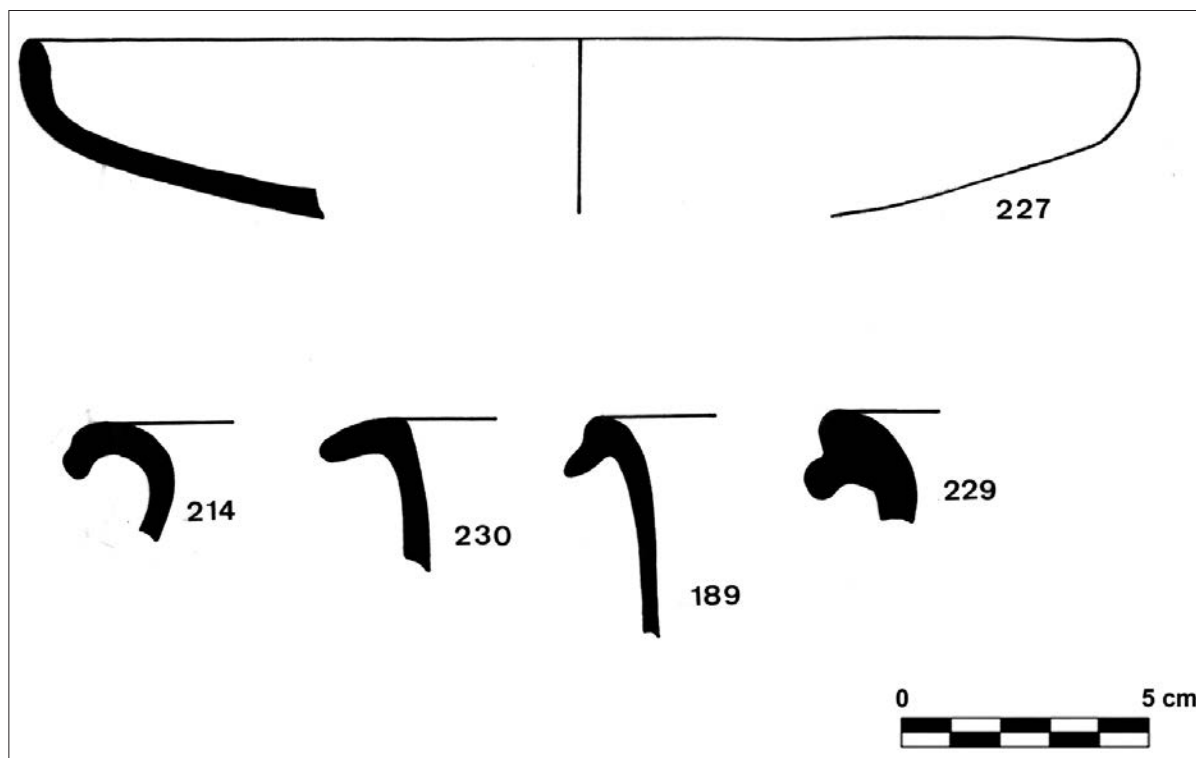

Fig. 37: Cuadro B, estrato Vb. 227: campaniense B; 214-230-189-229: cerámica ibérica.

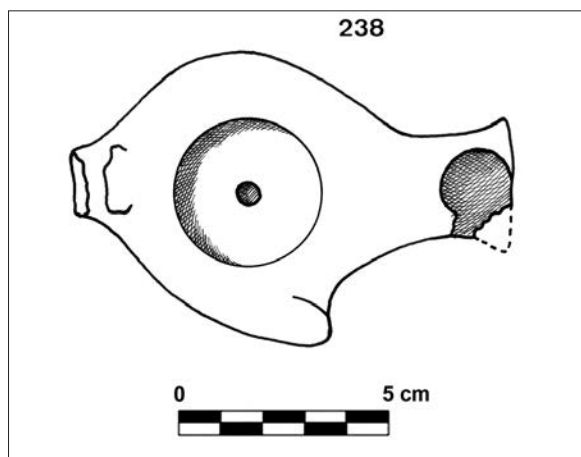

Fig. 38: Cuadro B, estrato Vb. 238: lucerna romana.

- B257 - Frag. de cerámica campaniense B, s/f.
 B258 - Frag. de cerámica campaniense B, forma Lamb 5. Figura 39.
 B259 - Frag. de cerámica campaniense B, s/f.
 B260, B261 - Frags. de cerámica campaniense B, forma Lamb 5. Figura 39.
 B262 - Frag. de cerámica campaniense B, s/f.

- B263 - Frag. de cerámica campaniense B, forma Lamb. 2 (¿?). Figura 39.
 B264 hasta B266 - Frags. de cerámica campaniense B, s/f.
 B267 - Frag. de cerámica campaniense B, forma Lamb. 5.
 B268 - Frag. de cerámica campaniense B, forma Lamb. 2.
 B269 - Frag. de cerámica campaniense B, s/f.
 B270 - Frag. de cerámica campaniense B, forma Lamb. 5.
 B271 hasta B275 - Frags. de bordes y pies de vasos de cerámica campaniense B. Figura 39, N° 275.
 B276 - Pie de pátera de cerámica campaniense B, forma Lamb. 5 o 7, con círculos de ruedecilla en el interior. Figura 40.
 B277 - Frag. de pie de cerámica campaniense B.
 B278 hasta 312 - Frag. de cerámica campaniense B, s/f.
 B313 - Frag. de cerámica campaniense C, s/f.
 B314 - Frag. de cerámica de imitación campaniense o tipo D de Lamboglia.
 B315, B316 - Frags. de cerámica de imitación campaniense. Figura 40.
 B317 hasta B334 - Frags. de cerámica gris tipo ampuritana. Figura 40, N° 332.

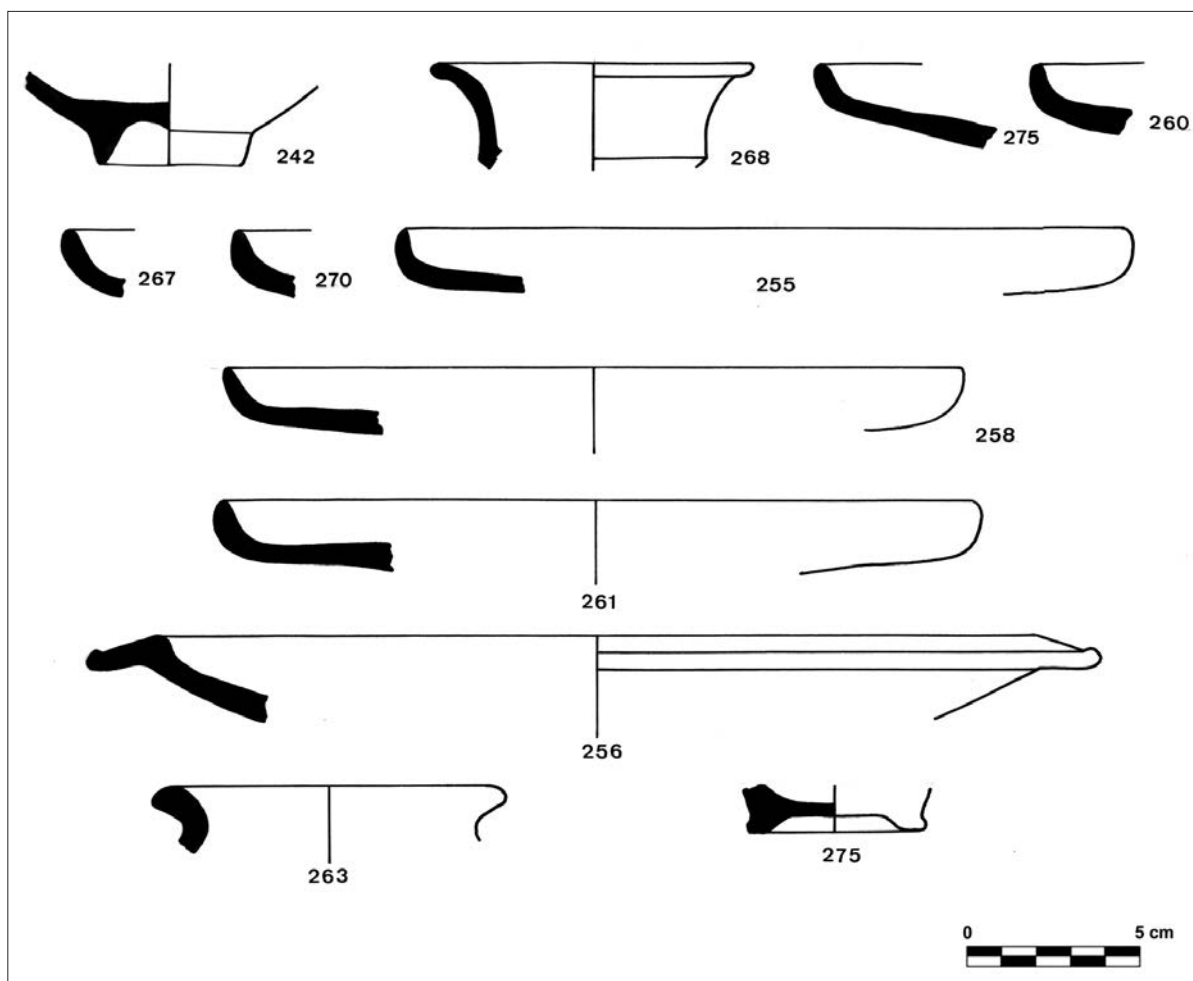

Fig. 39: Cuadro B, estrato Vb. 242: campaniense A; 268-275/260-267-270-255-258-261-256-263-275: campaniense B.

B335 - Frag. de mortero con vertedor, forma Vegas 10b. Figura 41.

B335 bis - Frag. de mortero semejante al anterior. Figura 41.

B336 hasta B338 - Frags. de vasos comunes romanos, s/f.

B339 - Frag. de cazuela de borde ahumado, no estriada.

B340 hasta B356 - Frags. de vasos comunes romanos, s/f.

B357 - Frag. de vaso de cerámica de "paredes finas", s/f.

B358 - Frag. de vaso de cerámica de "paredes finas" de color gris, s/f.

B359 hasta B400 - Frags. de cerámica indígena negra, s/f.

B401 hasta 408 - Frags. de vasos comunes romanos.

B409 hasta B413 - Frags. de asas de vasos comunes romanos.

B414 - Frag. de pie de un vaso de cerámica sigillata clara D.

B415 - Frag. de cerámica sigillata clara D, s/f.

B416 - *Pondus* romano.

B416 bis - Frag. de *pondus* romano.

B417 - Frag. de hueso trabajado.

B418 - Frag. de fémur de animal.

B419 - Frag. de cerámica ibérica, s/f.

B420 - Frag. de *tegula*.

B421 - Vaso completo caliciforme de cerámica ibérica sin pintar.

B422 hasta B428 - Frags. de cuellos de ánforas romanas. Figura 40: 423, 424, 428; Figura 41: 425, 426.

B429 hasta B431 - Frags. de fondos de ánforas romanas.

B432 - Frag. de ánfora estriada, s/f.

B433 hasta B 441 - Frags. de asas de ánforas y *dolia*.

B442 - Frag. de bronce, s/f.

B443 - Frag. de sílex.

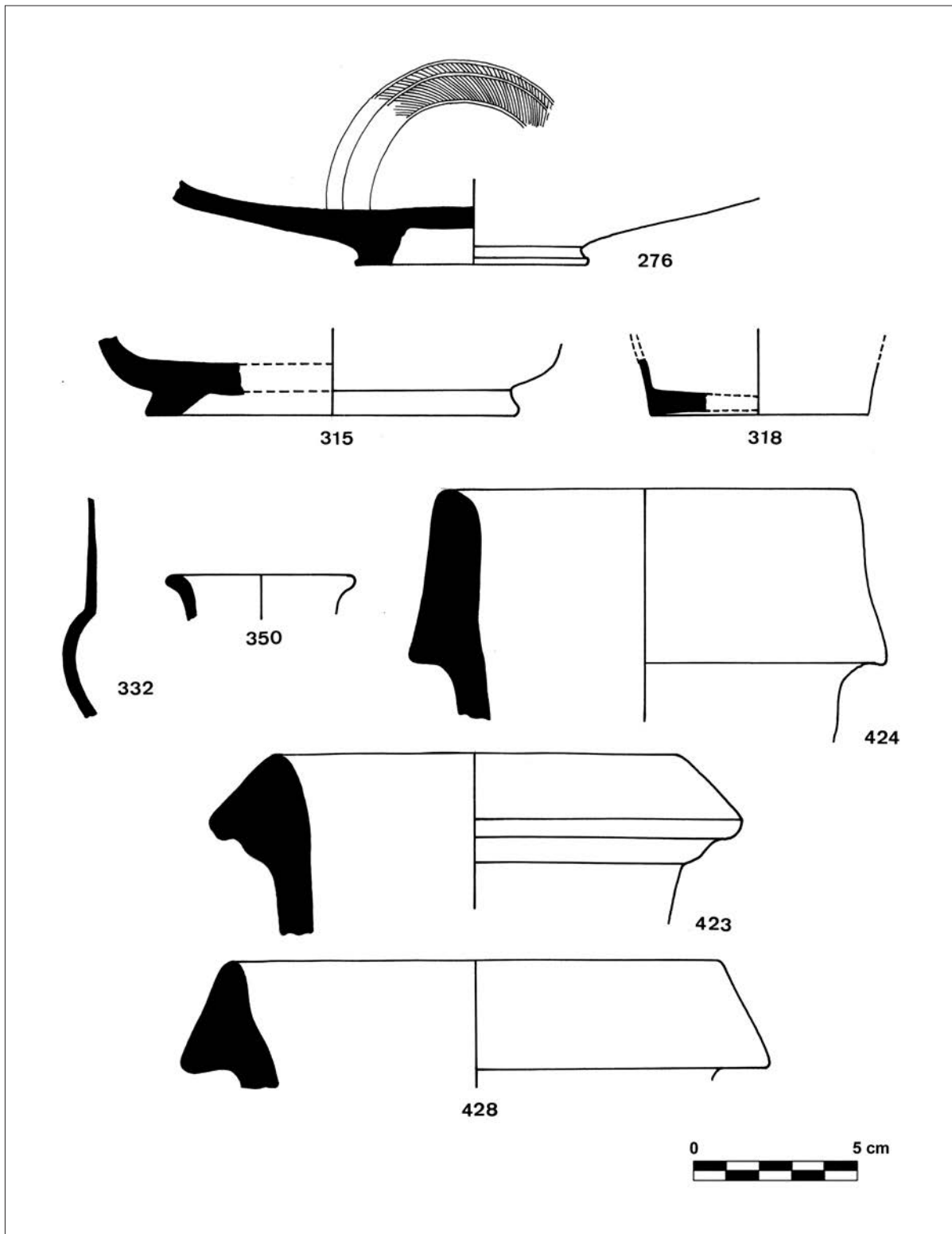

Fig. 40: Cuadro B, estrato Vb. 276-315: campaniense B; 318-332-350: cerámica gris ampuritana; 424-423-428: ánforas romanas.

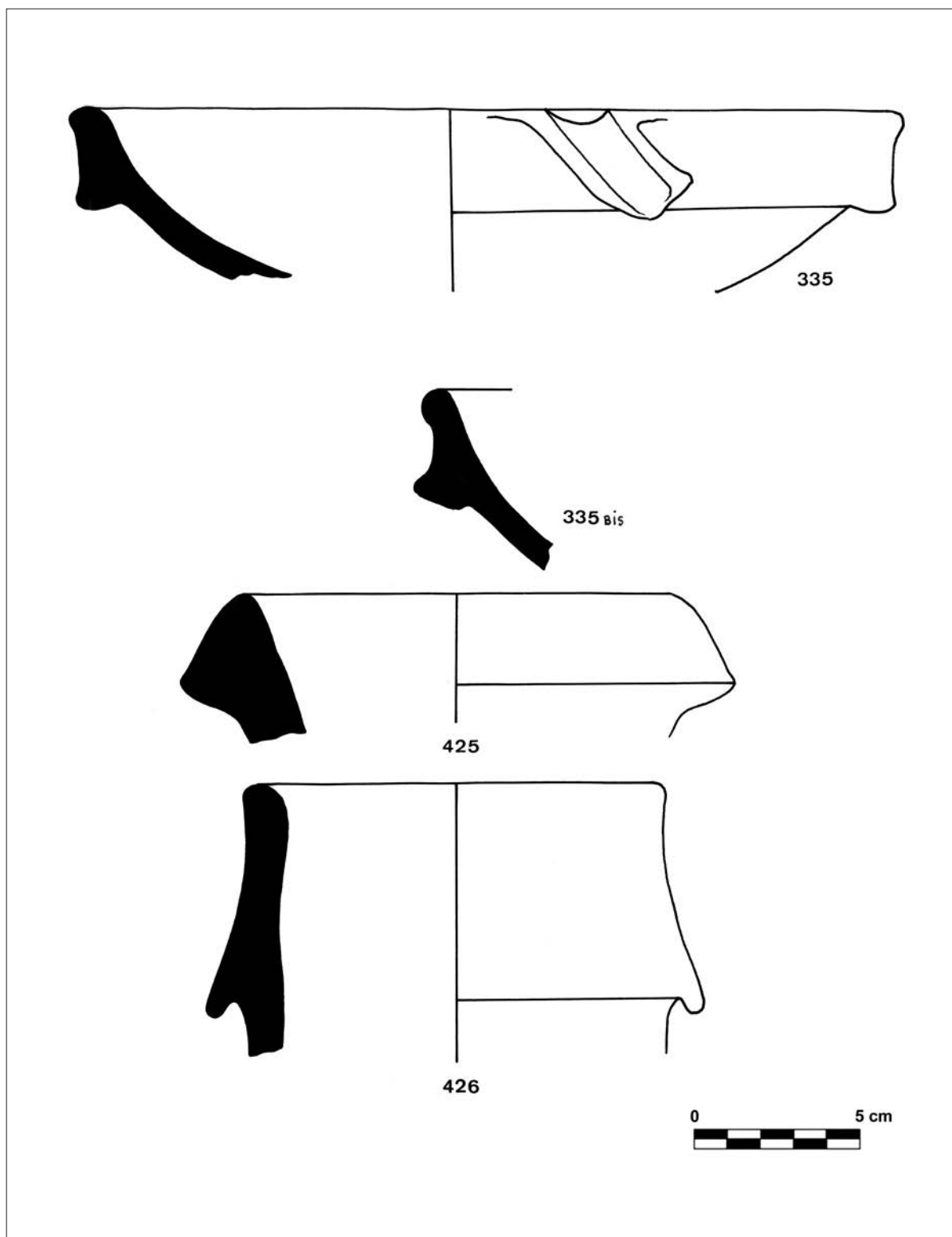

Fig. 41: Cuadro B, estrato Vb. 335-335bis: morteros de vasos comunes; 425-426: ánforas romanas.

Fig. 42: Cuadro B, estrato VI. Cerámica ibérica pintada, ampolla fusiforme, cerámica campaniense de tradición ática y ánfora romana con la marca APOL.

Estrato VI (Figs. 42-47).

B444 - Frag. de cerámica campaniense A. Forma Lamb. 5. Figura 43.

B445, B446 - Frags. de cerámica campaniense A, s/f.

B447 - Frag. de cerámica campaniense A forma Lamb. 28. Figura 43.

B448 hasta B451 - Frags. de cerámica de cerámica campaniense A, s/f.

B452 - Frag. de cerámica campaniense A forma Lamb. 5. Figura 44.

B453 - Frag. de pie de un vaso de cerámica campaniense A.

B454, B455 - Frag. de pie de un vaso de cerámica campaniense A con palmetas y círculos de ruedecilla en el interior. Figura 44.

B456 - Frag. de cerámica campaniense A, s/f.

B457 - Frag. de cerámica campaniense A, posiblemente de forma Lamb. 33. Figura 44.

B458, B459 - Frags. de cerámica campaniense semejantes al fragmento anterior. Figura 44.

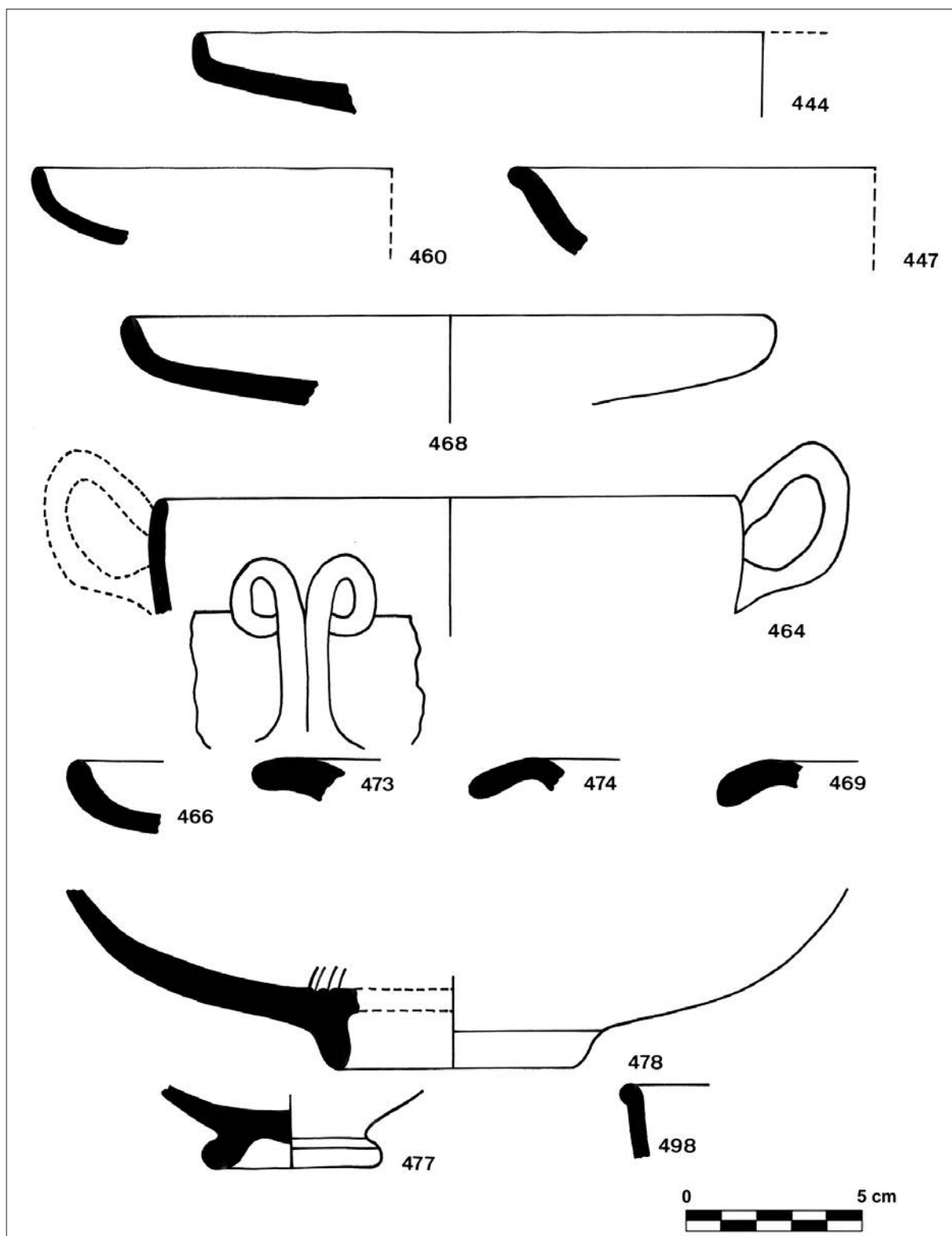

Fig. 43: Cuadro B, estrato VI. 444-460-447: campaniense A; 468-464-466-483-474-469-478-477: campaniense B; 498: campaniense C.

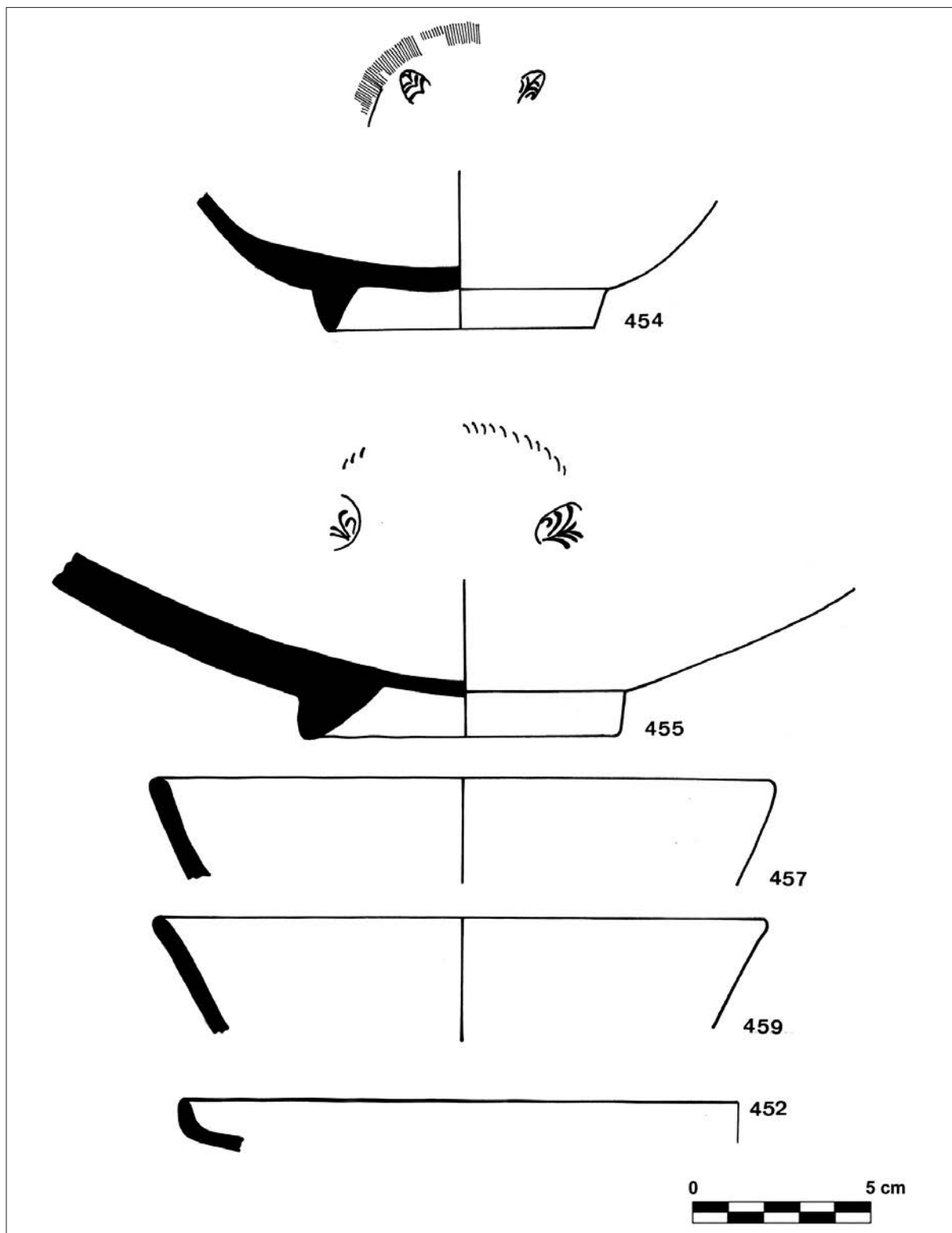

Fig. 44: Cuadro B, estrato VI. 454-455-457-459-452: campaniense A.

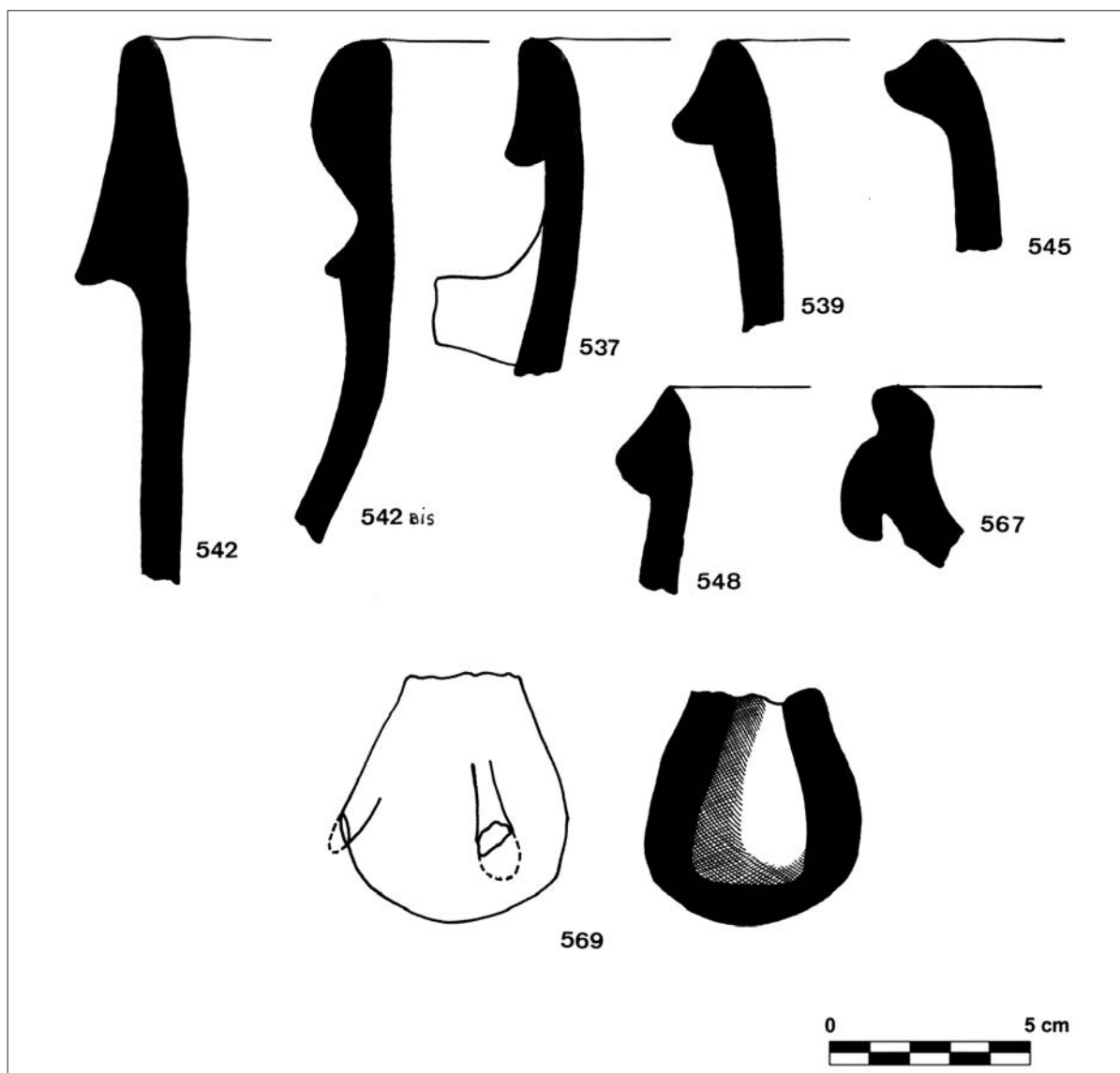

Fig. 45: Cuadro B, estrato VI. 542-542bis-537-539-545-548: ánforas romanas; 567: mortero; 569: ampolla piriforme de cerámica común.

B460 - Frag. de cerámica campaniense A forma Lamb. 5. Figura 43.

B461, B462 - Frag. de cerámica campaniense A, s/f.

B463 - Frag. de pie de un vaso de cerámica campaniense A.

B464 - Frag. de taza con asa bífida de cerámica campaniense B forma de tradición ática, que no corresponde a ninguna de las formas de campaniense B, recogidas por Lamboglia. Figura 43.

B465 - Frag. de cuello de botellita de cerámica campaniense b, con el borde vuelto hacia el interior y pico para verter. Figura 47.

B466 hasta B468 - Frags. de cerámica campaniense B, forma Lamb. 5. Figura 43.

B469 hasta B474 - Frags. de cerámica campaniense B, forma Lamb. 36. Esta forma pertenece a la campaniense A en el catálogo de Lamboglia, sin que figure entre las formas de campaniense B, pero hemos observado que sí aparece en los estratos de *Valentia*. Figura 43.

B475 - Frag. de pie de cerámica campaniense B, con círculos de ruedecilla en el interior.

B476 - Frag. de cerámica campaniense B decorado con líneas blancas, s/f.

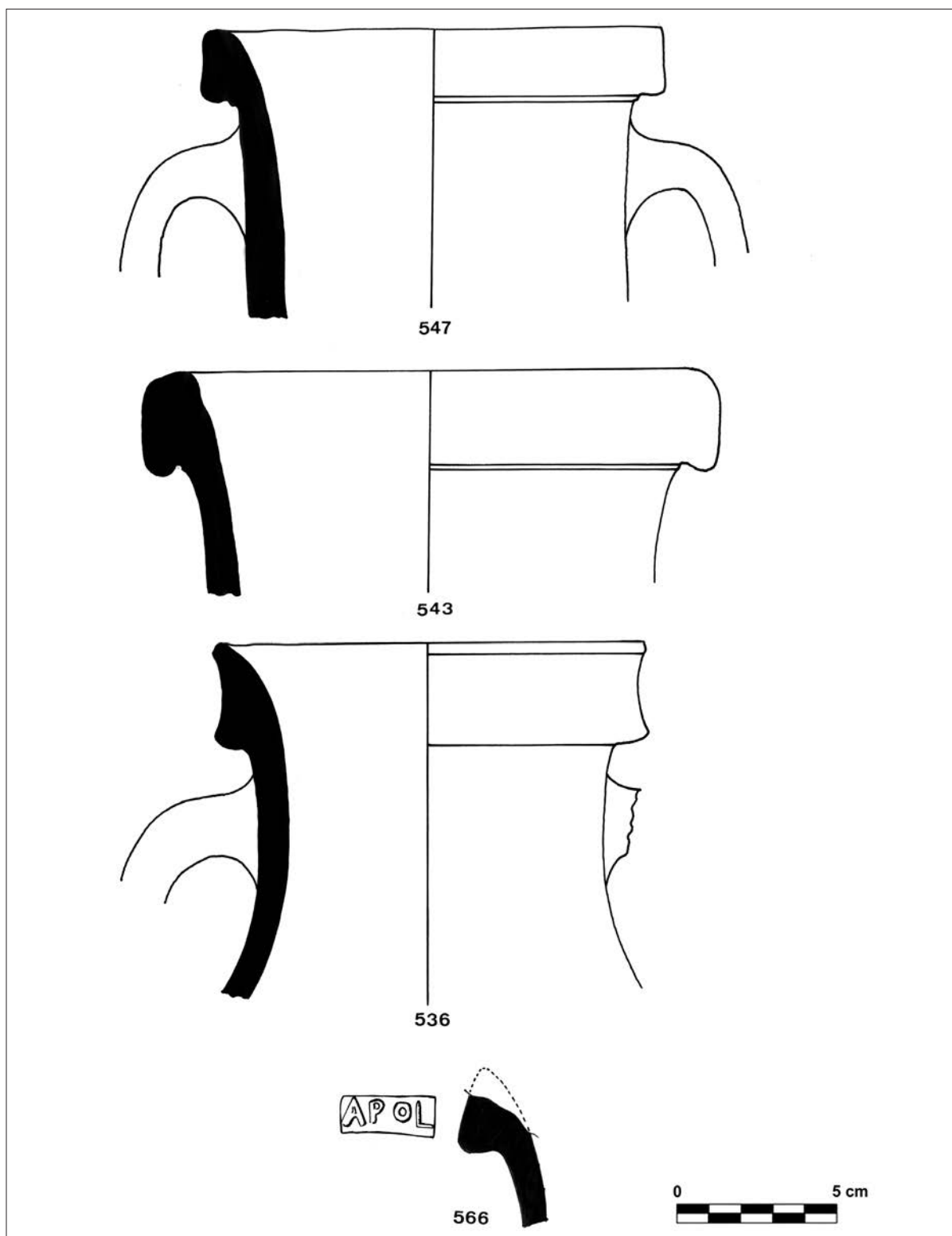

Fig. 46: Cuadro B, estrato VI. 547-543-536-566: ánforas romanas.

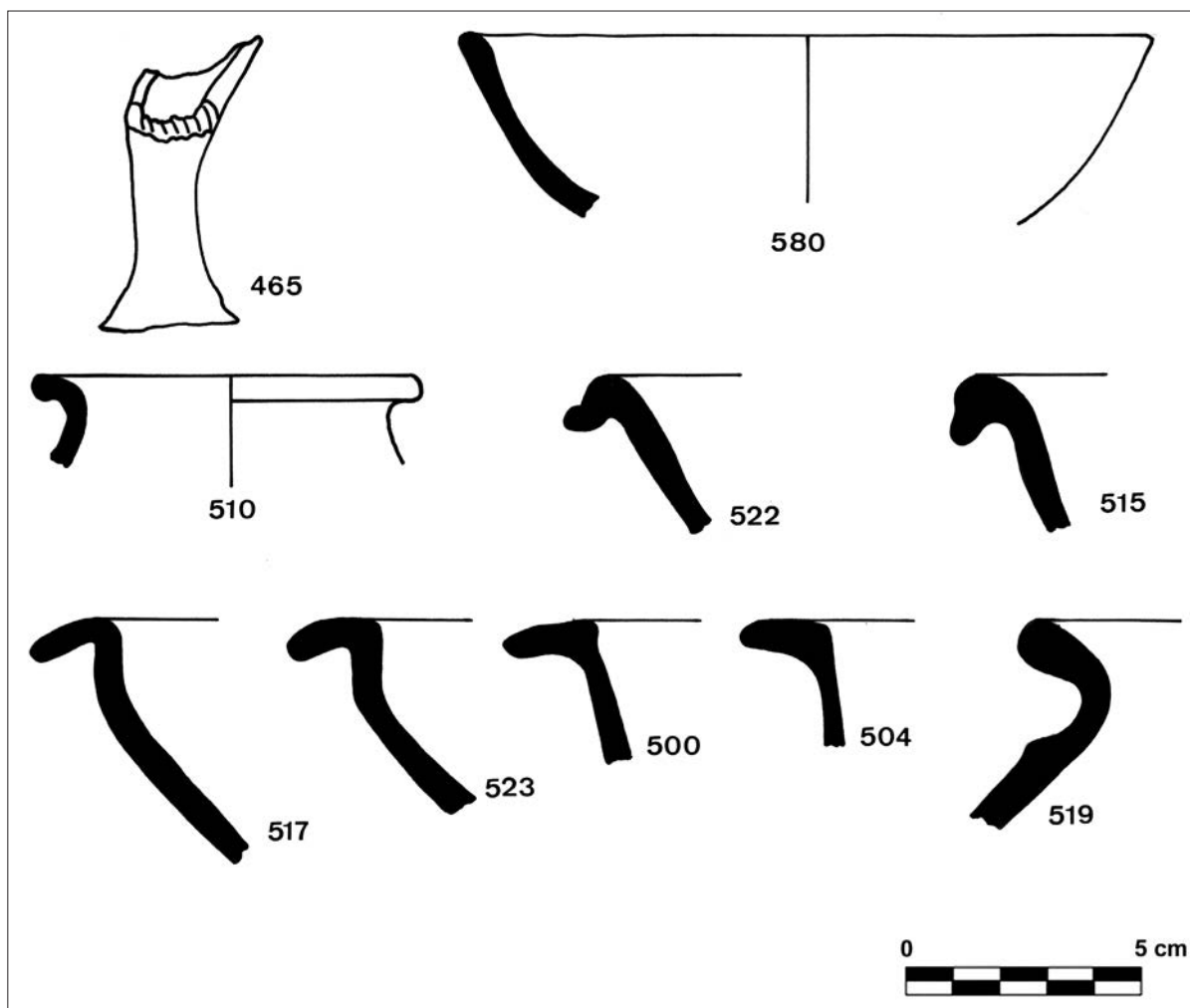

Fig. 47: Cuadro B, estrato VI. 465: campaniense B; 580-510: cerámica gris ampuritana; 522-515-517-523-500-504-519: cerámica ibérica.

B477 - Frag. de pie de copa de cerámica campaniense B. Figura 43.

B478 - Frag. de pie de pátera de cerámica campaniense B, con estrías internas. Figura 43.

B479 - Frag. de pie de un vaso de cerámica campaniense B con círculos de ruedecilla en el interior.

B480 hasta 491 - Frags. de cerámica campaniense B, s/f.

B492 - Frag. de pie de un vaso de cerámica campaniense B con círculos de ruedecilla en el interior.

B493, B494 - Frags. de cerámica campaniense C, s/f.

B495 hasta B497 - Frags. de cerámica campaniense C, s/f.

B498 - Frag. de cerámica campaniense C con borde redondo y paredes rectas, de forma indeterminada. Figura 43.

B499 hasta B509 - Frags. de cerámica ibérica pintada.

B510 - Frag. de cerámica gris "ampuritana". Figura 47.

B524 hasta B532 - Frags. de cerámica ibérica pintada.

B533 hasta B535 - Frags. de cerámica ibérica sin pintar.

B536 - Frag. de cuello de ánfora romana republicana, tipo Dressel I. Figura 46.

B537 hasta B542 - Frags. de cuellos de ánforas romanas republicanas, tipo Dressel I. Figura 45.

B543 hasta B548 - Frags. de cuellos de ánforas romanas republicanas, tipo Dressel I. Figura 46, N° 545 y 548.

B549 hasta B553 - Frags. de fondos de ánforas romanas.

B554 hasta B559 - Asas de ánforas y de *dolia* romanas.

B560 hasta B565 - Frags. de ánforas romanas, s/f.

B566 - Frag. de ánfora romana republicana tipo Dressel I con marca en el borde APOL. Figura 42 y 46.

B567 - Frag. de mortero romano, tipo Vegas 10.

B568 - Frag. de vaso común romano.

B569 - Frag. de ampolla piriforme, con restos de las asas y paredes muy gruesas, de cerámica común. Figura 45.

B570 - *Pondus* de barro romano.

B571 hasta B579 - Frags. de cerámica indígena negra.

B580 - Frag. de cerámica gris tipo "ampuritana". Figura 47.

B581 hasta B586 - Frag. de vasos comunes romanos.

B587, B588 - Frag. de cerámica común decorada con impresiones digitales.

B589, B590 - Colmillos de jabalí.

B591 - Concha de caracol.

B592 - Frag. de aplique (¿?) de bronce.

Estrato VII (Figs. 48-53)

B593 - Frag. de cerámica campaniense A seguramente de forma Lamb. 28. Figura 50.

B593 bis - Frag. de cuenco de cerámica campaniense A, forma indeterminada y que posiblemente pertenece a una forma tardía. Figura 50.

B594 hasta B596 - Frags. de cerámica campaniense A, s/f.

B597 hasta B600 - Frags. de cerámica campaniense A, s/f.

B601 - Frag. de cerámica campaniense B posiblemente de forma Lamb. 16. Figura 50.

B602 - Frag. de cerámica campaniense C, s/f.

B603 - Varios fragmentos de una lucerna campaniense.

B604 - Lucerna delfiniforme con el pico roto, orificio central y cenefa de estrías en torno formando una especie de hojas. Pasta clara de tipo campaniense y barniz rojo claro anaranjado, un poco "lucente" y en parte perdido. Figuras 48, 51.

B605 - Lucerna campaniense con el pico roto y faltándole la parte superior. Pasta de tipo campaniense B, barniz rojo claro anaranjado casi perdido. Figuras 48, 51.

B606 - Tapadera de ánfora.

B607 hasta B613 - Frags. de cerámica ibérica pintada. Figura 50, N° 612.

Fig. 48: Cuadro B, estrato VII. Lucernas delfiniforme y campaniense, cerámica campaniense con palmeta.

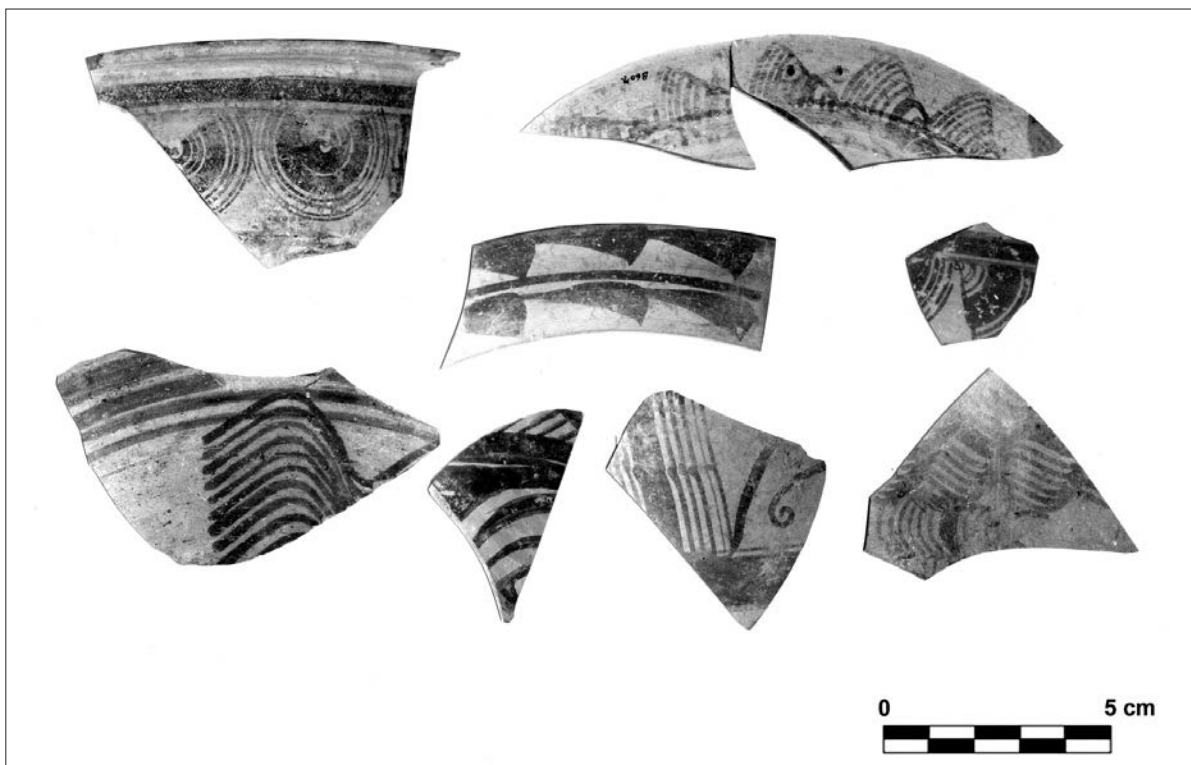

Fig. 49: Cuadro B, estrato VII. Cerámica ibérica pintada.

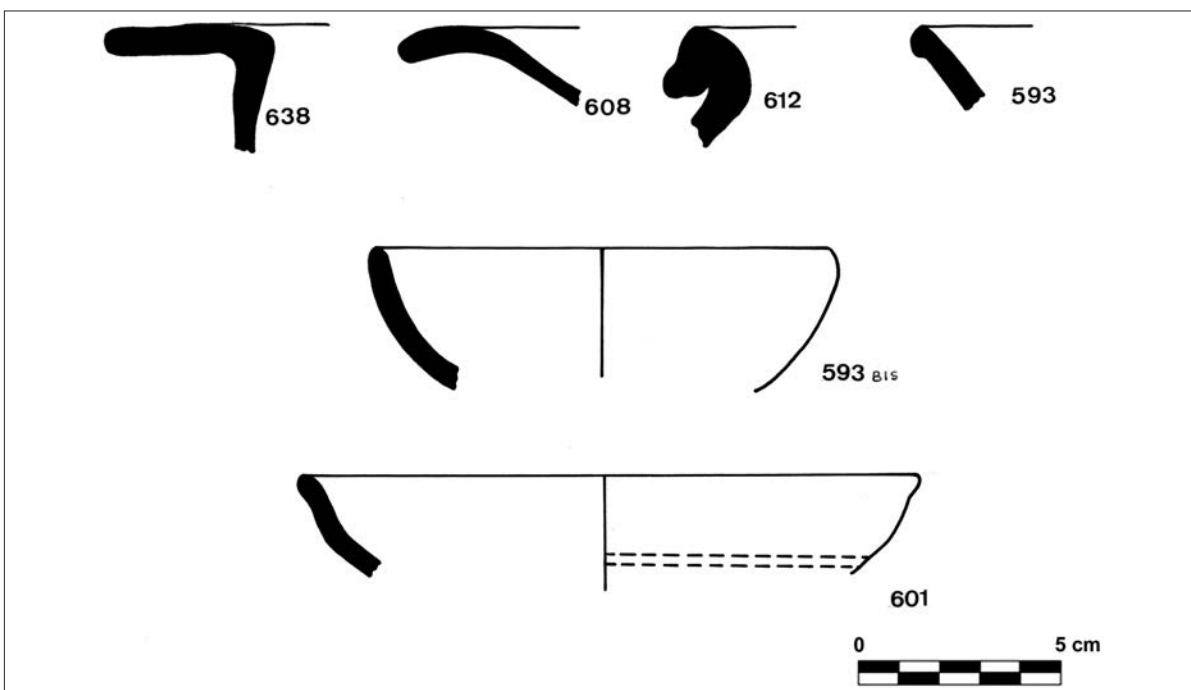

Fig. 50: Cuadro B, estrato VII. 638-608-612: cerámica ibérica; 593-593bis: campaniense A; 601: campaniense B.

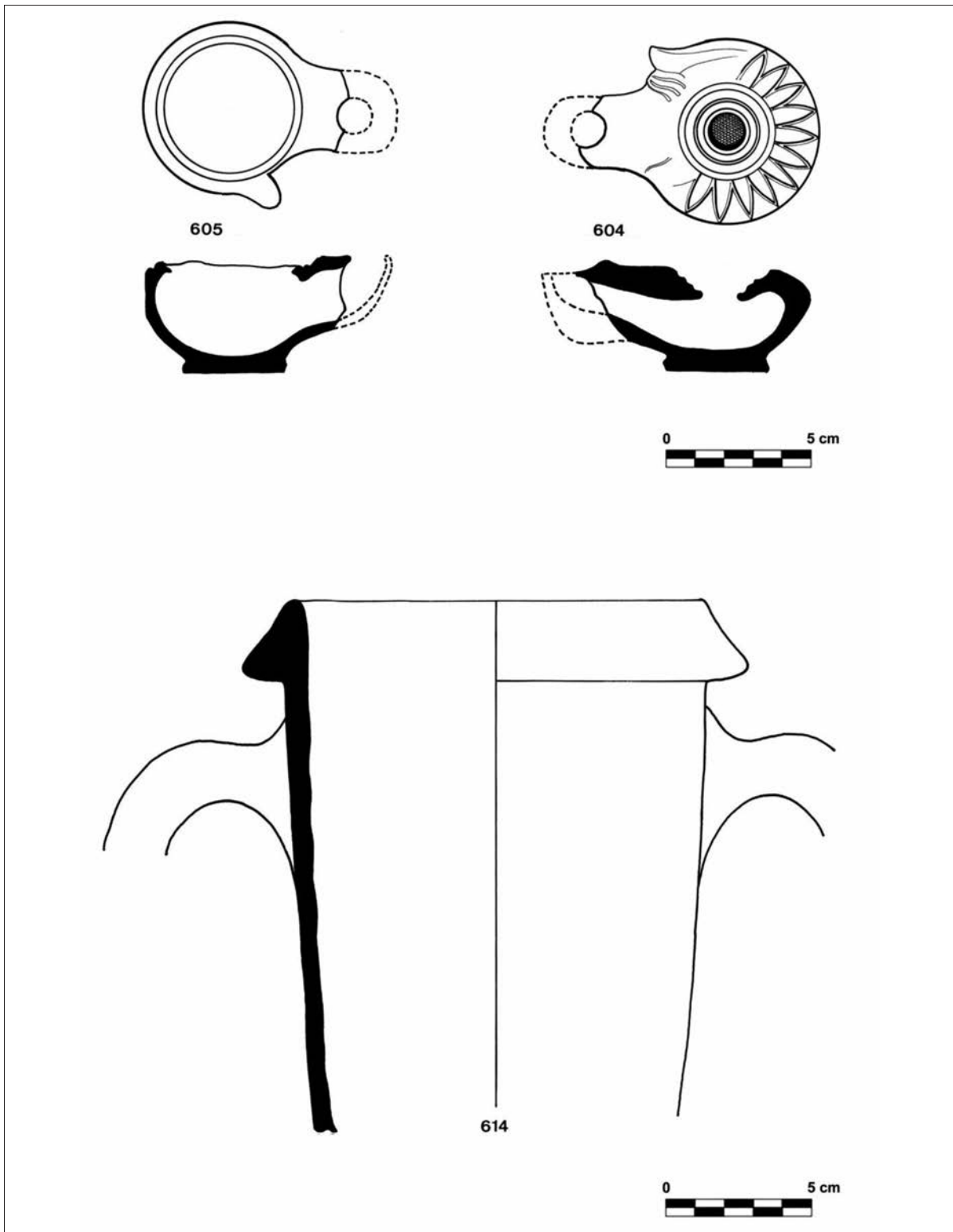

Fig. 51: Cuadro B, estrato VII. 604-605: lucernas campanienses; 614: ánfora romana.

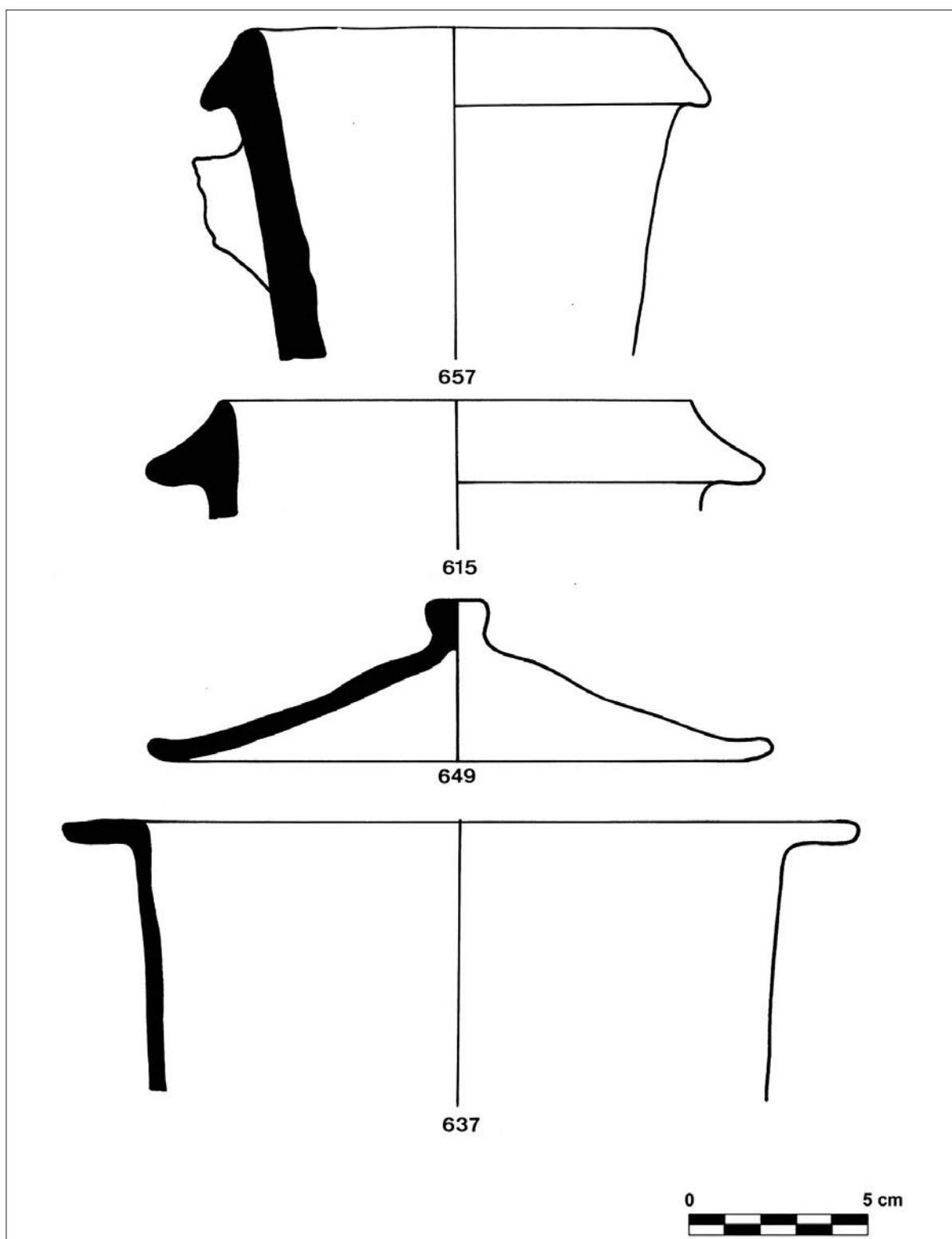

Fig. 52: Cuadro B, estrato VII. 657-615: ánforas romanas; 649: tapadera; 637: cerámica ibérica.

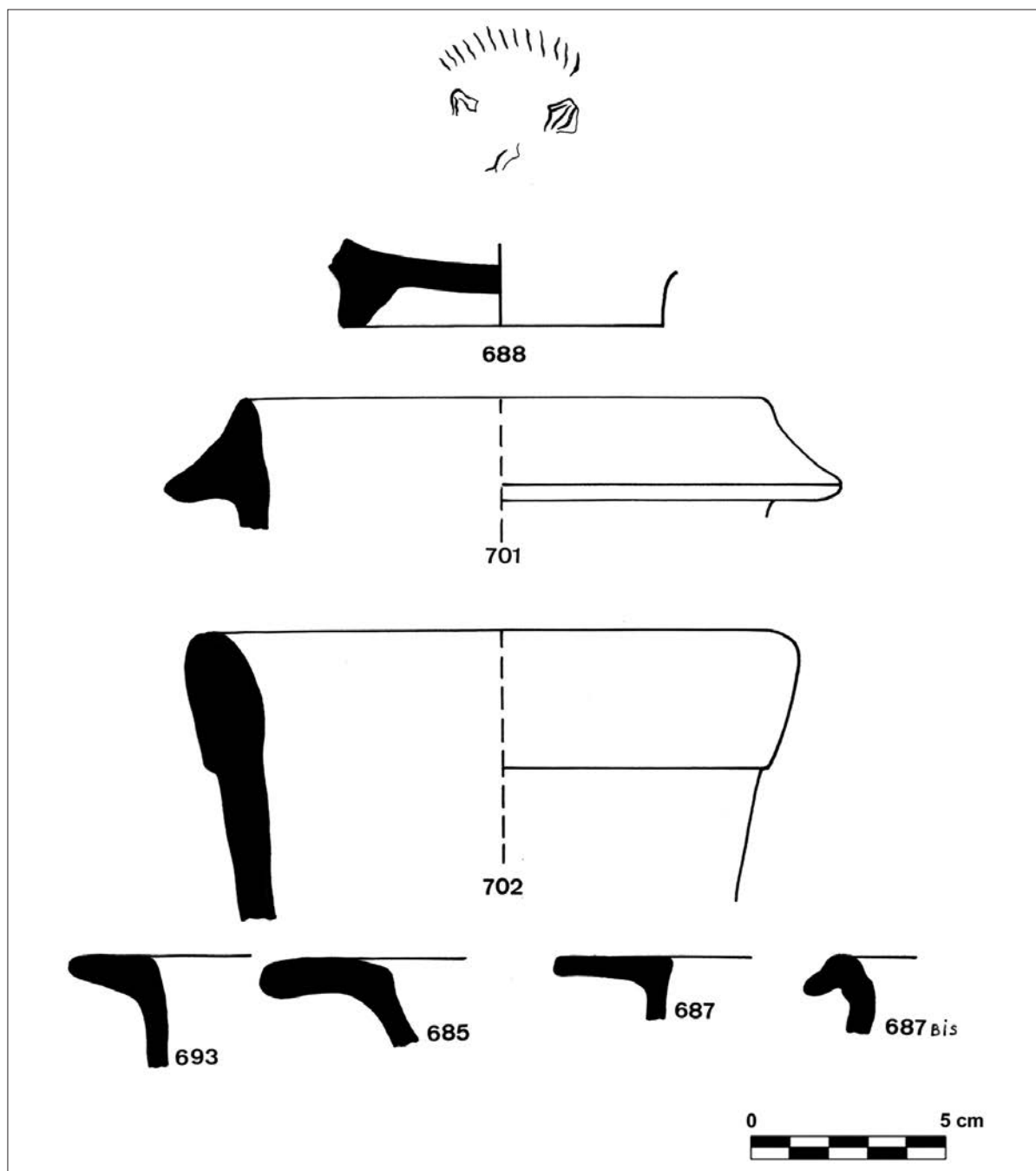

Fig. 53: Cuadro B, estrato VII. 688: campaniense A; 701-702: ánforas romanas; 693-685-687-687bis: cerámica ibérica.

B614 - Cuello con parte de las asas de ánfora romana republicana, tipo Dressel I. Figura 51.

B615, B616 - Frags. de ánforas romanas de tipo Dressel I. Figura 52.

B617 - Frag. de ánfora estriada.

B618, B619 - Frag. de ánfora romana con asa.

B620, B623 - Frags. de vasos comunes.

B624 - Frag. de cerámica indígena negra.

B625, B626 - Fondos de vasos comunes.

B627 - Frag. de cerámica campaniense A, s/f.

B628 - Frag. de cerámica campaniense A, forma Lamb. 36.
 B629 - Frag. de pie de cerámica campaniense A.
 B630 hasta B635 - Frags. de cerámica campaniense B, s/f.
 B636 - Frag. de cerámica campaniense A, s/f.
 B637 hasta B639 - Frags. de “sombrosos de copa” de cerámica ibérica. Figura 52, Nº 637.
 B640 hasta B643 - Frags. de cerámica ibérica pintada, s/f.
 B644 hasta B647 - Frags. de ánforas estriadas.
 B648 - Fondo de vaso común romano.
 B649 - Tapadera de vaso común. Figura 52.
 B650 hasta B655 - Frags. de vasos comunes, s/f.
 B656, B657 - Frags. de cuello de ánfora romana republicana, tipo Dressel I. Figura 52.
 B658 - Frag. de tapadera de vaso común.
 B659 - Frag. de cerámica gris “ampuritana”.
 B660 - Frag. de cerámica ibérica pintada, s/f.
 B661 - Frag. de tapadera de ánfora.
 B662 hasta B664 - Frags. de fondos de vasos comunes.
 B665, B666 - Fondos de ánforas.
 B667 hasta B670 - Frags. de asas de ánforas.
 B671 hasta B673 - Frags. de ánforas, s/f.
 B674 hasta B676 - Frags. de asas de ánforas.
 B677 - Frag. de *tegula*.
 B678 hasta B680 - Frags. de “sombroso de copa” de cerámica ibérica con restos de decoración geométrica.
 B681 - Frag. de cerámica ibérica decorada, s/f.
 B682 - Frag. de cerámica ibérica decorada en el interior y exterior del vaso, s/f.
 B683, B684 - Frags. de cerámica ibérica decorada, s/f.
 B685, B686 - Frags. de cerámica ibérica decorada, tipo “sombroso de copa”. Figura 53.
 B687 - Frag. de “sombroso de copa” de cerámica ibérica. Figura 53.
 B688 - Frag. de pie de cerámica campaniense A con palmetas en el interior. Figura 53.
 B689, B690 - Frags. de cerámica campaniense A, s/f.
 B691 - Frag. de cerámica campaniense B, s/f.
 B692 - Frag. de fondo de cerámica gris “ampuritana”.
 B693 - Frag. de cerámica ibérica. Figura 53.
 B694, B695 - Frags. de borde de cerámica común indígena.
 B696 hasta B700 - Frags. de asas de ánfora.
 B701 - Frag. de cuello de ánfora republicana, tipo Dressel I. Figura 53.
 B702 - Frag. de cuello de ánfora romana. Figura 53.
 B703, B704 - Frags. de fondos de ánforas.
 B705 - Frag. de ánfora, s/f.

CUADRO C (Figs. 54-78)

Estrato III (Figs. 54-58)

C1 - Frag. de cerámica campaniense B, s/f.
 C2 - Frag. de cerámica sigillata clara “lucente”, s/f.
 C3 hasta C23 - Frags. de ollas de cerámica gris. Figuras 54-56.
 C24 hasta C36 - Asas de ollas medievales.
 C37 - Frag. de boca de vasija con asa y colador. Figura 55.
 C38 hasta C43 - Pitorros de vasijas con restos de vidriado. Figura 56-57.
 C44 - Frag. de vasija medieval pintada.
 C45 hasta C48 - Frags. de vasijas con restos de vidriado.
 C49 - Fósil.
 C50, C51 - Frags. de una gran vasija plana con asa de pezón.
 C52 - Frag. de *imbrex*.
 C53 - Frag. de cerámica campaniense A, tardía.
 C53 bis - Frag. de cerámica ibérica.
 C54 - Frag. de gran vasija decorada con cordón en relieve y digitaciones.
 C55 - Frag. de tapadera de ánfora morisca. Figura 55.
 C56 hasta C63 - Frags. de cerámica común con engobe rojo.
 C64 hasta C77 - Frags. de cerámica medieval con restos de decoración pintada (pinceladas sueltas de óxido).
 C78 - Frag. de cerámica vidriada verde.
 C79 hasta C89 - Frags. de ollas medievales estriadas.
 C90 hasta C97 - Frags. de asas de vasijas medievales.
 C98 hasta C100 - Frag. de cerámica medieval.
 C101 hasta C103 - Frags. de cerámica vidriada.
 C104 - Frag. de gran vasija medieval.
 C105 - Frag. de gran cazuela con asa de pezón.
 C106, C107 - Frags. de vasija medieval pintada, con asa.
 C108 - Fondo de ánfora.
 C109 - Pico de lucerna medieval.
 C110 - Frag. de cerámica sigillata hispánica con restos de decoración de círculos. Forma Drag 37.
 C110 bis - Frag. de cerámica sigillata estampada.
 C112 - Frag. de cerámica sigillata estampada con decoración de palmetas.
 C113 hasta C116 - Frag. de vasijas medievales.
 C117 hasta C132 - Frags. de ollas estriadas medievales.
 C133, C134 - Frags. de ollas medievales con restos de pintura.
 C135 - Frag. de cerámica medieval.
 C136 - Frag. de cerámica con decoración de líneas onduladas a peine.
 C137 hasta C141 - Frags. de ollas estriadas medievales con asas. Figura 58, Nº 140.

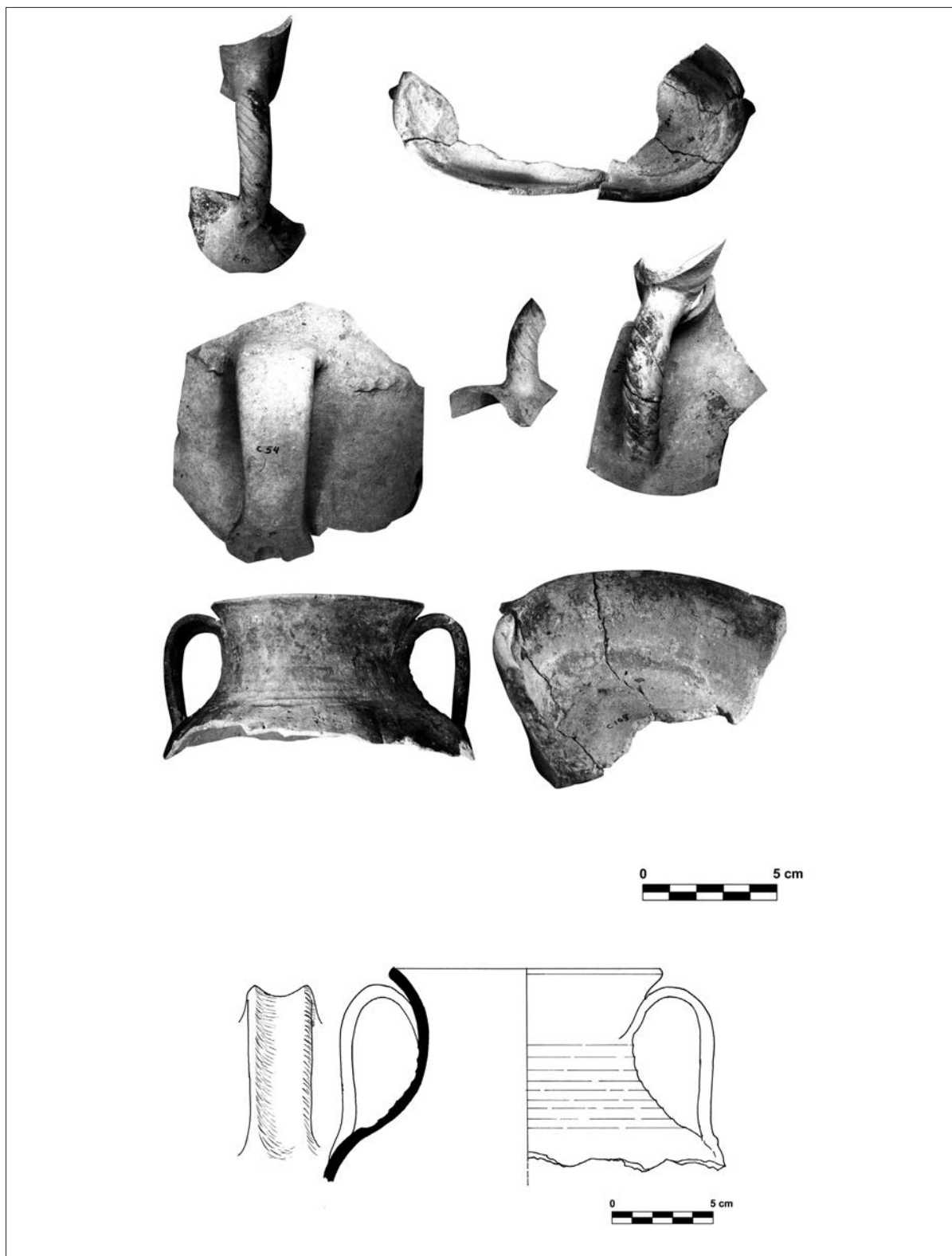

Fig. 54: Cuadro C, estrato IIIa.

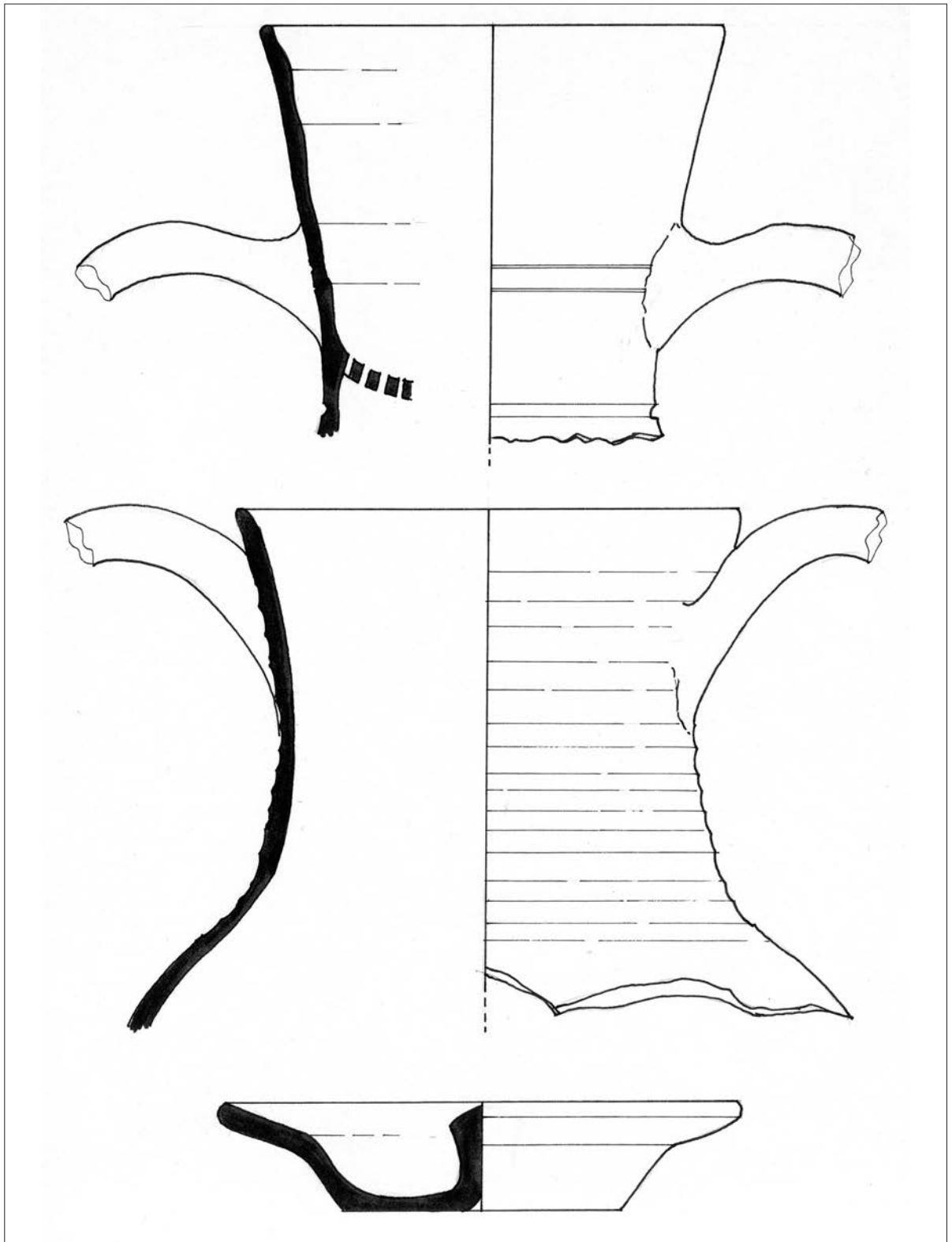

Fig. 55: Cuadro C, estrato III. 37, 7, 55.

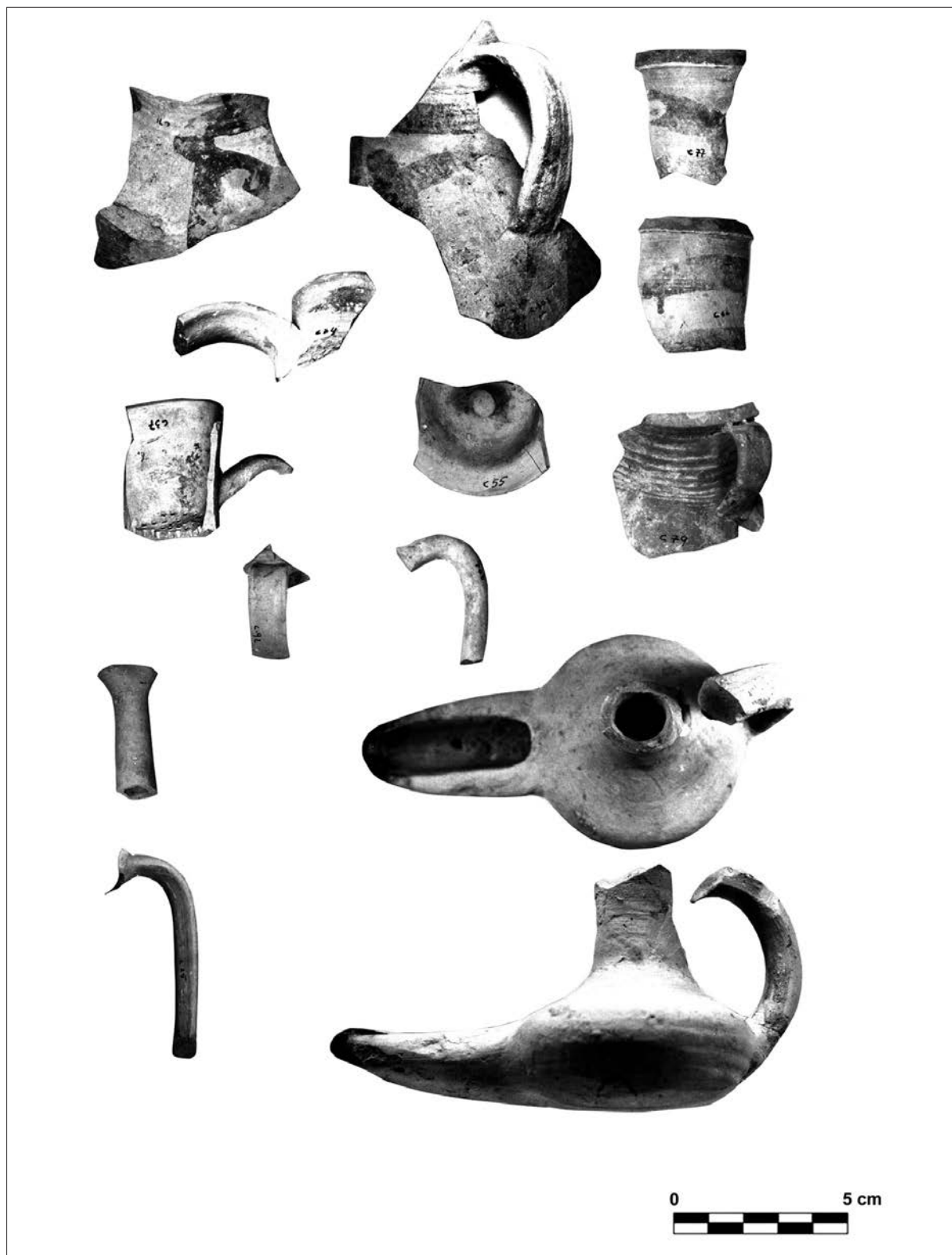

Fig. 56: Cuadro C, estrato IIIb.

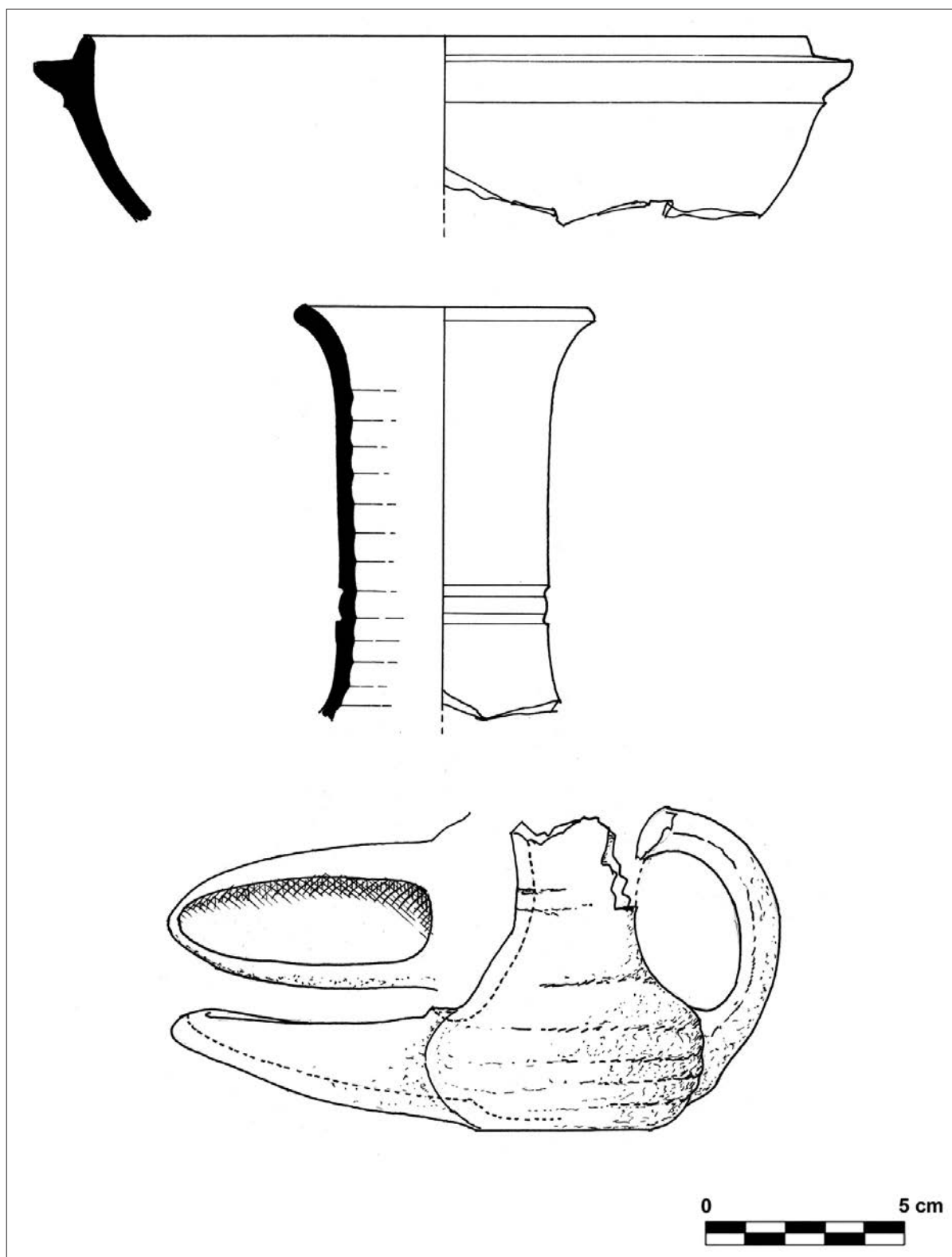

Fig. 57: Cuadro C, estrato III. 38, 45, 205.

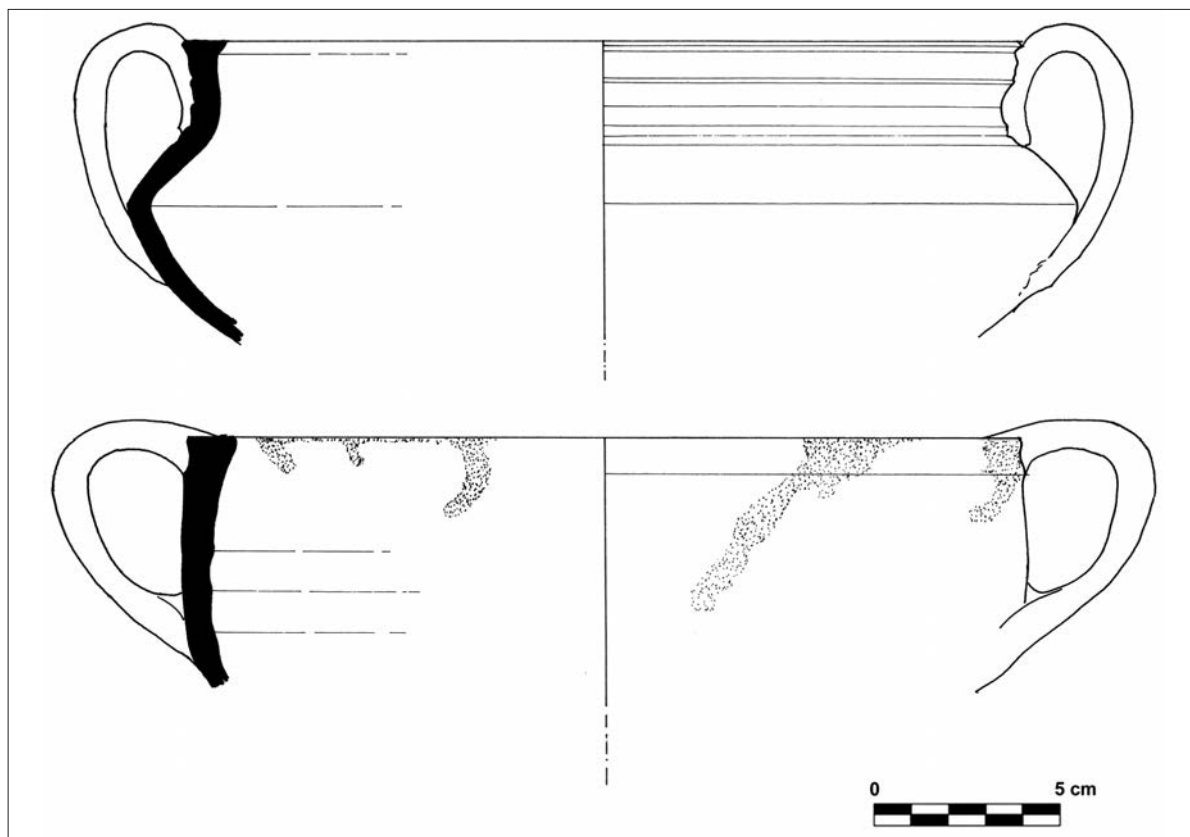

Fig. 58: Cuadro C, estrato III (140) y IV (211).

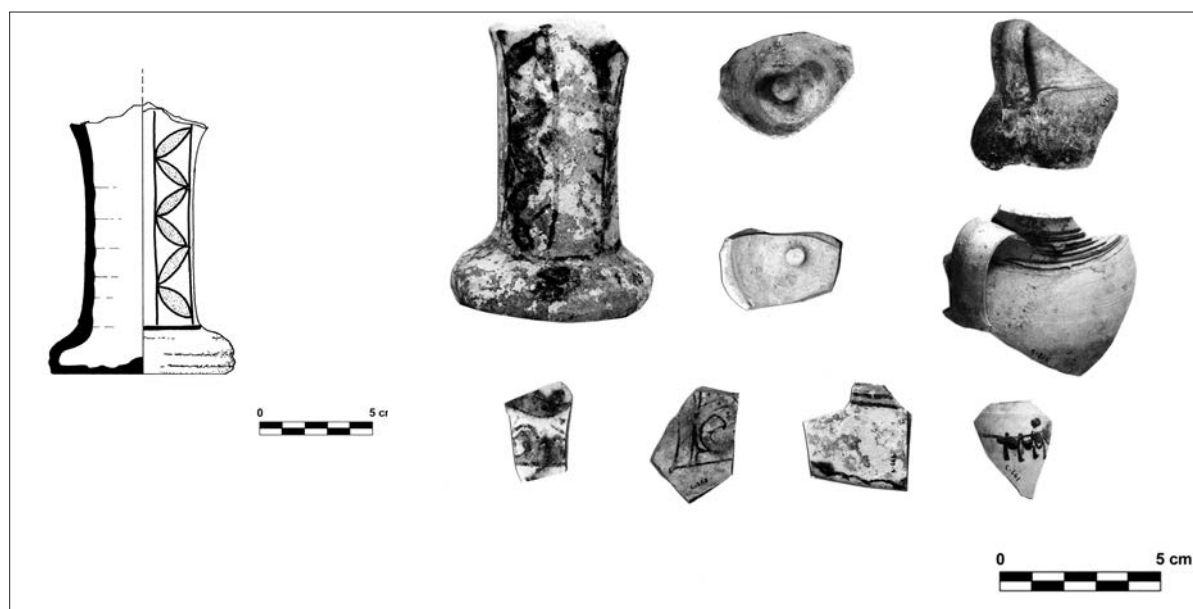

Fig. 59: Cuadro C, estrato IV. Cerámica islámica vidriada.

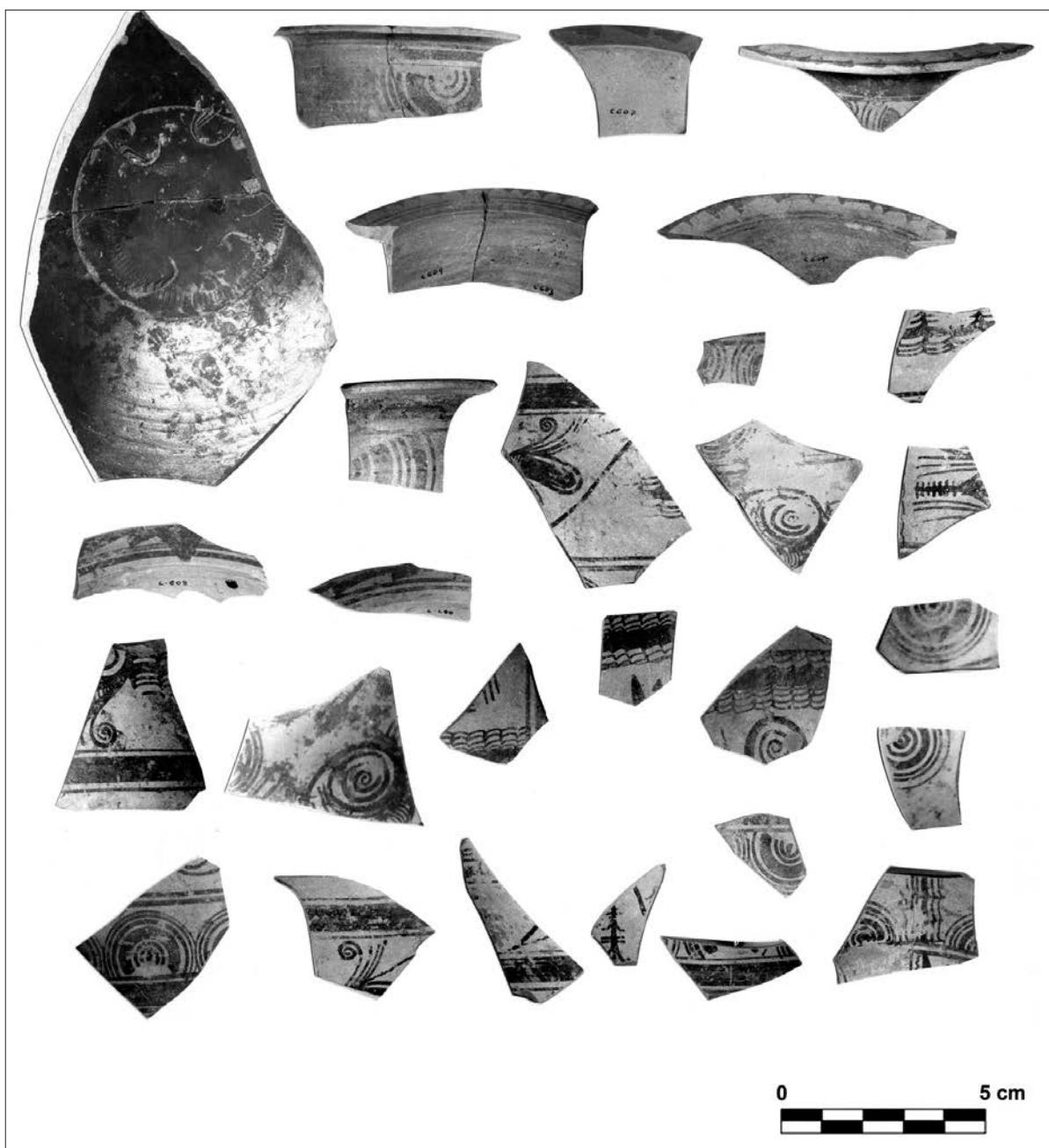

Fig. 60: Cuadro C, estrato IV. Cerámica campaniense con palmetas y cerámica ibérica pintada.

C142 hasta C151 - Asas de vasos medievales.
 C152 hasta C172 - Frag. de cerámica común con engobe rojo.
 C173 - Frag. de pitorro de cerámica común.
 C174 hasta C179 - Frags. de cerámica vidriada con decoración.

C180 hasta C199 - Frag. de cerámica vidriada.
 C200 - Fondo de ánfora.
 C201 - Frag. de lucerna medieval.
 C202 - Pico de lucerna medieval.
 C203, C204 - Frags. de vidrio.
 C205 - Lucerna medieval. Figuras 56-57.

Estrato IV (Figs. 58-60)

- C206 - Frag. de cerámica ibérica.
 C207 - Frag. de cerámica campaniense A de tipo tardío.
 C208, C209 - Frags. de cerámica campaniense B, s/f.
 C210 - Frag. de cerámica sigillata hispánica con restos de decoración, s/f.
 C211 - Frag. de vasija medieval con asa. Figura 58.
 C212 hasta C215 - Frags. de ollas estriadas con asas.
 C216 hasta C221 - Frags. de ollas estriadas.
 C222 hasta C226 - Frags. de asas de cerámica común.
 C227 hasta C229 - Frags. de tapaderas.
 C230 hasta C233 - Frags. de platos medievales.
 C234 hasta C236 - Frags. de cerámica medieval.
 C237 hasta C247 - Frags. de cerámica con engobe rojo.
 C248 - Pitorro de vasija medieval.
 C249 - Frag. de cerámica medieval pintada.
 C250 hasta C253 - Frags. de grandes vasijas medievales.
 C254 - Frag. de cilindro cerámico (tubo de conducción ¿?).
 C255 hasta C277 - Frags. de cerámica vidriada.
 C278 - Frag. de pitorro vidriado verde.
 C279 - Frag. de asa con vidriado verde.
 C280 - Vasija cilíndrica ensanchada en la base, con vidriado blanco y decoración vidriada verde.
 C281 - Fondo de ánfora.
 C282 hasta C284 - Frags. de asas de ánfora.
 C285 - Frag. de lucerna medieval.
 C286 - Frag. de estuco rojo.
 C287 - Frag. de mármol.

Estrato Va (Figs. 61-66)

- C288 - Lucerna republicana de cerámica gris, tipo delfiniforme. Figuras 61-62.
 C290 - Frag. de “sombbrero de copa” de cerámica ibérica pintada.
 C291 hasta C294 - Frags. de cerámica ibérica pintada.
 C295 hasta C304 - Frags. de cerámica ibérica pintada.
 C305 - Frag. de cerámica campaniense A forma Lamb. 36. Figura 62.
 C306 - Frag. de cerámica campaniense A, s/f.
 C307 - Frag. de cerámica campaniense B, s/f.
 C308, C309 - Frags. de cerámica campaniense B s/f.
 C310 - Frag. de cerámica gris “ampuritana”.
 C311 - Cuello de ánfora romana republicana de forma Dressel I. Figura 63.
 C312, C313 - Frags. de ánforas estriadas, s/f.
 C314 - Frag. de ánfora, s/f.
 C315-Frag. de fondo de ánfora.
 C316 - Frag. de asa de ánfora.
 C317 hasta C325 - Frags. de vasos comunes, s/f.
 C326 - *Stylus* completo de hueso. Figura 64.

- C327 - Frag. de *stylus* de hueso. Figura 64.
 C328 - Frag. de *stylus* de hueso decorado. Figura 64.
 C329, C330 - Frags. de “sombbrero de copa” de cerámica ibérica pintada.
 C331 hasta C345 - Frags. de cerámica ibérica pintada, s/f.
 C346 - Frag. de “sombbrero de copa” de cerámica ibérica sin pintar.
 C347 hasta C355 - Frag. de cerámica ibérica sin pintar.
 C358 - Frag. de vaso ibérico.
 C359 hasta C365 - Frags. de cerámica campaniense A de tipo tardío, formas indeterminadas. Figura 62.
 C366 hasta C368 - Frags. de pie de páteras de cerámica campaniense A. Figura 65.
 C369 - Fondo de pátera de cerámica campaniense A, con cuatro palmetas sueltas y decoración a ruedecilla. Figura 65.
 C370 hasta C376 - Frags. de cerámica campaniense A, s/f.
 C377 hasta C378 - Fondos de cerámica campaniense B con palmetas. Figura 65.
 C379 - Frag. de cerámica campaniense B, s/f.
 C380, C381 - Frags. de cerámica campaniense B de fina calidad que recuerda los tipos de cerámica ática de barniz negro. No es posible reconstruir la forma, pero es seguro que se trata de una pátera en la que la unión del fondo con la pared forma un cuarto de círculo como en la forma Drag. 15/17 de la sigillata sud-gálica. Podrá relacionarse con la forma Lamb. 6 de campaniense C. Figura 62.
 C382, C383 - Frags. de cerámica campaniense B, s/f.
 C384 - Tintero campaniense B, variante de la forma 13 de Lamboglia. Figura 62.
 C385, C386 - Frags. de cerámica gris “ampuritana”.
 C387 - Frag. de lucerna republicana, tipo delfiniforme, de pasta gris.
 C388 - Frag. de ánfora estriada.
 C389 - Frag. de ánfora estriada con asa.
 C390, C391 - Cuellos de ánforas republicanas, forma Dressel I. Figura 63.
 C392 - Cuello de pequeña ánfora. Figura 63.
 C393, C394 - Asas de ánforas.
 C395, C396 - Asas de vasos comunes.
 C397, C398 - Tapaderas de ánforas. Figura 66.
 C400 - Ampolla piriforme.
 C401 hasta C409 - Frags. de cerámica indígena.
 C410 hasta C413 - Frag. de cerámica vidriada medieval.
 C414 - Hueso.
 C415 - Colmillo de jabalí.
 C416 - Concha.
 C417 - Caracol.

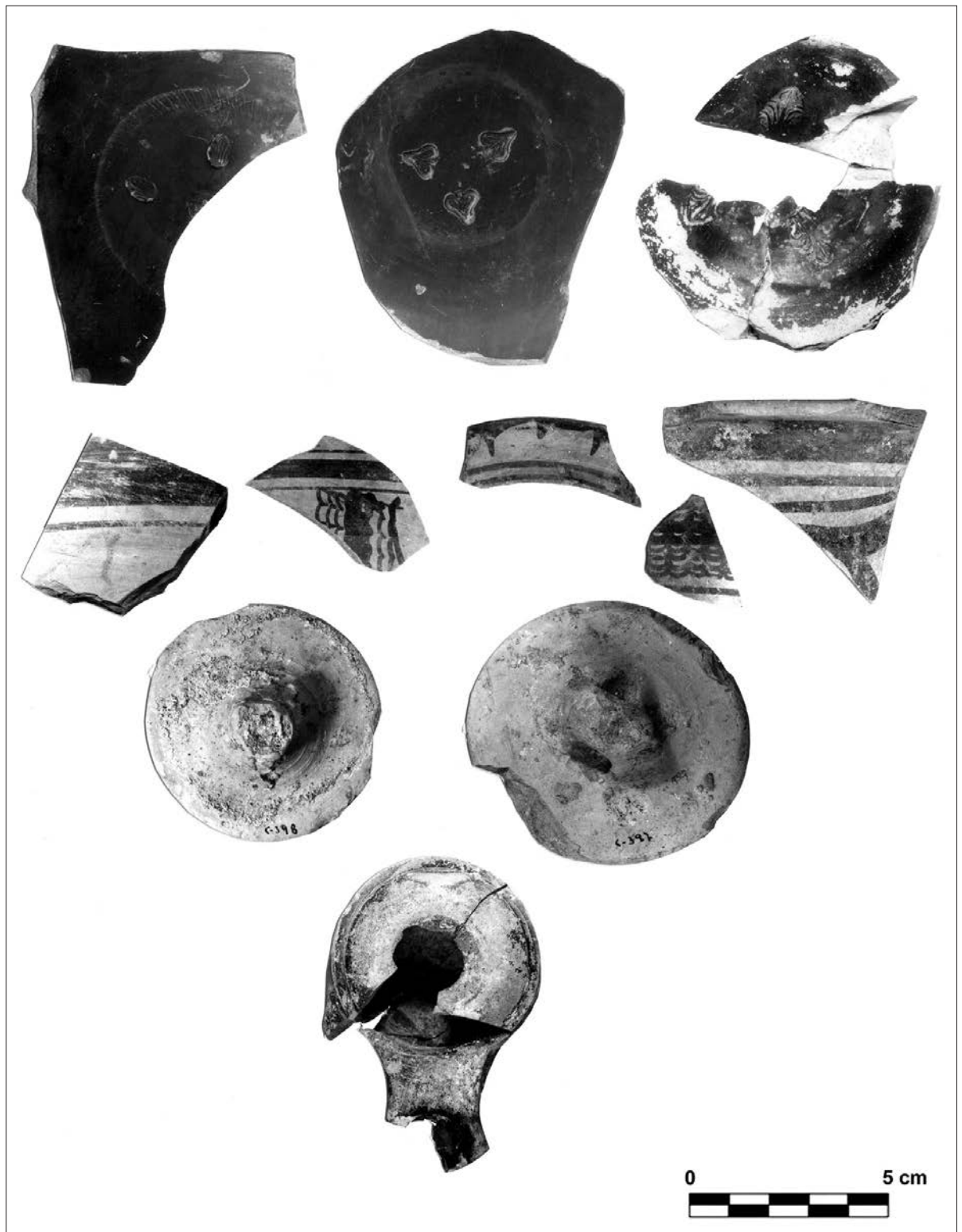

Fig. 61: Cuadro C, estrato Va. Cerámica campaniense con palmetas, cerámica ibérica pintada, tapadoras de ánforas y lucerna campaniense.

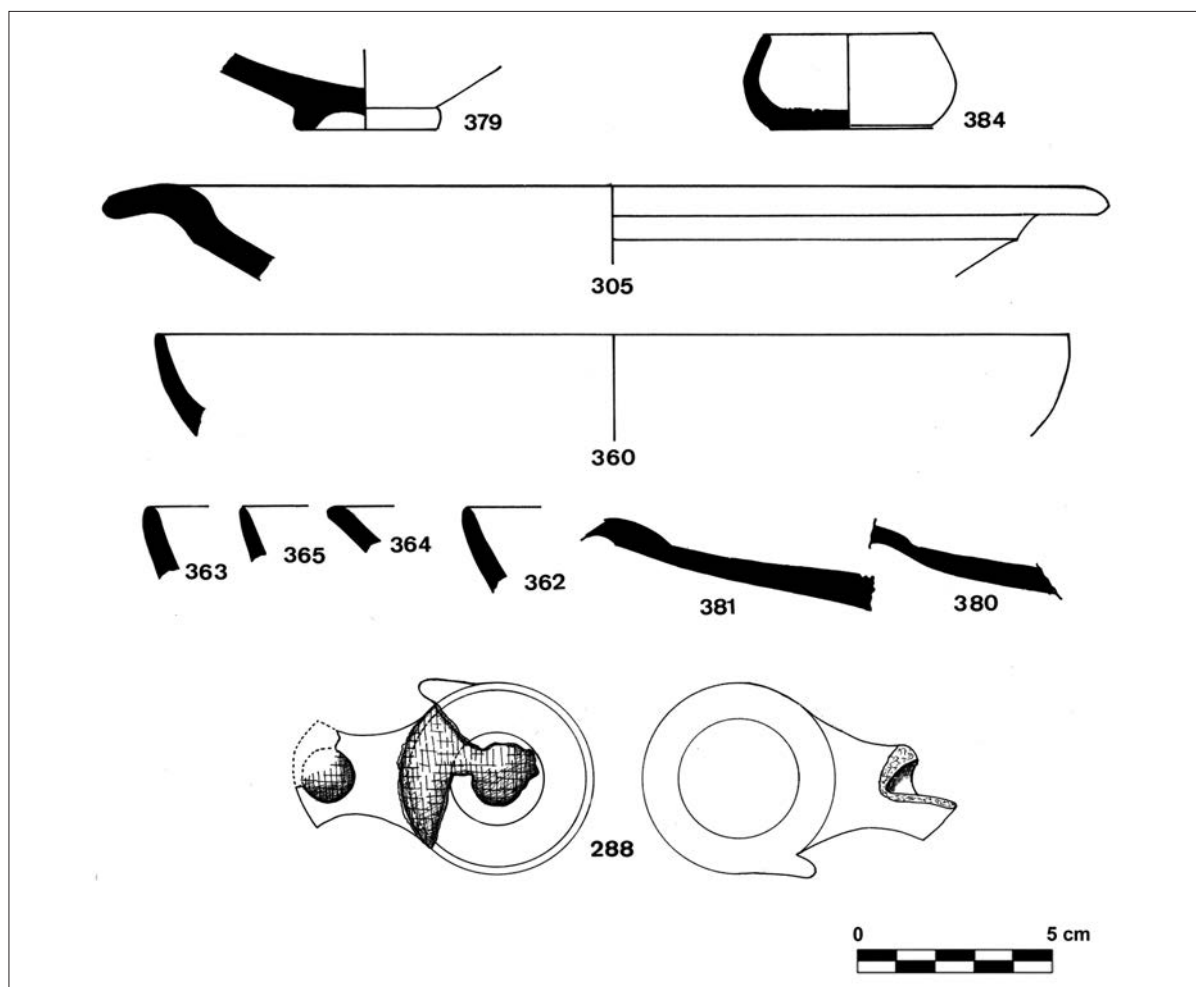

Fig. 62: Cuadro C, estrato Va.

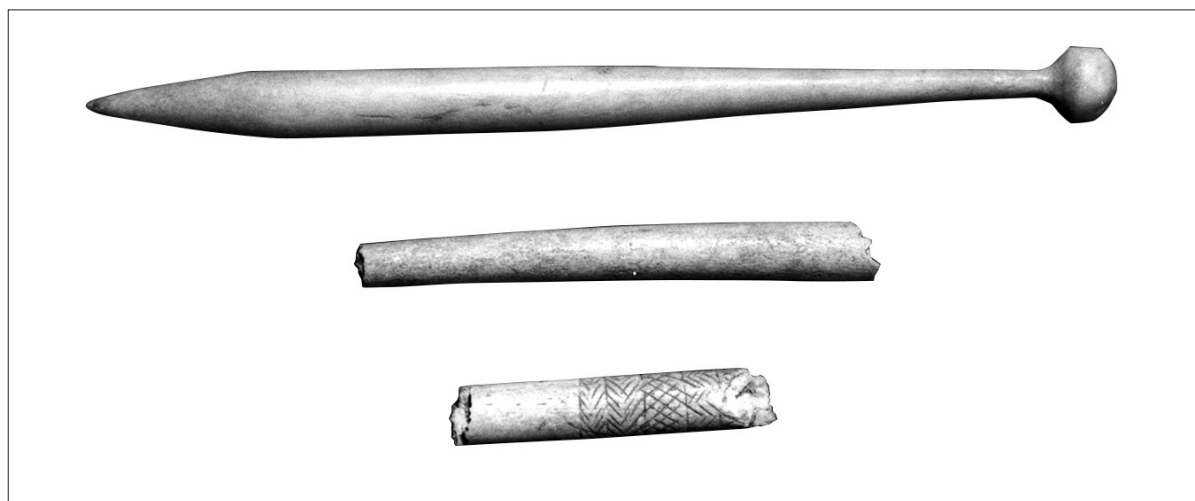

Fig. 64: Cuadro C, estrato Va. Estilos de hueso.

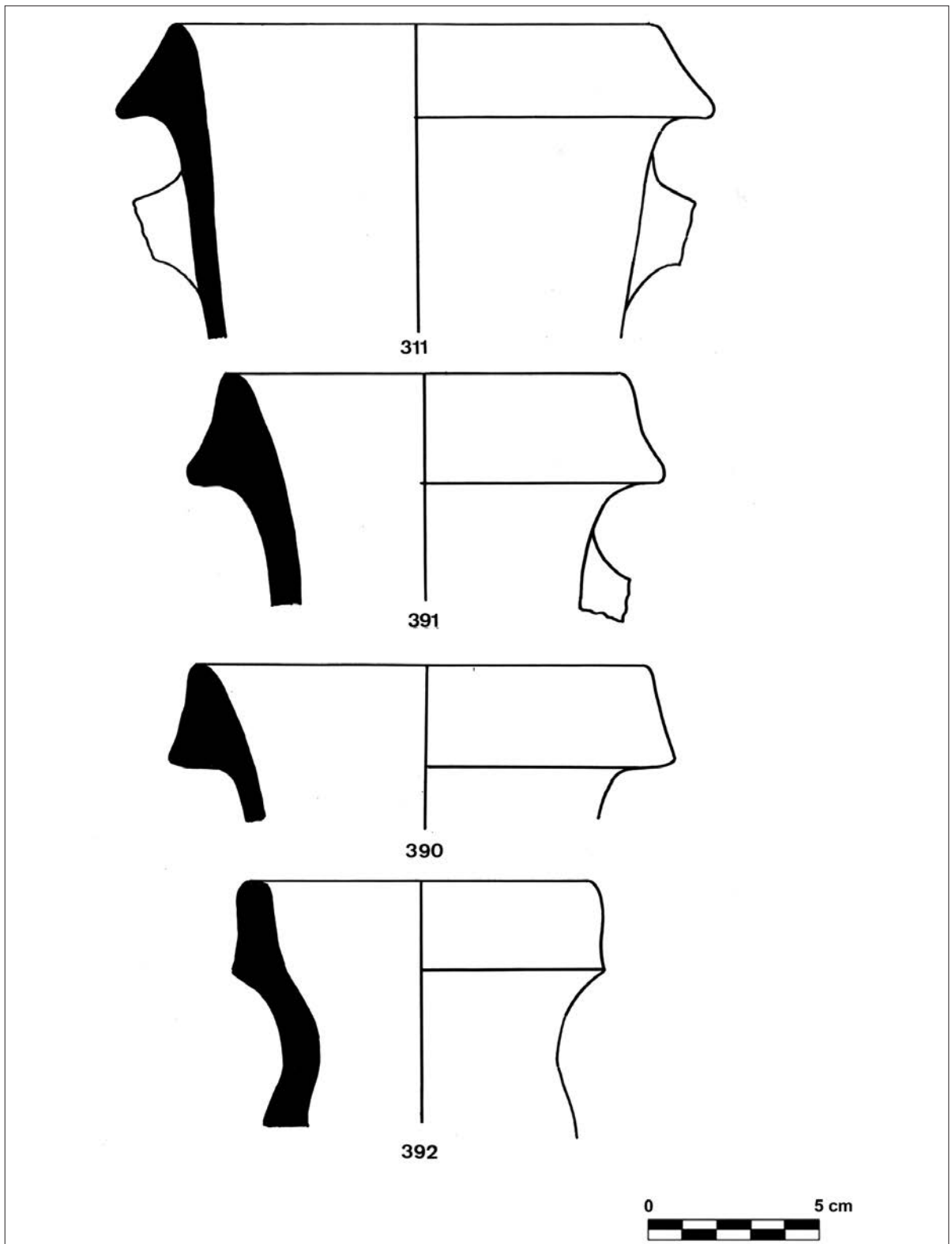

Fig. 63: Cuadro C, estrato Va.

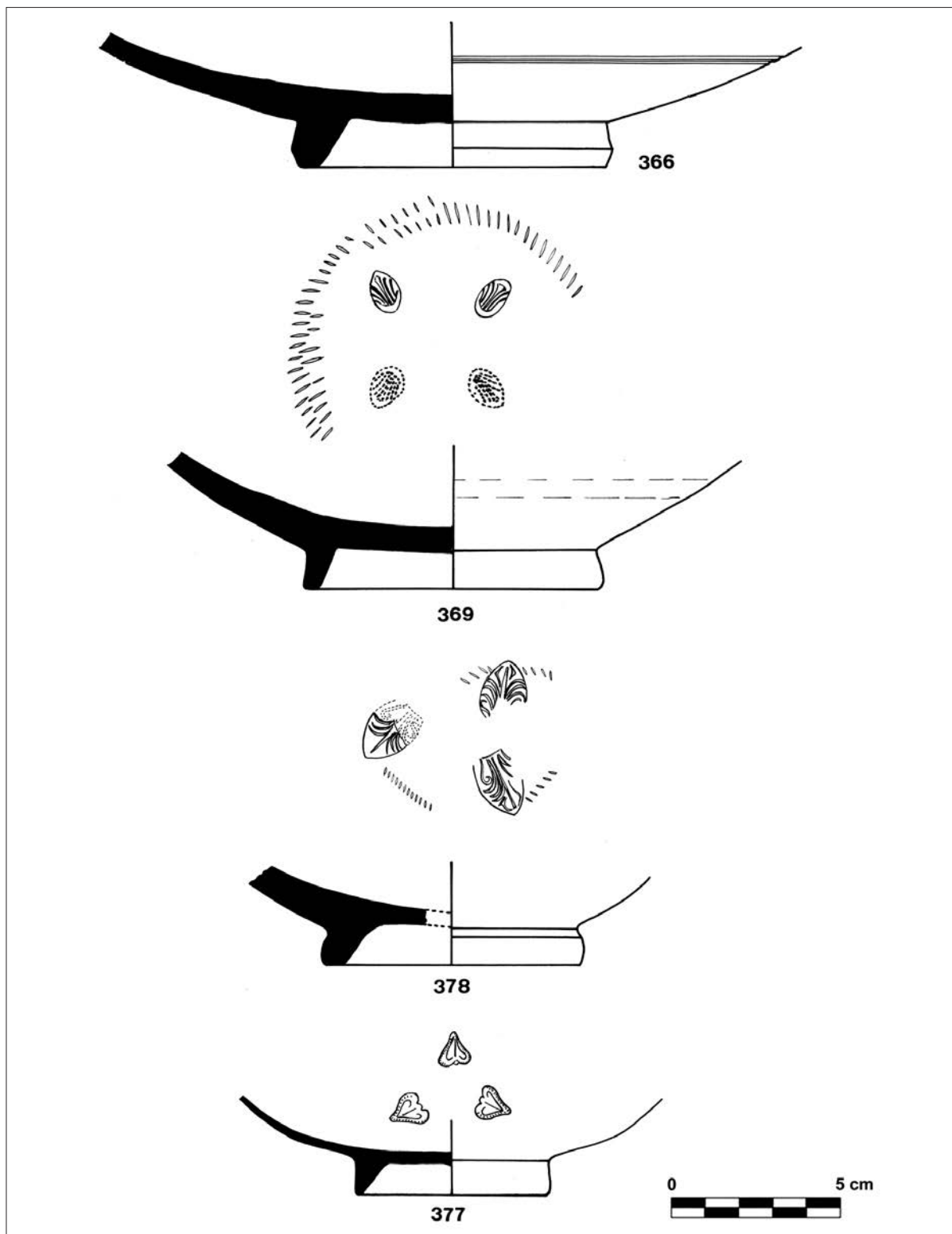

Fig. 65: Cuadro C, estrato Va.

Estrato Vb (Figs. 67-72).

C418 - Frag. de “sombbrero de copa” de cerámica ibérica decorada.

C419 - Frag. de pátera de cerámica ibérica decorada, forma imitando la cerámica campaniense, forma Lamb. 21.

C421 hasta C426 - Frags. de cerámica ibérica pintada.

C438 - Frag. de cerámica campaniense A, forma entre las 27 y 31. Figura 67.

C439 - Frag. de cerámica campaniense A, forma Lamb. 27 que pertenece a los tipos de cronología avanzada. Lleva cuatro palmetas sueltas con una cenefa de ruedecilla y un grafito T Z. Figura 67.

C440 hasta C442 - Frags. de cerámica campaniense A de tipo tardío. Figura 67.

C443, C444 - Frags. de cerámica campaniense B de forma indeterminada. Figura 67.

C445 hasta C447 - Frags. de cerámica campaniense B, s/f.

C448 - Frag. de borde y asa de cerámica gris “ampuritana”.

C449 - Frag. de cuello de ánfora. Figura 68.

C450 - Cuello de ánfora de forma Dressel 20, con borde de bastoncillo y asas redondas. Figura 69.

C453 hasta C456 - Frags. de asas de ánfora.

C457 - Fondo de ánfora.

C458 - Frags. de un olpe con asa de cerámica común. Figura 68.

C459 hasta C462 - Frags. de cerámica común.

C463 - Frag. de cerámica indígena.

C464 - Frag. de cerámica gris “ampuritana”.

C465 hasta C476 - Frags. de “sombbreros de copa” de cerámica ibérica decorada.

C477 hasta C487 - Frags. de cerámica ibérica sin pintar.

C488 - Tapadera de cerámica común.

C489 hasta C490 - Frags. de cerámica campaniense A, s/f.

C491 - Fondo de copa o pátera de cerámica campaniense B con decoración de cinco palmetas de pequeño tamaño y cenefa de ruedecilla. Figuras 70, 72.

C492 hasta C494 - Frags. de cerámica campaniense B, s/f.

C495 - Frag. de cerámica gris “ampuritana”.

C496, C496 bis- Frags. de cuello de ánfora ibérica tipo obús.

C497 hasta C500 - Cuellos de ánfora republicana, forma Dressel I, Figura 71.

C501 hasta C503 - Asas de ánfora.

C506 - Frag. de ánfora con asa.

C507 hasta C512 - Frag. de cerámica indígena.

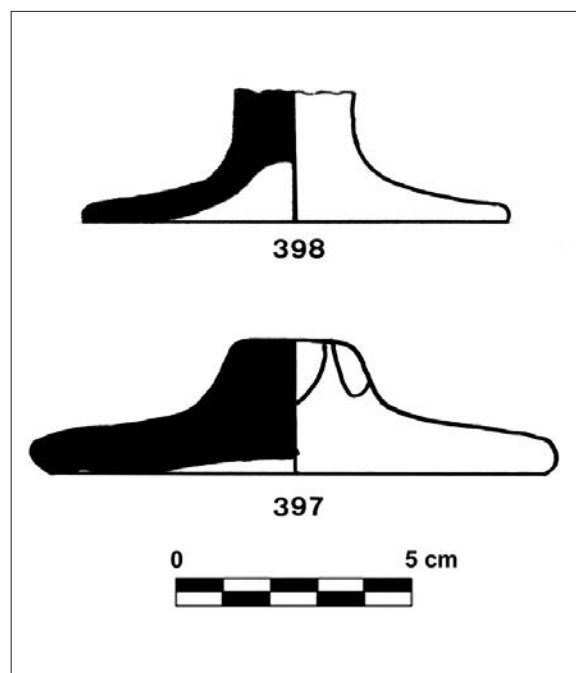

Fig. 66: Cuadro C, estrato Va.

C513 - Caracola.

C514 - En el fondo del estrato en torno a 4 metros aproximadamente de profundidad, una lucerna de cerámica campaniense con barniz negro y pasta ocre clara a la que le falta el pico. Figuras 67, 72.

Estrato IV (Fig. 73-74)

Material procedente de la limpieza del corte, obtenido al derribar los muros medievales para continuar la excavación en profundidad en el cuadro C.

C515 - Vasija para quemar perfumes con decoración vidriada verde. Figura 73-74.

C516 - Fondo y parte de la pared de una vasija árabe con inscripción decorativa vidriada verde. Figuras 73-74.

C517 hasta C525 - Frags. de cerámica árabe con decoración vidriada verde.

C526 hasta C531 - Frags. de cerámica vidriada amarilla y marrón.

C532 hasta C541 - Frags. de cerámica vidriada blanca.

C542 hasta 546 - Frag. de cerámica árabe estriada.

C557 hasta C563 - Frags. de cerámica árabe pintada.

C564 - Frag. de mortero decorado con estrías.

C565, C566 - Frags. de mortero.

C567 - Frag. de mortero con asa de pezón.

C568- Frag. de cuello de ánfora romana.

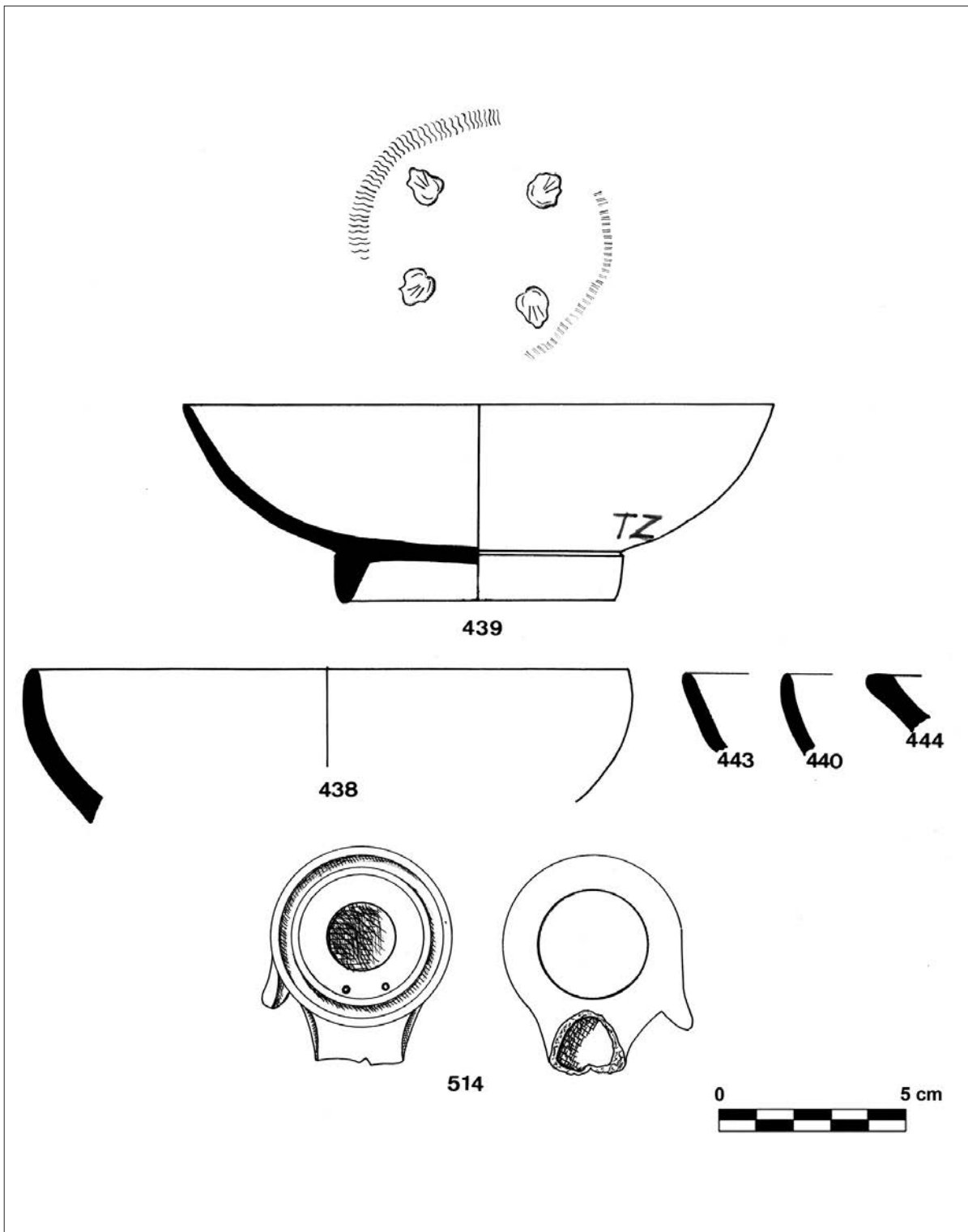

Fig. 67: Cuadro C, estrato Vb.

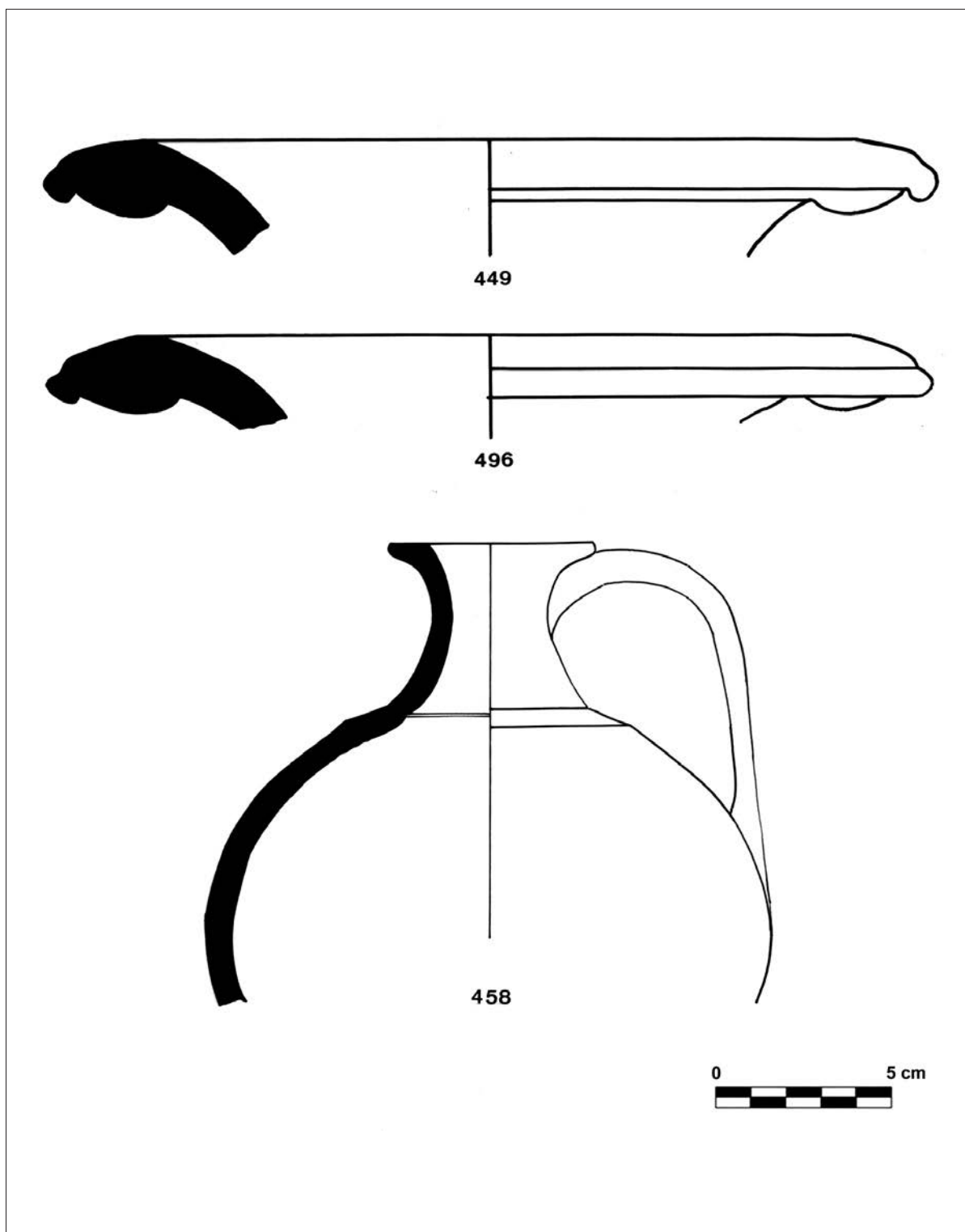

Fig. 68: Cuadro C, estrato Vb.

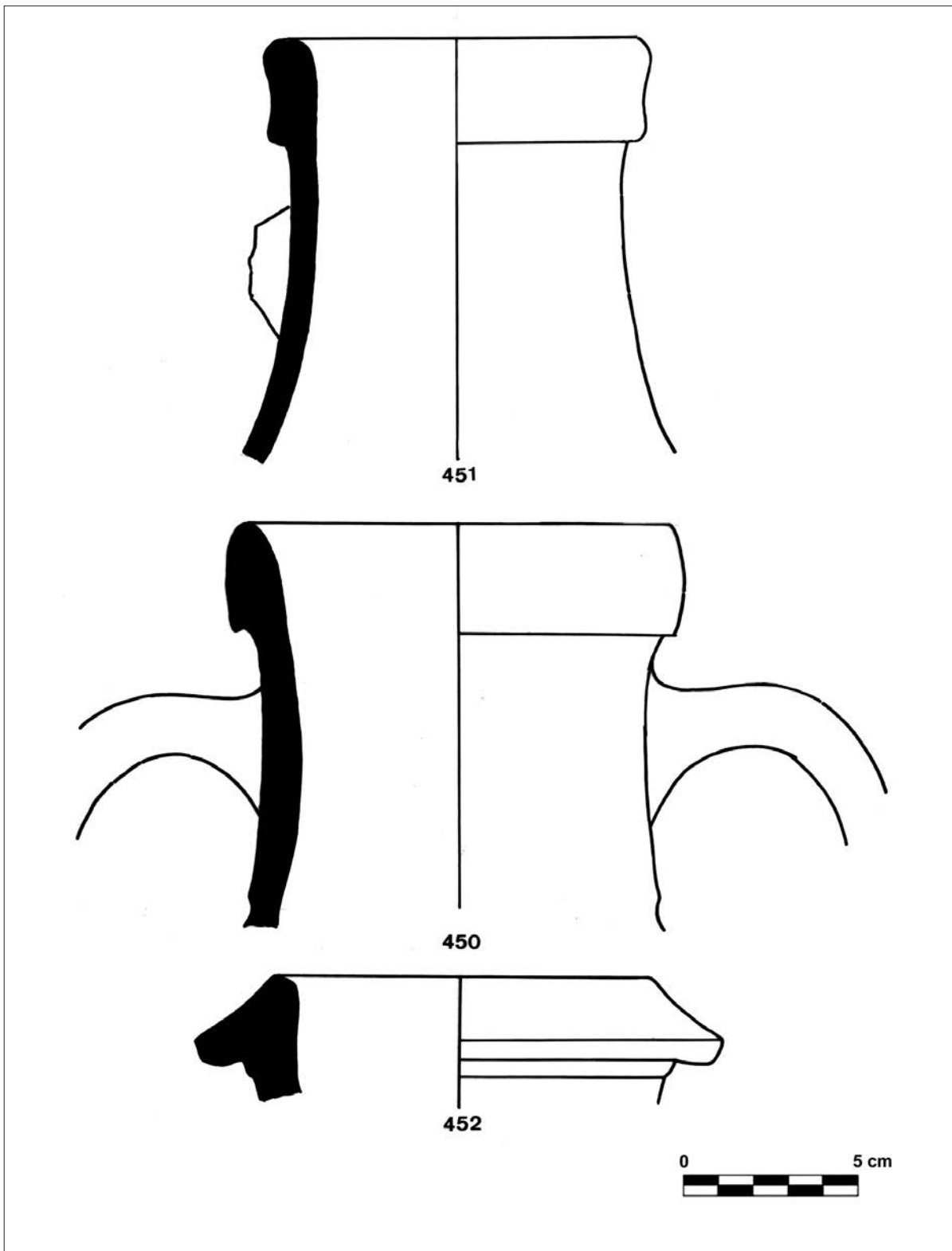

Fig. 69: Cuadro C, estrato Vb.

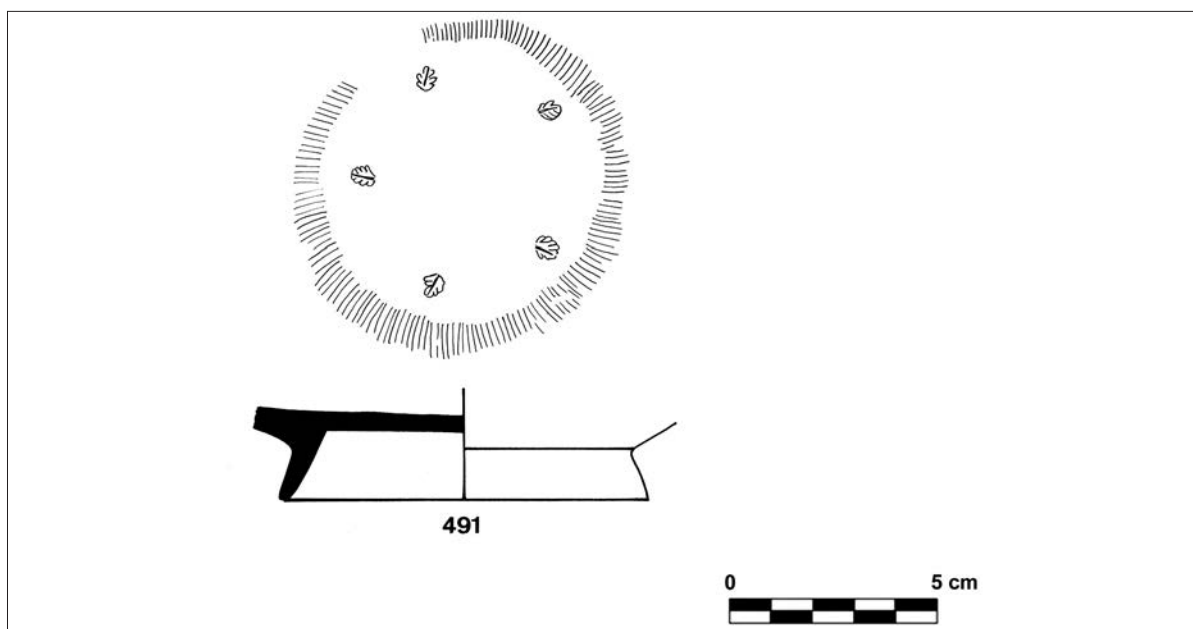

Fig. 70: Cuadro C, estrato Vb.

Estrato Va (Figs. 75-79)

Material de limpieza de perfiles obtenido al derribar los muros medievales para continuar la excavación en profundidad.

- C569, C570 - Frags. de campaniense A, s/f.
- C571 - Lucerna medieval sin asa. Figura 75.
- C572, C573 - Frags. de lucerna medieval.
- C574 hasta C585 - Frags. de cerámica vidriada amarilla y blanca.
- C586, C587 - Frags. de cerámica estriada medieval.
- C588 - Frag. de mármol trabajado.
- C589 - Frags. de barreño medieval con vidriado verde.
- C590 - Frag. de pie de cerámica campaniense A.
- C591 - Frag. de cerámica sigillata hispánica, s/f.
- C592 - Frag. de cerámica sigillata clara D.
- C593 - Frag. de cerámica sigillata estampada con decoración a ruedecilla en el interior.
- C594 hasta C599 - Frags. de cerámica vidriada.
- C600 - Frag. de cerámica decorada con líneas marrones.
- C601 - Frag. de borde con asa de cerámica medieval.
- C602 - Frag. con asa de pezón de cerámica medieval.
- C603 hasta C613 - Frags. de "sombbrero de copa" decorados. Figura 76.
- C614 - Frag. de cerámica ibérica pintada. Figura 76.
- C615 hasta C654 - Frags. de cerámica ibérica pintada.
- C655 hasta C659 - Frags. de cerámica ibérica sin pintar.
- C660 - Frag. de fondo con palmetas de cerámica campaniense A. Figura 77.

- C661 hasta C663 - Frags. de cerámica campaniense A con línea blanca interior, forma Lamb. 31 o 33. Figura 77.
- C664, C665 - Frags. de cerámica campaniense A, s/f.
- C666 - Frag. de cerámica campaniense B, forma Lamb. 5. Figura 78.
- C667 - Frag. de cerámica campaniense A, forma Lamb. 36.
- C668 - Frag. de cerámica campaniense B, s/f.
- C669, C670 - Frags. de lucerna campaniense. Figura 77.
- C671 - Frag. de pico de lucerna campaniense.
- C672 hasta C675 - Frags. de imitación de cerámica gris ampuritana.
- C676 - Frag. de cerámica sigillata aretina, s/f.
- C677 - Frag. de cerámica sigillata clara D.
- C678 - Fondo de ánfora romana con restos al parecer de materia orgánica en su interior.
- C679 hasta C682 - Frags. de ánforas.
- C683, C684 - Frags. de vasos comunes.
- C685 - Frag. de cerámica ibérica pintada.
- C686 - Frag. de vasos comunes con asa.
- C687 - Frag. de tapadera.
- C688 hasta C690 - Frags. de cerámica indígena.
- C691 - Frag. de cerámica medieval estriada.
- C692 hasta C695 - Frags. de cerámica vidriada.
- C696 - Frag. de moneda ibérica?
- C697 hasta C700 - Frags. de cerámica ibérica.
- C701 - Frag. de cerámica campaniense A, s/f.
- C702 - Frag. de cerámica campaniense A, s/f.

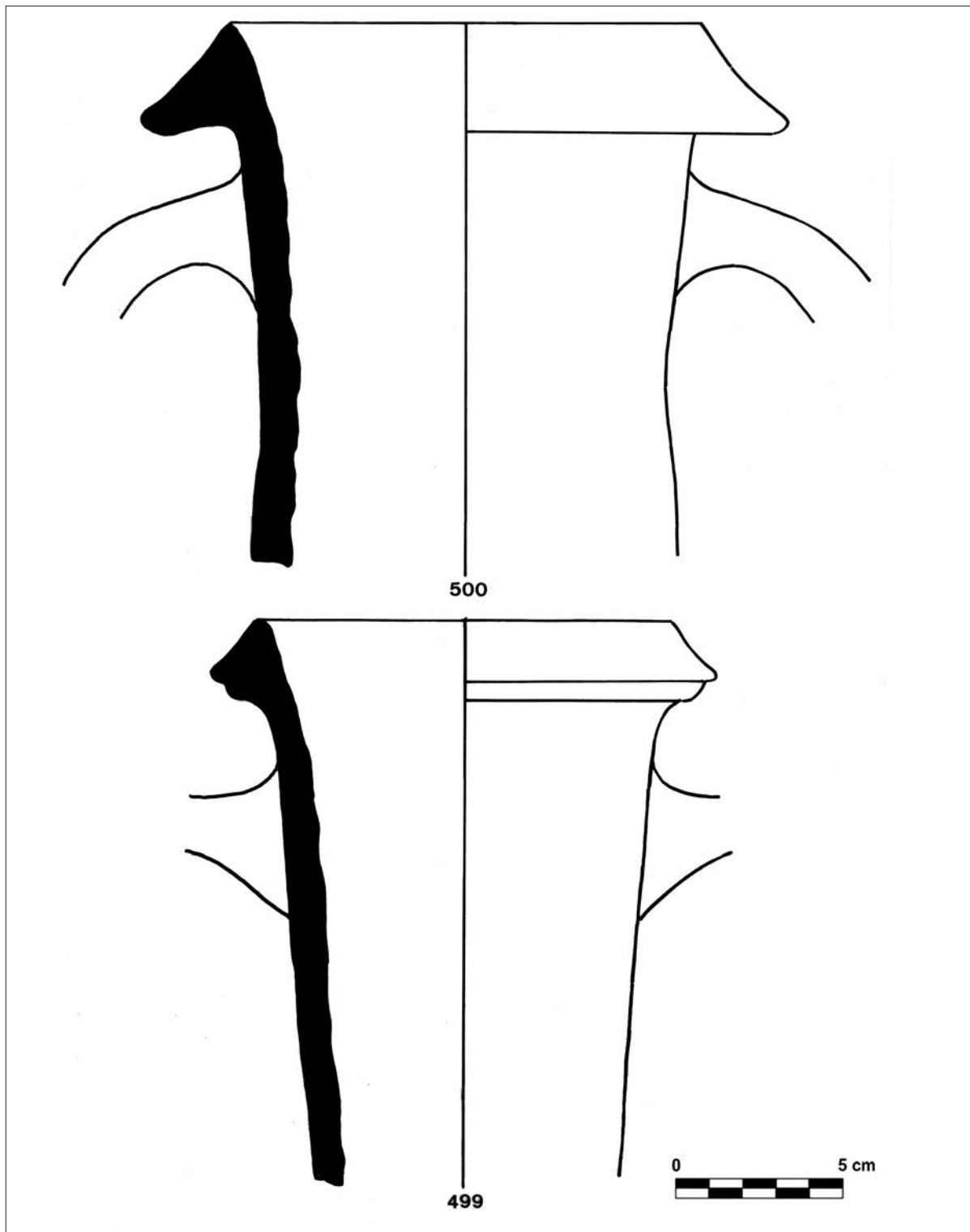

Fig. 71: Cuadro C, estrato Vb.

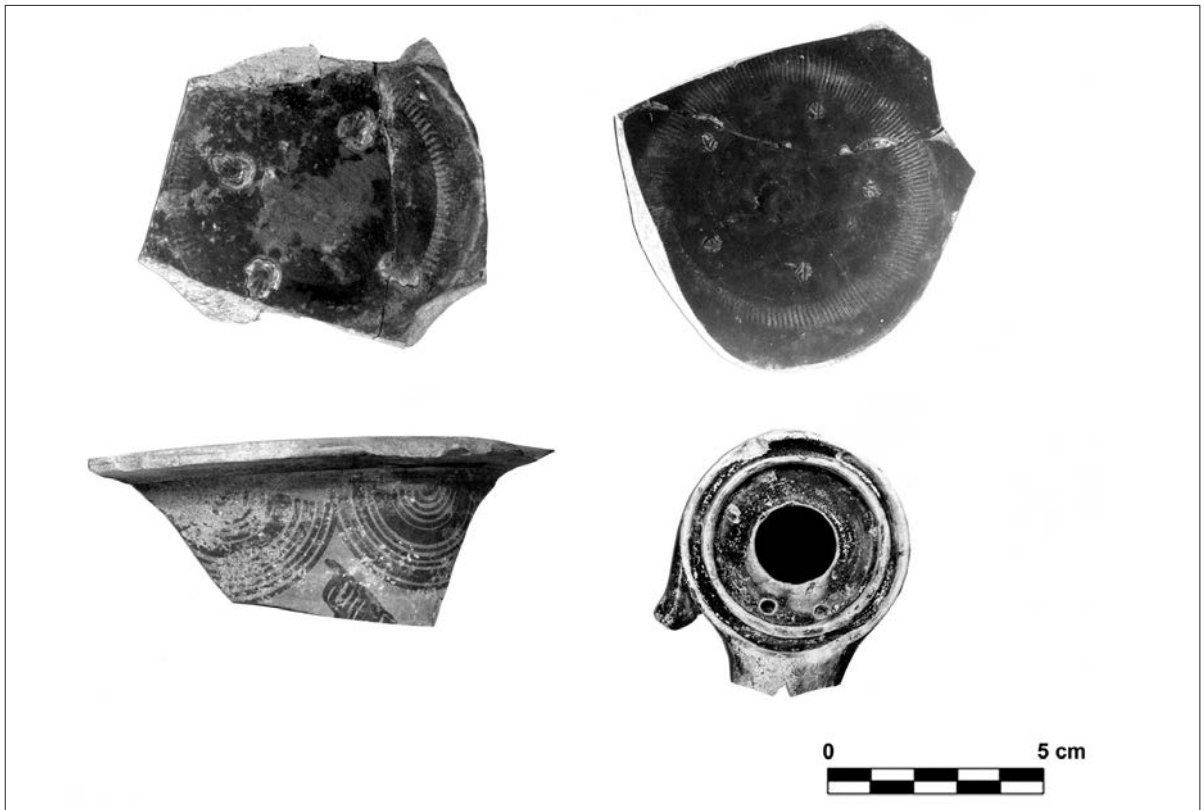

Fig. 72: Cuadro C, estrato Vb. Cerámica campaniense con palmetas, kálathos ibérico y lucerna campaniense.

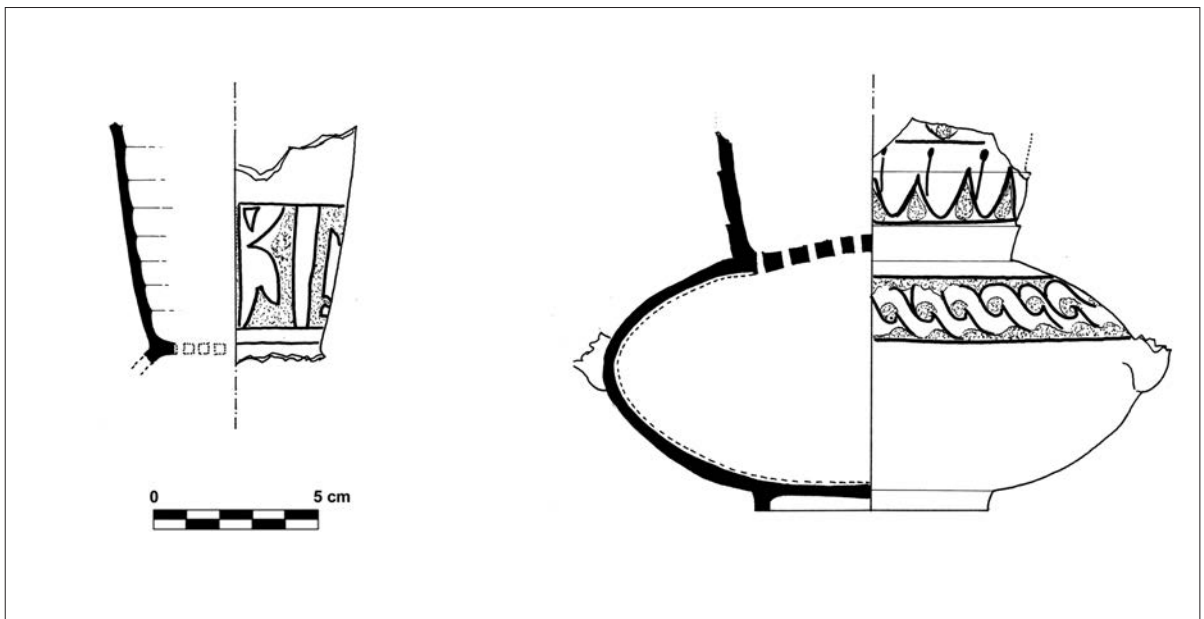

Fig. 73: Cuadro C, estrato IV.

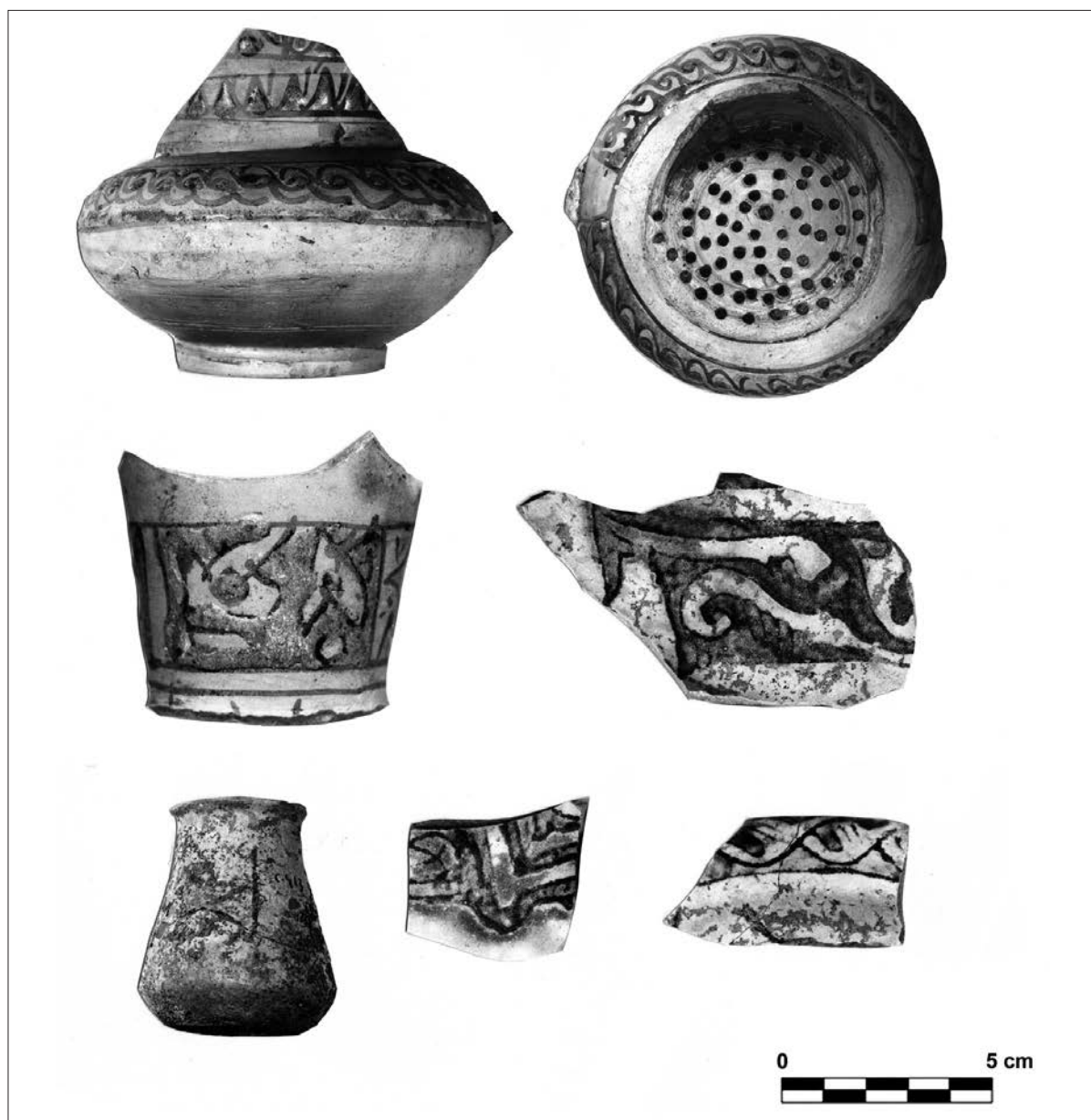

Fig. 74: Cuadro C, estrato IV. Cerámica islámica vidriada.

C703, C704 - Frags. de cerámica campaniense A, s/f.
 C705, C706 - Frags. de cerámica campaniense B, s/f.
 C707 - Frag. de fondo de cerámica campaniense B, s/f.
 C708 - Frag. de cerámica campaniense C, s/f.
 C709 - Frag. de cerámica sigillata clara D.
 C710 - Frag. de vasos comunes, forma Vegas 7.
 C711 hasta C714 - Frags. de vasos comunes, s/f.
 C715 - Frag. de asa de vasos comunes.
 C716 - Frag. de cuello de ánfora ibérica.

C717 - Frag. de ánfora estriada.
 C718 - Frag. de cuello de ánfora.
 C719, C720 - Frags. de ánfora, s/f.
 C721 - Frag. de ánfora con asa.
 C722 hasta C724 - Asas de ánfora.
 C725 - Frag. de asa con engobe rojo.
 C726 hasta C731 - Frags. de ollas estriadas.
 C732 - Frag. de cerámica medieval pintada.
 C733 - Frag. de cerámica con vidriado verde.

Fig. 75: Cuadro C, estrato Va. Lucerna islàmica.

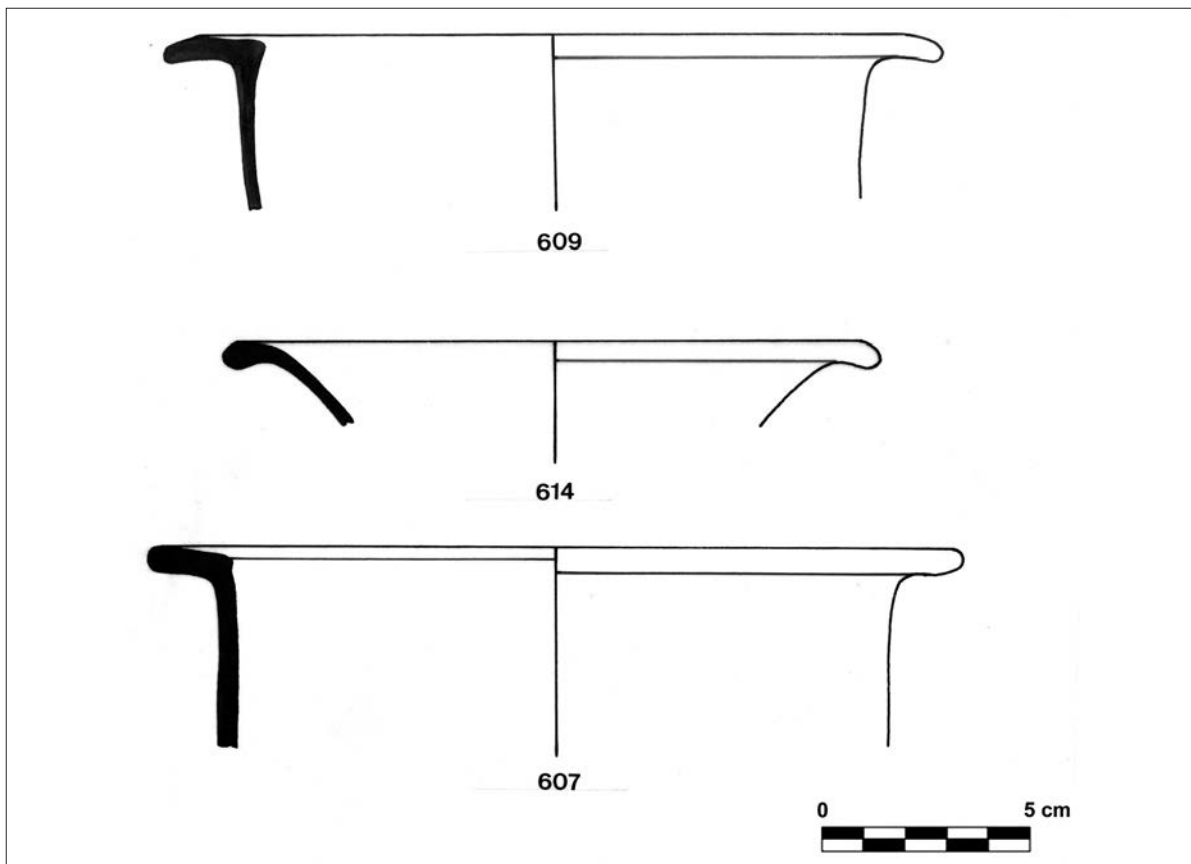

Fig. 76: Cuadro C, estrato Va. Ceràmica ibèrica.

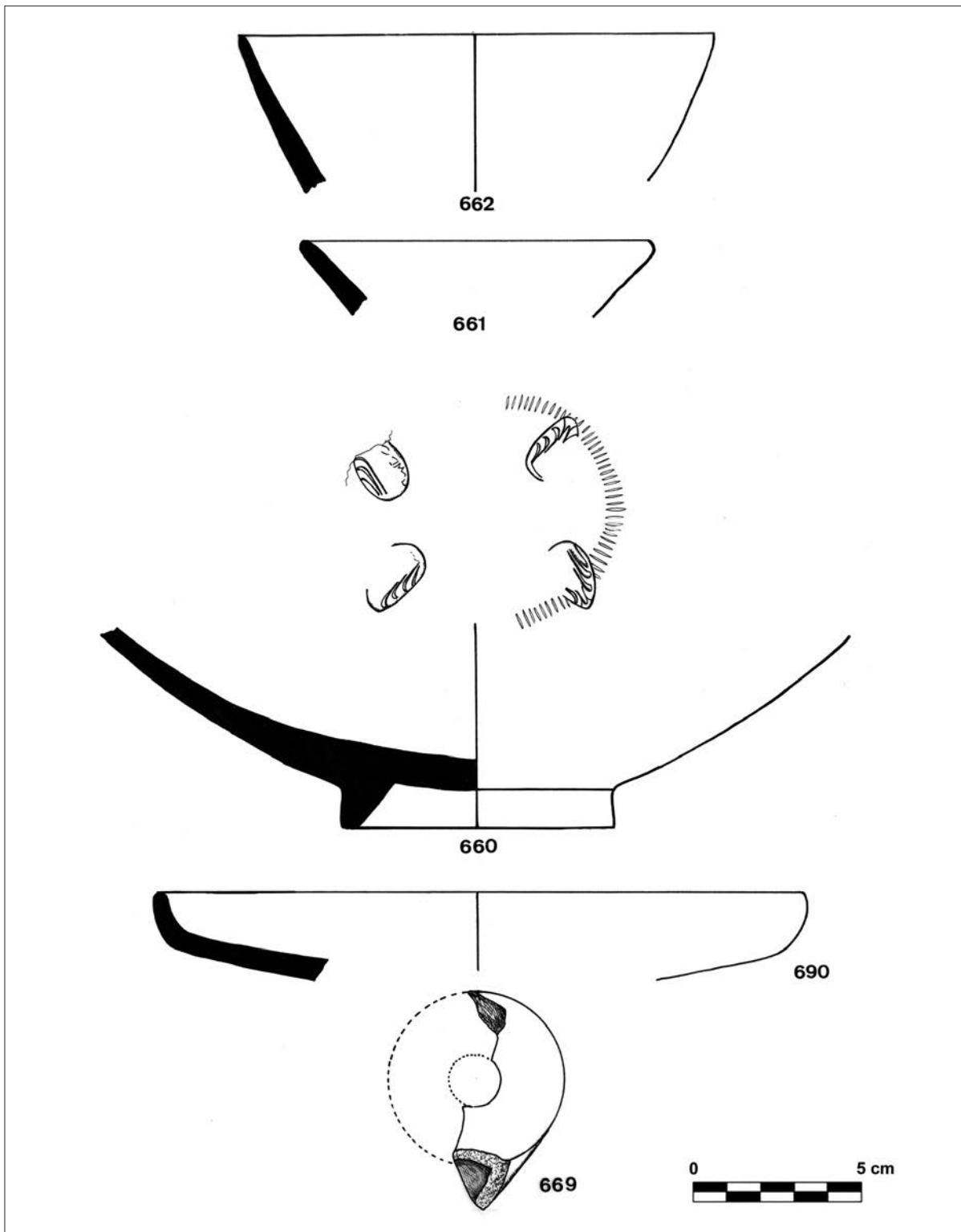

Fig. 77: Cuadro C, estrato Va. 660-662: campaniense A; 690: cerámica indígena; 669: lucerna campaniense.

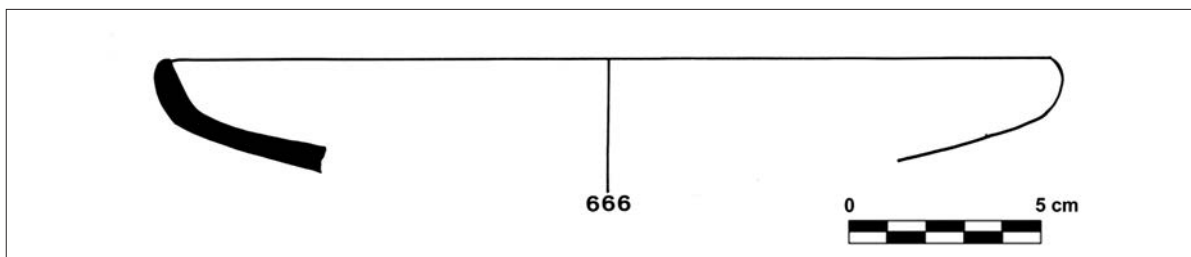

Fig. 78: Cuadro C, estrato Va. Material de limpieza obtenido al derribar los muros árabes. Campaniense B.

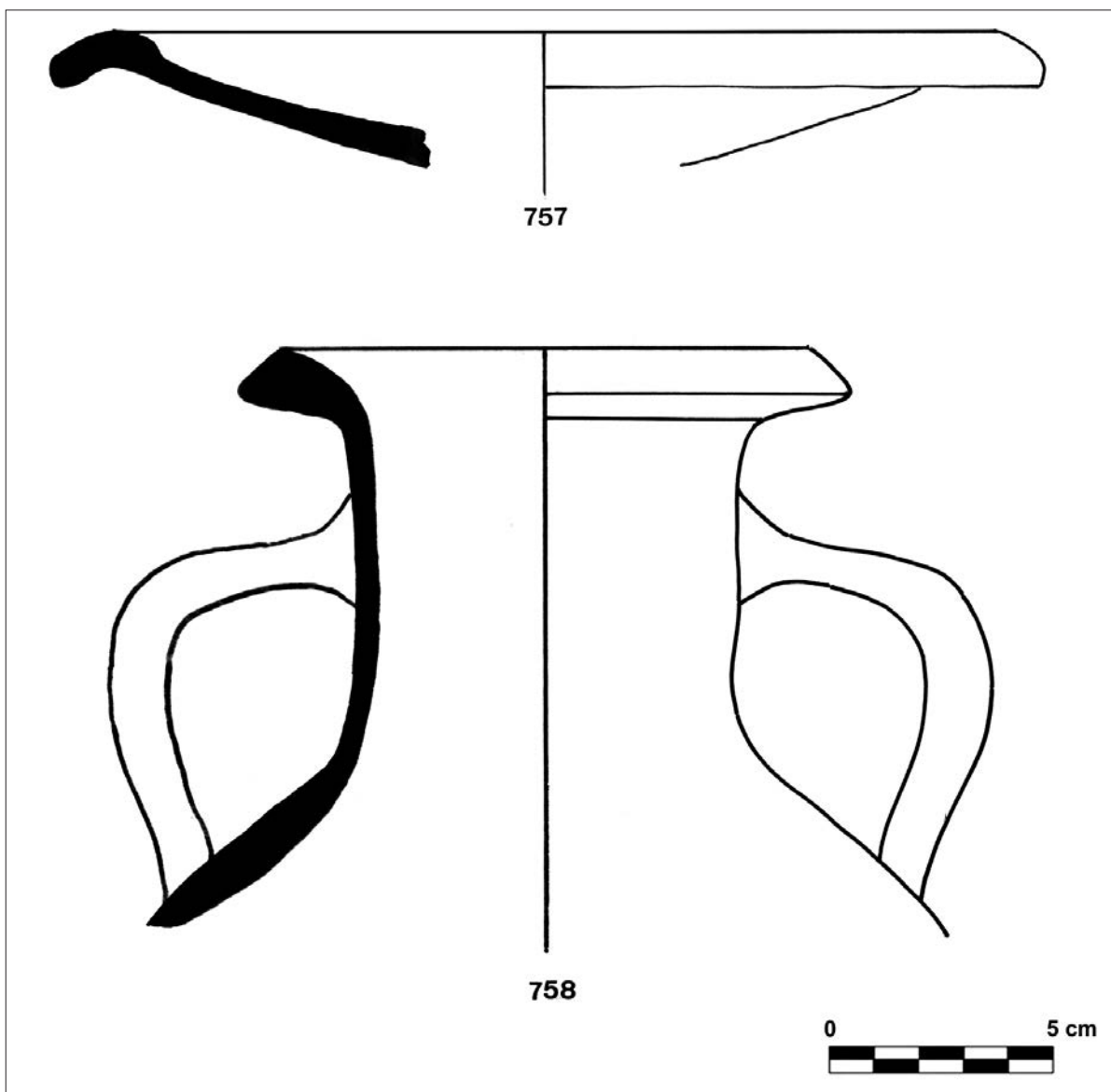

Fig. 79: Cuadro C, estrato final.

C734 hasta C736 - Frags. de grandes vasijas comunes.
 C737 hasta C741 - Frags. de vasos comunes con engobe rojo.
 C742 hasta C745 - Frags. de vasos comunes grises.
 C746 hasta C750 - Frags. de cerámica medieval con decoración marrón.
 C751 hasta C754 - Frags. de vasos con vidriado blanco.
 C755 - Frag. de ánfora romana.

Limpieza final total

C756, C757 - Frags. de vasos comunes. Figura 79.
 C758 - Cuello con asas de ánfora romana. Figura 79.
 C759, C760 - Frags. de asas.
 C761 - Frag. de cuello de ánfora.
 C762 - Frag. de cerámica gris común.
 C763 hasta C767 - Frags. de una gran vasija muy tosca de cerámica indígena.

CUADRO D (Figs. 80-83)

Estratos I-II (Figs. 80-82)

D1 hasta D14 - Azulejos varios.
 D15 - Ladrillo romboidal romano.
 D16 hasta D29 - Frags. de platos vidriados en azul.
 D30 hasta D36 - Frags. de vasijas con vidriado marrón y amarillo.
 D37 hasta D40 - Frags. de lebrillo vidriado verde.
 D41 hasta D54 - Frags. de lebrillos de cerámica vidriada.
 D55 hasta D57 - Frags. de cerámica basta con rayas en marrón.
 D58 - Frag. de cerámica basta sin decorar.
 D59 - Frag. de vasija con vidriado blanquecino sin decorar.
 D60 - Frag. de vasija sin decorar.
 D61 - Frag. de ladrillo con estrías.
 D62 - Asa con decoración de pinceladas en marrón.
 D63 - Frags. de vasija medieval.
 D64 - Frag. de cuello de cerámica basta.
 D65 - Frag. de pequeña columna de mármol.
 D66 hasta D68 - Pequeñas placas romboidales de mármol.
 D69 - "Fusayola".
 D70 - Frags. de vasos de vidrio romano.
 D71 hasta D73 - Frags. de cerámica medieval con decoración en verde.
 D74 hasta D84 - Frags. de cerámica vidriada amarilla con decoración en el exterior e interior.
 D85 hasta D92 - Asas de cerámica común.
 D93 - Frag. de tapadera.
 D94 hasta D97 - Frags. de cerámica vidriada blanquecina.
 D98 hasta D104 - Frags. de cerámica con decoración en marrón.

D105 - Frag. de cerámica con decoración de líneas vidriadas en marrón.
 D106 hasta D113 - Frags. de cerámica con vidriado amarillo exterior y algunos con decoración en el interior.
 D114, D115 - Frags. de cerámica con vidriado interior arenoso.
 D116 hasta D151 - Frags. de cerámica común con estrías a torno.
 D152, D153 - Frags. de vidrio.
 D154 - Concha.
 D155 - Frag. de ánfora romana.
 D156, D157 - Frags. de huesos de animal.
 D158, D159 - Frags. de cerámica medieval.
 D160 - Frag. de hierro de sección circular.
 D161 - Frag. de cerámica común medieval.
 D162 - Frag. de ánfora romana.
 D163 - Frag. de cerámica común medieval.
 D164 hasta D175 - Frags. de cerámica medieval común con estrías a torno.
 D176 hasta D183 - Frags. de asas.
 D184 hasta D194 - Frags. de cerámica vidriada de varios tipos.
 D195, D198 - Frags. de cerámica vidriada blanquecina.
 D199 - Frags. de cerámica vidriada con decoración.
 D200 - Frag. de cerámica vidriada en verde con decoración.
 D201 hasta D206 - Frags. de cerámica común medieval negruzca.
 D207 hasta D210 - Frags. de cerámica vidriada en amarillo con decoración.
 D211 hasta D213 - Frags. de cerámica común con decoración pintada de líneas marrones.
 D214 - Frag. de una placa de mármol.
 D215 hasta D217 - Frags. de cerámica sigillata clara D, s/f. Figura 82.
 D218 hasta D230 - Frags. de vasos comunes de fondo estriado.
 D231 hasta D241 - Frags. de azulejos de diversos tipos.
 D242 hasta D244 - Frags. de vasijas con vidriado blanco y decoración marrón.
 D245 - Frag. de una tacita de porcelana.
 D246 hasta D268 - Frags. de vasijas con vidriado blanco y decoración azul.
 D269 hasta D277 - Frags. de lebrillo con vidriado verde.
 D278 - Frag. de asas con vidriado verde.
 D279 hasta D281 - Frags. de una misma tacita con vidriado verde.
 D282 - Frag. de vasija con vidriado verde.
 D283 hasta D285 - Frag. de vasija con vidriado blanco.
 D286 - Frag. de plato con vidriado blanco.

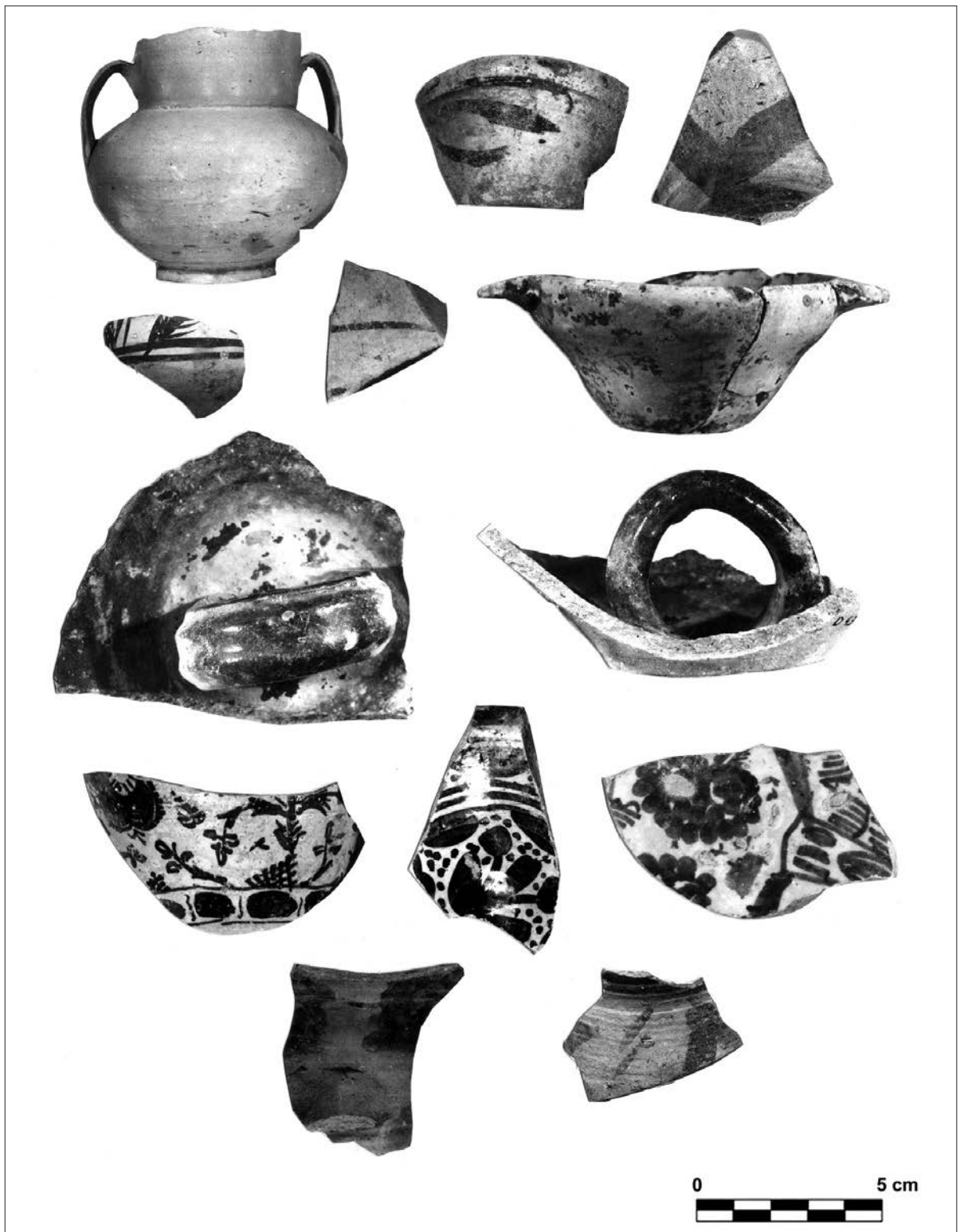

Fig. 80: Cuadro D, cerámica medieval vidriada.

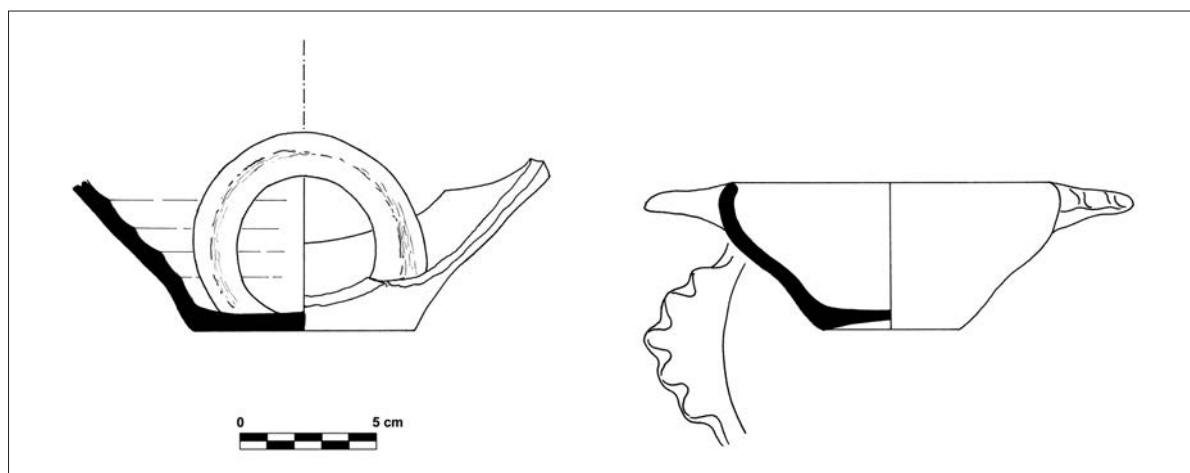

Fig. 81: Cuadro D, cerámica medieval vidriada.

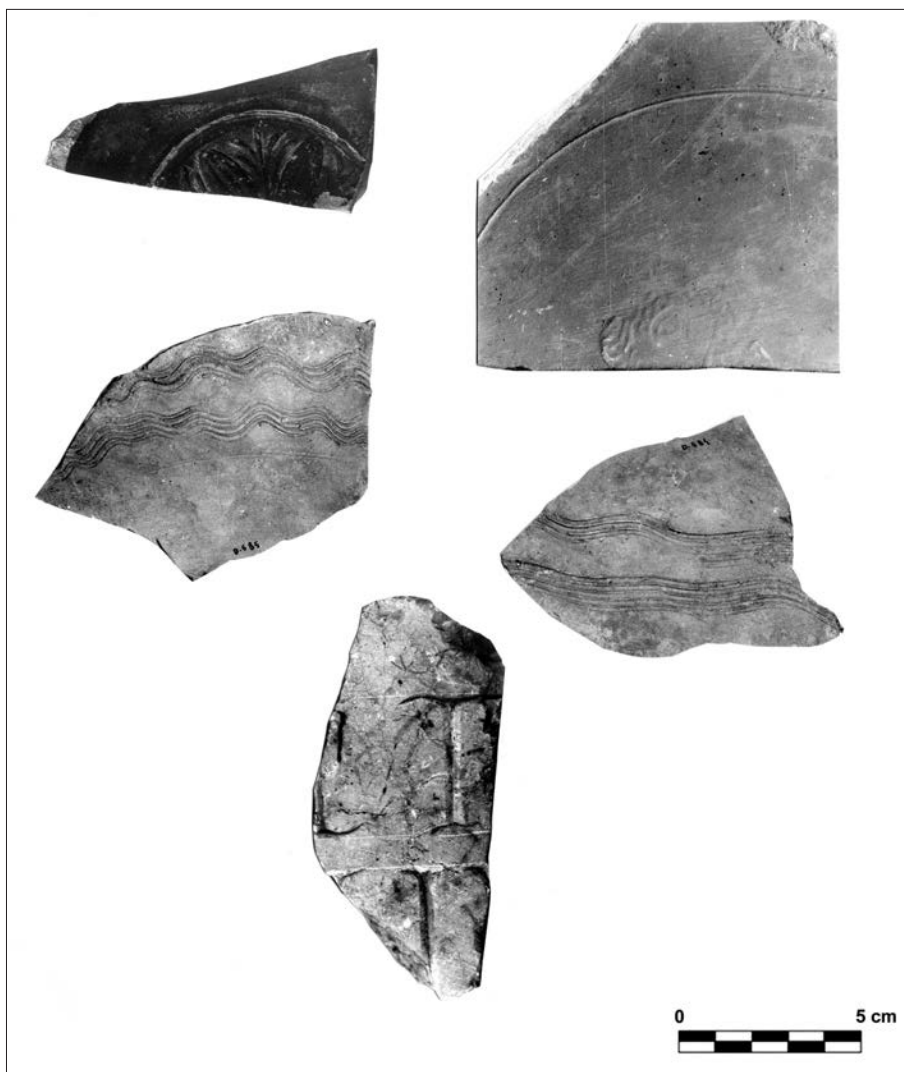
D287, D288 - Frags. de vasija con vidriado marrón.
 D289 hasta D296 - Frags. de vasija con vidriado marrón verdoso, solo por la parte interior.
 D297 hasta D308 - Frags. de vasijas con vidriado verde obscuro en el interior.
 D309 - Frag. de taza con vidriado blanco y decoración en azul.
 D310 - Frag. de vasija, con restos de vidriado blanco.
 D311, D312 - Frag. de tacitas con vidriado blanco.
 D313, D314 - Frags. de vasijas de cerámica basta.
 D315 - Frag. de cuello estriado de cerámica común.
 D316 hasta D318 - Frags. de cerámica común.
 D319 hasta D322 - Frags. de grandes vasijas de cerámica común.
 D323 hasta 327 - Frag. de vasijas medievales con decoración de líneas en marrón.
 D328 - Frag. de asa.
 D329 - Frag. de cuello con restos de vidriado de color amarillo verdoso.
 D330 - Frag. de pátera de cerámica sigillata clara D.
 D331 - Frag. de cerámica sigillata clara D, s/f.
 D332 - Frag. de hueso trabajado.
 D333 - Mango de cuchara de cobre.
 D334 - Frag. de vidrio azul.

Estrato III (Figs. 83-84)

D335 hasta D337 - Frag. de azulejos con decoración en azul.
 D338 - Frag. de mármol.
 D339 - Frag. de plato con vidriado blanco.
 D340 - Frag. de vasija medieval con decoración en ocre oscuro.

D341 - Frag. de lucerna medieval.
 D342 - Frag. de gran vasija.
 D343 - Frag. de gran vasija con decoración de cordones con impresiones digitales.
 D344, D345 - Frags. de grandes vasijas.
 D346 - Frag. de cerámica medieval con decoración impresa de líneas onduladas.
 D347, D348 - Frags. de vasijas con decoración de color ocre oscuro.
 D349 - Frag. de vasija vidriada verde y decorada con motivos vegetales de color negro.
 D350 hasta D355 - Frags. de vasijas con engobe blanco.
 D356 - Frag. de vasija con una línea de impresiones irregulares y decoración lineal en ocre oscuro.
 D357 hasta D363 - Frags. de vasijas estriadas.
 D364 hasta D365 - Frags. de vasijas con vidriado blanco y decoración de líneas negras y manchas verdes.
 D366, D367 - Frags. de vasija con vidriado verdoso y decoración en verde y marrón.
 D368, D369 - Frags. de vasijas con vidriado verdoso.
 D370 - Frag. de vasija con vidriado amarillo verdoso y con decoración de líneas negras.
 D371 hasta D375 - Frags. de vasijas pequeñas con vidriado amarillo verdoso.
 D376 - Frag. de vasija con vidriado blanco y decoración en azul.
 D377 - Frag. de vasija pequeña con vidriado amarillo verdoso y decoración en líneas negras.
 D378 - Frag. de vasija con vidriado en blanco.
 D379 - Frag. de vasija con vidriado amarillo verdoso.
 D380 hasta D385 - Frags. de vasijas estriadas con engobe blanco.

Fig. 82: Cuadro D, cerámica campaniense, terra sigillata D estampada, cerámica común estriada y fragmento de mármol con inscripción romana.

D386 - Frag. de vasija medieval con decoración de líneas incisas.

D387, D388 - Frags. de vasijas de color obscuro.

D389 hasta D400 - Frags. de asas de distintas formas.

D401, D402 - Frags. de vasijas ibéricas con decoración lineal.

D403 - Frag. de vasija de cerámica gris ibérica.

D404 - Frag. de cerámica campaniense B, s/f.

D405 - Frag. de una copa de cerámica sigillata aretina.

D406, D407 - Frags. de cerámica sigillata hispánica con decoración.

D408 - Frag. de cerámica sigillata clara A, s/f.

D409 - Frag. de cerámica sigillata clara B con decoración de "barbotina", s/f.

D410, D411 - Frags. de cerámica sigillata clara B "lucente"

con decoración impresa a ruedecilla.

D412 - Frag. de una copa de cerámica sigillata clara D con decoración a ruedecilla.

D413 hasta D422 - Frags. de cerámica sigillata clara D, s/f.

D423 - Taba de hueso.

D424 hasta D430 - Pequeños fragmentos de vidrio.

D431 hasta D433 - Frags. de un mismo plato de cerámica con barniz blanquecino.

D434 - Frag. de cerámica con vidriado verde.

D435 - Frag. de un plato de cerámica con vidriado verde obscuro en el interior.

D436 - Frag. de cerámica con vidriado verde en el exterior y estriado interior.

D437, D438 - Frags. con vidriado amarillo.

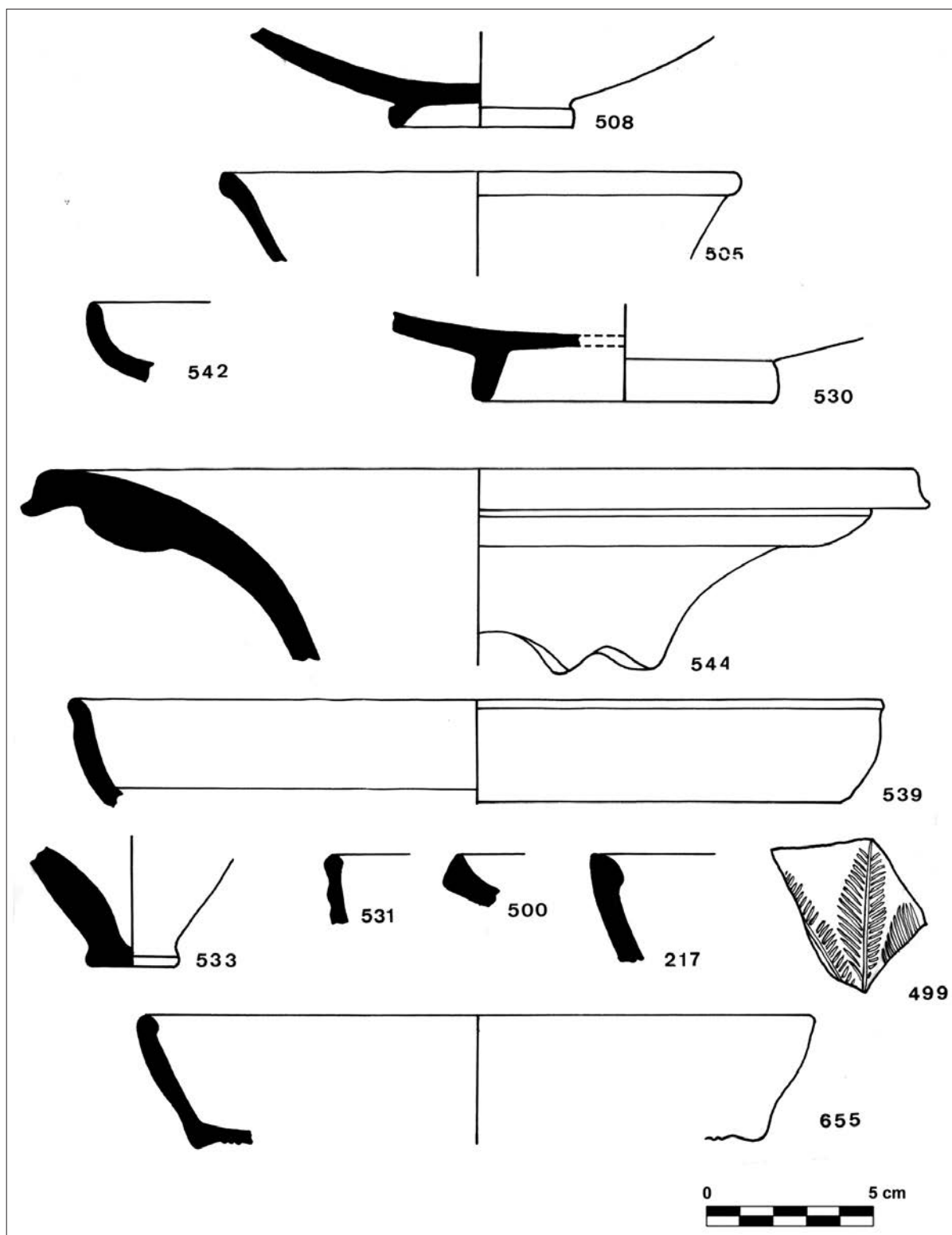

Fig. 83: Cuadro D. 508: campaniense A; 505-542: campaniense B; 530: sigilata sud-gálica; 544: ánfora púnica; 539: sigillata hispánica; 533: sigillata clara lucente; 531-500-217: sigillata clara D; 499: sigillata estampada; 655: cerámica de vasos comunes.

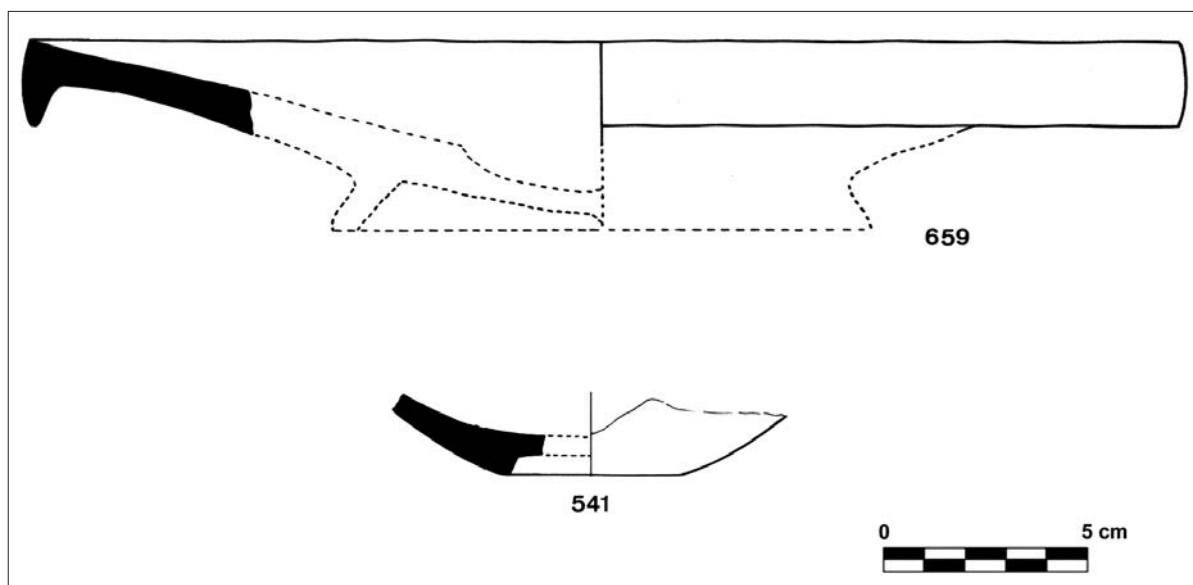

Fig. 84: Cuadro D, campaniense B.

D439 - Frag. de cerámica con restos de vidriado verde.
 D440 - Frag. de cerámica con decoración goteada de barniz verde.
 D441 - Frag. de cerámica con vidriado blanco y azul.
 D442 - Frag. de botella o jarro medieval.
 D443 hasta D450 - Frags. de vasos comunes.
 D451 - Frag. de borde, con moldura para tapadera, de vasos comunes romanos.
 D452 hasta D455 - Frags. de cerámica gris.
 D456 hasta D459 - Frags. de vasos comunes romanos.
 D460 - Frag. de "dolium".
 D461 - Frag. de asa de ánfora.
 D462 - Frag. de mortero con restos de barniz verde.
 D463 - Frag. de cerámica sigillata clara D.
 D464, D465 - Frags. de cerámica campaniense B, s/f.
 D466 - Frag. de cerámica sigillata clara A.
 D467 - Frag. de cerámica sigillata clara tipo "lucente".
 D468 - Asa pequeña de imitación de cerámica sigillata clara.
 D469 - Frag. de cerámica sigillata clara A, s/f.
 D470 - Frag. de cerámica sigillata clara D, s/f.
 D471 - Frag. de cerámica sigillata clara A, s/f.
 D472 - Frag. de cerámica sigillata clara D, s/f.
 D473 - Frag. de cerámica sigillata estampada roja con resetas.
 D474 - Frag. de imitación de cerámica sigillata clara.
 D475 hasta 479 - Frags. que completan un catavinos con vidriado blanco.
 D480 hasta 484 - Frags. de cerámica con vidriado verde.
 D485 - Frag. de asa de gran vasija.

D486, D498 - Frags. de cerámica de vasos comunes.
 D499 - Frag. de cerámica sigillata clara D con decoración de palmas. Figura 83.
 D500 - Frag. de cerámica sigillata clara D, forma Lamb. 54. Figura 83.
 D501 hasta D503 - Frags. de cerámica sigillata clara D, s/f.
 D504 - Frag. de cerámica sigillata hispánica decorada, s/f.
 D505 hasta D507 - Frags. de cerámica campaniense B, s/f. Figura 83.
 D508 - Frag. de cerámica campaniense A. Figura 83.
 D509 hasta D512 - Frags. de cerámica ibérica con restos de decoración.
 D513 - Frag. de mármol.
 D514 - Frag. de mármol trabajado.
 D515 - Frag. de vidrio verde.
 D516 - Colmillo.

4,10-4,50 m. de profundidad

D517 hasta D524 - Frags. de cerámica común medieval.
 D525 hasta D529 - Frags. de cerámica sigillata clara D, s/f.
 D530 - Frag. de pátera de cerámica sigillata sudgálica. Figura 82.
 D531 - Frag. de cerámica sigillata clara A, forma Lamb 2. Figura 83.
 D532 - Frag. de cerámica sigillata clara A, s/f.
 D533 - Frag. de olpe de cerámica sigillata clara "lucente". Figura 83.
 D534, D535 - Frags. de vasos comunes.
 D536 - Frag. con asa de vasos comunes.

D537 - Frag. de cerámica sigillata hispánica s/f.
 D538 - Frag. de pátera de cerámica sigillata sudgálica con decoración a ruedecilla.
 D539 - Frag. de pátera de cerámica sigillata sudgálica forma Drag. 18.
 D540 - Frag. de asa de vasija ibérica pintada.
 D541 - Frag. de cerámica campaniense B con decoración a molde en el fondo, de tipo cadena. Figura 84.
 D542 - Frag. de cerámica campaniense B, forma Lamb. 21.
 D543 - Frag. de cerámica campaniense B, s/f.
 D544 - Frag. de ánfora. Figura 83.
 D545 - Frag. de una inscripción en mármol: E... (Figura 82).

Materiales de derribo del muro transversal en el cuadro D

D546 - Frag. de azulejo con dibujos florales.
 D547 - Frag. de lebrillo con vidriado verde en el interior.
 D548 - Frag. de un lebrillo sin barniz.
 D549, D550 - Frags. de vasija estriada.
 D551 - Frag. de vasija medieval gris.
 D552, D553 - Frags. de vasija medieval con decoración lineal ocre oscuro.
 D554 - Frag. de asa de vasija de cerámica romana.
 D555 - Frag. de fondo de ánfora.
 D556, D557 - Frags. de cerámica sigillata clara D, s/f.
 D558 - Frag. de cerámica sigillata hispánica con decoración de círculos.
 D559 - Frag. de cerámica ibérica con decoración vegetal.
 D560 - Frag. de tapadera de cerámica.
 D561 - Frag. de cerámica con decoración en verde.
 D562 - Frag. de cerámica con vidriado verde.
 D563 - Frag. de cerámica común.
 D564 hasta D566 - Frags. de vasijas de cerámica común.
 D567 - Frag. de vasija con asa de cerámica común.
 D568 - Frag. de gran vasija.
 D570 hasta 572 - Frags. de asas cerámicas.
 D573 - Frag. de ánfora romana.
 D574 - Frag. de ánfora romana.
 D575 - Frag. de cerámica común romana.
 D576 - Frag. de asa pequeña.
 D577 - Frag. de cerámica común romana.
 D578, D579 - Frags. imitación de sigillata clara D.
 D580 - Frags. de “sombrero de copa” de cerámica ibérica.
 D581 - Jarrita completa con dos asas de cerámica medieval.
 D582 - Frag. de cerámica con vidriado verde.
 D583 - Frag. de cerámica con dibujo verde.
 D584 hasta D586 - Frags. de vasijas con estrías.
 D587 - Frag. de cerámica común.

D588 - Frag. de vasija medieval.
 D589 hasta D592 - Frags. de vasijas de cerámica común.
 D593 - Frag. de asa.
 D594 - Frag. de cerámica de vasos comunes con fondo estriado, s/f.
 D595 hasta D616 - Frags. de cerámica medieval.
 D617 - Frag. de lucerna medieval.
 D618 hasta D627 - Frags. de ollas con estrías.
 D628, D629 - Frag. de ollas con estrías, grises.
 D630, D631 - Frags. de ollas con asa, estriadas.
 D632 hasta D634 - Frag. de cerámica común.
 D635, D636 - Frags. de cerámica medieval pintada.
 D637, D638 - Frags. de cerámica gris.
 D639 - Frag. de cerámica común.
 D640 - Frag. de cerámica con decoración vidriada verde.
 D641 hasta D649 - Asas de cerámica medieval.
 D650 hasta D652 - Frags. de ánforas.
 D653 - Frag. de gran vasija.
 D654 - Frag. de cerámica con barniz rojo.
 D655 - Frag. de cerámica de vasos comunes forma Vegas 7, de fondo estriado. Figura 82.
 D656 - Frag. de cerámica sigillata, s/f.
 D657 - Frag. de cerámica sigillata aretina, forma Drag. 27.
 D658 - Frag. de cerámica campaniense A, de tipo tardío.
 D659 - Frag. de “plato de pescado” de cerámica campaniense A. Figura 84.
 D660 - Ladrillo romboidal.
 D661 hasta D663 - Frags. de cerámica medieval.
 D664 hasta D667 - Asas de cerámica común medieval.
 D668, D 669 - Frags. de vasos de fondo estriado.
 D670 - Frag. de cerámica sigillata hispánica muy tardía, con decoración casi borrada, s/f.
 D671 hasta D673 - Frags. de imitación de cerámica sigillata clara.
 D674 - Frag. de cerámicas sigillata “lucente” con decoración a ruedecilla, s/f.
 D675 - Frag. de cerámica sigillata “lucente”, s/f.
 D676 - Frag. de cerámica sigillata hispánica lisa, s/f.
 D677 - Frag. de cerámica ibérica con restos de decoración.
 D678 - Frag. de cerámica ibérica sin decoración.
 D679 - Asa de lucerna de forma semilunar.
 D680 - Frag. de pie de copa de vidrio.
 D681 - Frag. de cerámica vidriada verde.
 D682 - Fondo de ánfora.
 D683, D684 - Asas de ánfora.
 D685 - Frag. de cerámica de sigillata “lucente”, s/f.
 D686 hasta D689 - Frag. de cerámica de sigillata clara D, s/f.
 D690 hasta D692 - Frag. de cerámica sigillata hispánica lisa, s/f.

**LES EXCAVACIONS DEL LABORATORI
D'ARQUEOLOGIA A LA PLAÇA DE LA REINA
DE VALÈNCIA (1965-1966)**

**ACTUALITZACIÓ DE LES DADES I PROPOSTES
INTERPRETATIVES**

**Albert Ribera i Lacomba
Maria Isabel Escrivà Chover
Josep Maria Gurt
Josep-Vicent Lerma Alegria**

LES EXCAVACIONS DEL LABORATORI D'ARQUEOLOGIA A LA PLAÇA DE LA REINA DE VALÈNCIA (1965-1966). ACTUALITZACIÓ DE LES DADES I PROPOSTES INTERPRETATIVES

ALBERT RIBERA I LACOMBA
ariberalacomba@gmail.com

L'excavació va ser una iniciativa del Laboratori d'Arqueologia de la Universitat de València amb la col·laboració de l'Ajuntament. La motivació va ser el projecte de construcció d'un gran aparcament soterrani a la zona. La possibilitat de fer la investigació arqueològica vingué de la mà de la disponibilitat d'un ampli espai creat per l'enderroc de tota una illa de cases delimitada pels carrers, actualment desapareguts, de la Punyaleria, Campaners i Saragossa. Immediatament al nord es trobava la Seu-Catedral (Fig. 1).

Cal destacar-ne l'interès mostrat per l'estament universitari davant la manca d'acció o de possibilitats dels departaments municipals, que sols intervingueren molt tímidament amb posterioritat (1968-1970) amb ocasió del control de les obres del gran aparcament, de les quals tan sols es recuperaren alguns pocs materials ceràmics (Ribera 1983: 57-59) i una gran inscripció monumental romana (Corell 2009: núm. 9, 55-58; *CIL* II² 14, 11) sobre la qual tornarem després (Fig. 2). Testimonis visuals tan fiables com el de Domingo Fletcher, director del Museu de Prehistòria, ens contaren que en el transcurs de les obres aparegué un gran mur de carreus que ben bé podria ser la muralla romana (Ribera 2003: 377). Per la ubicació i la fondària d'aquest gran pàrquing, cal considerar aquestes obres com la major destrossa arqueològica esdevinguda a la ciutat (Ribera 1995: 281).

Els treballs van durar des de mitjan 1965 fins a l'estiu de 1966. A més del coneixement directe dels materials i d'algunes de les troballes parcialment publicades des de fa temps (Tarradell 1969; Martín 1974; Fernández Izquierdo 1984; Escrivà *et al.* 1992), també ens hem basat en la memòria de l'excavació, que ja fa unes dècades va ser posada gentilment a la nostra disposició per Enric Llobregat i que poguérem utilitzar en la preparació de la nostra Tesi doctoral, on ja férem una síntesi de les troballes republicanes (Ribera 1998).

LES EXCAVACIONS

Els treballs van ser dirigits per Miquel Tarradell, amb la col·laboració de G. Martín i E. Llobregat. Es van trobar materials de totes les èpoques de la ciutat, però les estructures constructives van ser molt escasses, ja que sols van aparèixer algunes d'islàmiques i d'altres republicanes. Els estrats tardoantics i imperials a penes estaven representats, aparentment, mentre els republicans eren els millor definits i els que donaven major fiabilitat estratigràfica. S'arribà als nivells estèrils de base, però en alguns llocs, com al quadre A, a la part nord del solar, a una profunditat de 6 m o més, superior al que és habitual en altres excavacions dins de la ciutat republicana (Almoïna, Roc Chabàs, Sabaters/Cisneros, ...), on els nivells geològics es van trobar a un màxim de 4,5 m.

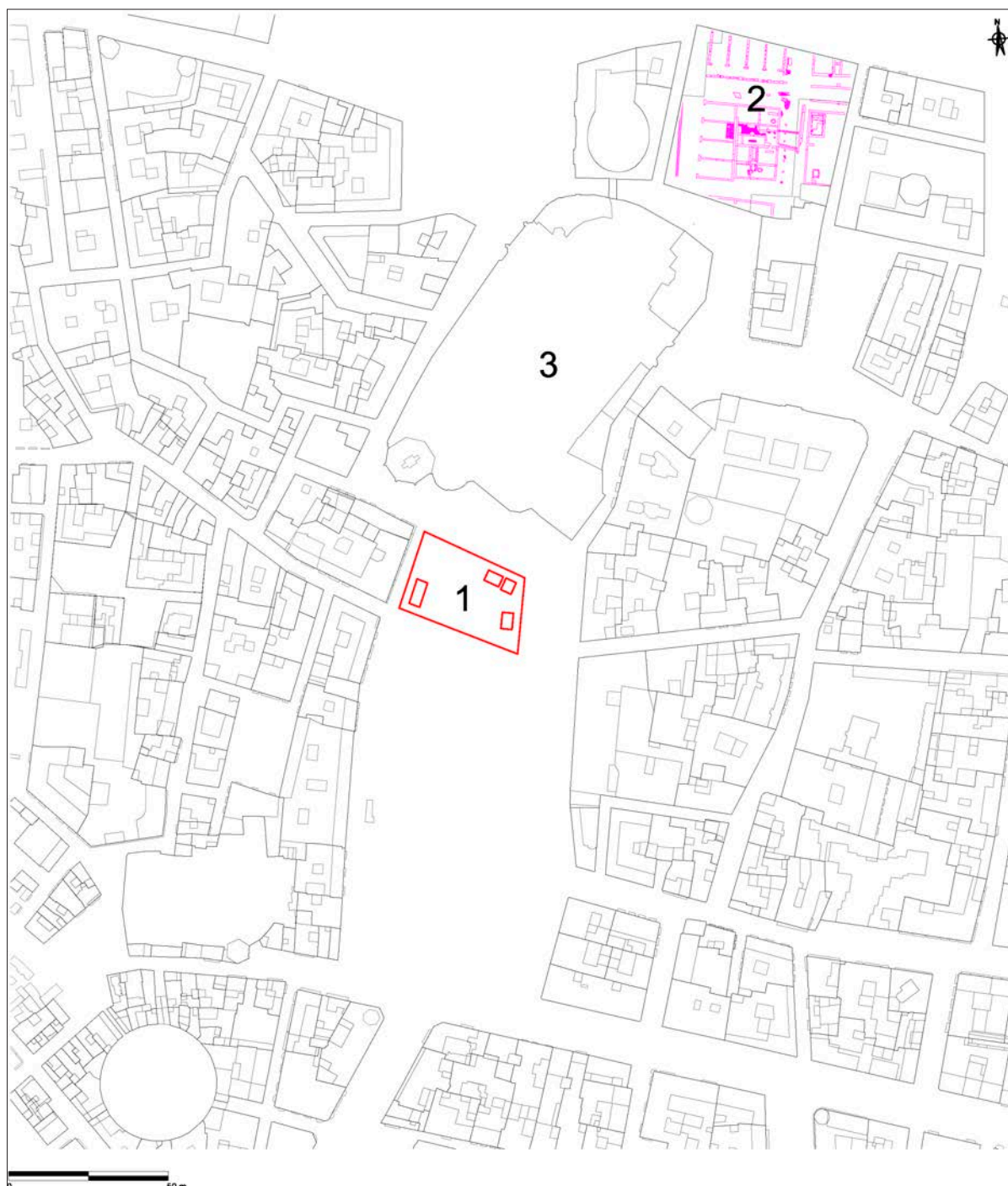

Fig. 1: Situació de les excavacions de la plaça de la Reina. 1: solar de l'excavació; 2: excavacions de l'Almoïna; 3: catedral.

En aquell moment, la dada més rellevant va ser que els nivells més antics donaven una datació a partir de la segona meitat del segle II aC, datació que, després de les

observacions del mateix Tarradell (1962) a les excavacions de l'Ajuntament a la plaça de la Mare de Déu, va ser decisiva a l'hora de descartar definitivament la possibilitat

Fig. 2: Inscripció trobada a la plaça de la Reina, als peus del Micalet.

d'un assentament ibèric previ. L'absència de construccions i estrats d'època romana imperial es va explicar perquè haurien estat arrasats pels edificis de la fase islàmica. Del període tardoantic pràcticament no es fa esment en la documentació de les excavacions de la plaça de la Reina.

Les excavacions es van realitzar en un solar de planta rectangular irregular, amb unes dimensions de 23,90 m d'est a oest i entre 17,90 i 16,30 m de nord a sud. Per manca de temps i mitjans no es va fer una excavació en extensió, el que impedeix aportar dades sobre la disposició urbanística de les estructures constructives. Tanmateix, en les fotografies crida l'atenció que tot el solar apareix uniformement rebaixat entre 1,5 i 2 m de fondària (Fig. 3), fet del qual no es fa cap esment a la documentació.

L'excavació es va centrar en una part reduïda de l'espai disponible, amb 4 sondeigs de dimensions variables: A (5 x 3,25 m), al nord; ben a prop estava el B (4 x 4,40 m), a l'angle nord-est; el C (7 x 4 m) estava al sud i a prop del B, al costat est; el D estava més allunyat de la resta, a l'angle sud-oest, però no se'n precisen les dimensions, encara que en les fotografies es comprova que almenys era tan gran com el C (Fig. 4). La superfície total excavada, sense comptar aquest sondeig, fou de 61,85 m², i en total degué ser d'uns 90 m².

L'inventari de materials es va fer seguint els protocols de l'època, però avui caldria fer-ne una revisió, atesos els grans avanços produïts d'aleshores ençà. Alguns

d'ells, com la vaixel·la de vernís negre, van ser publicats immediatament (Martín 1974). Hem seguit i repassat el llistat de troballes mobles de l'excavació, fet bàsicament per G. Martín, afegint alguns estudis específics posteriors, com les àmfores (Fernández Izquierdo 1984) i alguna varietat de les ceràmiques de vernís negre (Escrivà *et al.* 1992), que inclogueren les peces d'aquesta excavació.

Malauradament, el registre de les estructures va ser mínim. La documentació escrita esmenta murs islàmics i romans republicans que, tanmateix, a penes apareixen representats en una planta general. Tampoc en coneixem cap fotografia, només als talls estratigràfics dels quadres A, B i C se'n veu la secció d'algun.

DESCRIPCIÓ I MATERIALS

En cursiva indiquem la cita del text de l'inventari original i, a continuació, si escau, l'esmena o comentari corresponent en lletra normal amb la forma, procedència, referència bibliogràfica, etc.

QUADRE A

El nivell natural aparegué a 6,30 m de fondària. La seriació estratigràfica va ser la següent:

ESTRAT I-II

Entre 0 i 2 m. Material modern barrejat amb fragments medievals, tardoantics i republicans.

Fig. 3: Quadre C de l'excavació. S'hi veuen dos dels fills de Miquel Tarradell i Matilde Font: Núria i Francesc. Per la seua alçària sembla que el solar es va rebaixar entre 1,50 i 2 m abans de l'excavació.

ESTRAT III

Entre 2 i 3,60 m. Material similar a l'anterior.

ESTRAT IV

De 3,60 a 4,50 m. En la memòria s'esmenten materials des de medievals fins a republicans, però a partir de la seua revisió sembla del període tardoantíc. En el text de la memòria original no es divideix aquest estrat, però sí a l'inventari, on apareixen els IVa i IVb. Segons es representa en el tall, el IVa aniria de 3,50 a 4,20 m de fondària i el IVb de 4,20 a 4,50 m.

Inventari revisat de l'estrat IVa:

A8 - *Frag. de sigillata clara A forma Lamboglia 10 "a strice"*. Hayes 23A.

A10, A11 - *Frags. de sigillata clara D, forma Lamb. 55*.

A10: Hayes 106; A11: Hayes 104.

A12 - *Frag. de sigillata clara D, forma Lamb. 53*. Hayes 61.

A27 bis, A28, A29 - *Frags. de bordes de ánforas romanas*. A27bis: Keay I; A28: Keay LXI; A29: Keay IV.

A33 hasta A41 - *Frags. de asas de ánforas romanas*. A37: Kos (Fernández Izquierdo 1984: 35, núm. 63).

A46, A47, A48 - *Frags. de cerámica medieval con incisiones*. No són medievals, són tardoantigues, probablement d'Eivissa (Ramon 2008).

A64 - *Frag. de sigillata clara D, forma Lamb. 24/25*. Hayes 91C.

A75, A76 - *Frags. de ánforas romanas*. Keay LXII (Fernández Izquierdo 1984: 34-35, núm. 67).

A77-Frag. *De cuello y asa de ánfora romana*. Àmfora africana tardana (Fernández Izquierdo 1984: núm. 69, 35 i 37).

L'estrat IVa s'havia considerat medieval, però la revisió dels materials podria suggerir una datació tardoantiga avançada (segles VI-VII dC). Peces com la A47 es catalogaren com a medievals, quan probablement són produccions ebusitanes amb la típica decoració incisa (Ramon 2008: 566-575). També cal esmentar la clara D de les formes Hayes 104 i 106 (A10, A11) i les àmfores Keay LXI (A61) i LXII (A75), que poden datar-se del segle VI o més endavant.

Inventari revisat de l'estrat IVb:

A91, A92 - *Frags. de sigillata clara D, forma Lamb. 54*. Hayes 61.

A95 - *Frag. de sigillata clara D, forma Lamb. 40*. Hayes 50. Deu ser clara C.

A105 - *Tapadera de ánfora* (Fernández Izquierdo 1984: 35-37, núm. 74).

A106 hasta A109 - *Frags. de fondos de ánforas romanas*. A108 (Fernández Izquierdo 1984: núm. 73, 35 i 37).

A110 hasta A118 - *Frags. de asas de ánforas y vasos comunes romanos*. A117 (Fernández Izquierdo 1984: núm. 71, 35 i 37).

A l'estrat IVb es trobà poc material. Possiblement el més modern siga del segle IV dC, com la clara C de la forma Hayes50/Lamb. 40 (A95), erròniament catalogada com a clara D.

ESTRAT V: DE 4,50 A 5,50 m.

Poc de material.

Inventari revisat de l'estrat Va:

A124 - *Frag. de sigillata clara A, forma Lamb. 2.* Hayes 9.

A130-A131 - *Frags. de bordes de ànforas romanas.*

A131: Beltrán IIB.

A141 - *Frag. de vasija medieval estriada a torno.* Tardoantiga?

A l'estrat Va hi ha clara A i una ceràmica estriada suposadament medieval.

Inventari revisat de l'estrat Vb:

A142 - *Frag. de borde de ànfora romana.* Àmfora púnica Mañá C2b (Fernández Izquierdo 1984: núm. 103, 41 i 43).

A150 - *Frag. de ceràmica campaniense B, fondo con palmetas estampadas.* No deu ser campaniana B ni de Cales, sinó campaniana A per la forma del peu i les palmetes.

A159 hasta A162 - *Frags. de bordes de ànforas romanas.* A159: Dr. 1 (Fernández Izquierdo 1984: núm. 104, 41 i 43). A161: Tripolitana (Fernández Izquierdo 1984: núm. 106, 41 i 43).

A163 - *Borde de ànfora romana.* Dr. 7-11 (Fernández Izquierdo 1984: núm. 105, 41 i 43).

A l'estrat Vb es barregen les ceràmiques d'època romana imperial (sigil·lada hispànica, àmfora Dr. 7-11) i republicana, tot i que també s'esmenta un fragment de clara D sense forma. En la memòria s'interpreta com a un abocador medieval, però de la revisió del material sembla més aviat imperial o tardoantic, perquè algunes ceràmiques comunes o àmfores amb decoració impresa o incisa són produccions romanes o tardanes, no medievals. Al fons, a l'angle sud-oest del quadre, aparegué un mur, que devia ser republicà, a 5,50 m de fondària, cobert per l'estrat V i marcant l'inici del VI.

ESTRAT VI

Segons les notes de l'excavació, seria el primer nivell que no presentava revolta l'estratigrafia i també el més antic del quadre, arribant als 6,35 m de profunditat.

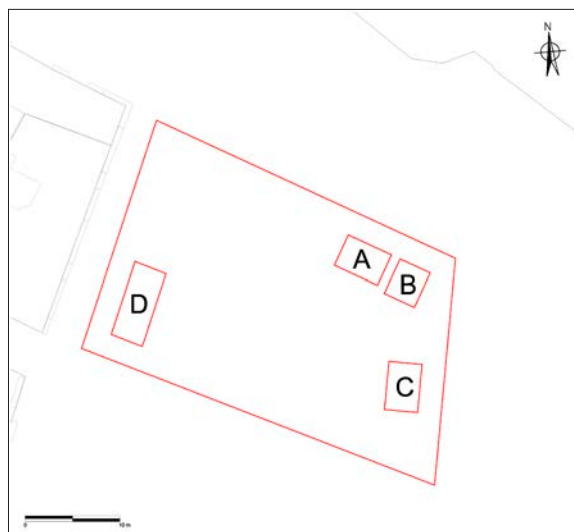

Fig. 4: Croquis del solar amb els quadres de l'excavació.

Inventari revisat de l'estrat VI:

A189-A190 - *Frags. de asas de ànforas* (Fernández Izquierdo 1984: 45-46, núm. 122 i 123).

A195 - *Cuello de un ànfora romana, forma Dressel 2.* Greco-itàlica tardana o Dr. 1A de Campània (Fernández Izquierdo 1984: 42-43, núm. 109).

Segons la memòria aquest nivell seria fundacional, però el material és escàs i poc aclaridor, tot i que republicà, però no està clar que siga exactament de la fase inicial perquè apareix una possible àmfora Dr. 1. La revisió indica una potència destacada del nivell arqueològic en aquest sondeig, en comparació amb el que és habitual. Sobtaria que els primers 4,50 m, corresponents als estrats I-III, estiguen barrejats. L'estrat IV podria ser un rebliment tardoantic, en aquest cas, d'un metre de potència. El V, de 85 cm d'espessor, es va considerar un abocador medieval, però la revisió dels materials indica que més bé podria ser un rebliment de l'època romana imperial. Al fons de l'estrat s'esmenta un mur, que es trobaria ben fondo i que cal situar en la fase republicana. La seua única representació gràfica és la del plànol general i la secció del quadre, on la seua base se situa a 6 m de profunditat i estaria situat per damunt i al mateix nivell que l'estrat VI, de probable datació republicana.

QUADRE B

Estava situat a prop del A, a pocs metres en paral·lel cap a l'est, pràcticament a l'angle nord-est del solar. La seqüència estratigràfica és molt semblant a la del A.

ESTRAT I-II

Construccions modernes. Entre 0 i 2 m.

ESTRAT III

Al tall del sondeig destaca la seua escassa potència, de 30-20 cm. També s'observa un mur que comença a la mateixa cota que l'estrat, als 2 m de fondària i que sembla que tindria 1'5 m d'altura. Les notes de l'excavació assenyalen que un mur modern creuava el quadre, que podria ser aquesta mateixa paret, tot i que –en estar a dos metres de fondària– teòricament hauria de ser, almenys, islàmic. Si fos el mateix que el de la secció no seria modern, però la informació disponible és mínima, tot i que parla d'un paviment associat que marcaria el final de l'estrat. La prolongació cap avall de la paret que es veu a la secció podria ser el seu fonament i l'estrat en marcaria l'amortització, a no ser que el dibuix represente que per sota del mur no es va excavar. Aparegué ceràmica antiga barrejada amb d'altres medievals vidriades, que són minoritàries.

Inventari revisat de l'estrat III:

B30 hasta B32 - *Frgs. de asa de ánfora y de vasos comunes romanos* (Fernández Izquierdo 1984: 33).

B39, B40 - *Frgs. de cerámica medieval vidriada*.

B41 - *Vasija medieval sin decoración*.

B42 hasta B46 - *Frgs. de vasijas medievales*.

Hi havia algunes ceràmiques fines romanes, com una base (B5) de sigil·lada sudgal·lica amb un segell MALI o M.AII i una possible clara C (B20).

ESTRAT IV

Apareixia per sota del paviment associat al mur anterior. Es descriu com una terra vermella amb molta ceràmica romana sense material posterior. Una capa de grava marcaria la seua base. En altres excavacions de València els nivells de terra vermella solen ser conseqüència d'un incendi per la barreja de la terra amb l'enderroc de tovots que li donen aquesta coloració. Aquesta situació s'ha evidenciat en les restes de la destrucció de Pompeu del 75 aC (Ribera 2014) i en les datades a les darreries del segle III dC (Ribera i Salavert 2005) i a la primera meitat del V dC (Ribera i Rosselló, 2007). Restes d'un mur, possiblement coetani a les graves i assentat a l'estrat Va, podrien ser incloses en la fase constructiva imperial o tardoantiga o ser el fonament ja esmentat. El text no separa l'estrat en a i b, però sí que es fa a l'inventari.

Inventari revisat de l'estrat IVa:

B47 - *Frag. de cerámica campaniense B, forma Lamb. 5*. Pareix una Lamb. 5/7 de campaniana A tardana.

B53 - *Frag. de cerámica aretina lisa, con marca incompleta por el principio y por el final, se aprecian las letras VSCVSE*.

Inventari revisat de l'estrat IVb:

B74 - *Frag. de cerámica sigillata clara D, forma Lamb. 1*. Hayes 99.

B75 - *Frag. de cerámica sigillata clara D, forma Lamb. 51 o 52*. Hayes 58 o 59.

B79 - *Frag. de cerámica sigillata estampada roja, con motivo decorativo humano: se aprecia solo la cabeza y parte de una palma que el personaje portaba en la mano derecha. Tipo B de Popescu*.

B81, B82 - *Frgs. de ánforas romanas tardías*. B81: Africana indeterminada (Fernández Izquierdo 1984: 34-35, núm. 68). B82: Africana Gran/Keay VII (Fernández Izquierdo 1984: 35, núm. 66).

L'estrat IVa donà poc de material, republicà i imperial inicial (sigil·lada aretina), mentre que al IVb aparegué una clara D estampillada del segle VI i altres ceràmiques tardoantigues.

ESTRAT V

Un paviment o nivell de graves, a uns 3 m de fondària, marca el pas dels nivells tardoantics o imperials als republicans, que comencen per aquest estrat V, segellat per les graves. Per sota s'esmenta un gran mur fet d'encofrat, del qual a penes hi ha informació i que podria ser la base o el fonament del mur ja esmentat. L'estrat següent, el Vb, està per sota del mur que podria relacionar-se amb el Va, i cobrint el mur inferior de carreus, del qual tampoc hi ha molta informació i que es veu en la secció. De nou, el text no separa l'estrat en a i b, però sí es fa a l'inventari.

Resum del material:

- Campaniana A: indet.
- Campaniana de Cales Mitjana/Tardana: L-3, L-4, L-8.
- Campaniana C: L-27 ?.
- Grisa: indet.
- Altres ànfores: indet.
- Comuna oxidada: indet.
- Comuna reduïda: indet.
- Ibèrica decorada: indet.
- Ibèrica llisa: indet.
- Ferro: indet.

Al Va hi ha ceràmica republicana d'una fase avançada que es pot datar cap als inicis del segle I aC, atesa la composició del vernís negre, que tipològicament sembla el típic de la primera meitat del s. I aC, així com el predomini del vernís negre de Cales sobre el napolità.

Inventari revisat de l'estrat Vb:

B203 hasta B234 - *Frgs. de ceràmica ibèrica sin pintar*.
B208: ansa d'àmfora romana (Fernández Izquierdo 1984: núm. 79, 36-37).

B238 - *Lucerna delfiniforme de pasta gris*. Ricci E o biconica de l'Esquilí (López *et al.* 2013, 211).

B276 - *Pie de pátera de ceràmica campaniense B, forma Lamb. 5 o 7, con círculos de ruedecilla en el interior*. Probable Aretina de vernís negre.

B414 - *Frag. de pie de un vaso de ceràmica sigillata clara D*.

B415 - *Frag. de ceràmica sigillata clara D, sf.*

B422 hasta B428 - *Frgs. de cuellos de ánforas romanas*. B422: Dr. 1A de Campània (Fernández Izquierdo 1984: núm. 87, 38-39); B423: Greco-itàlica adriàtica (Fernández Izquierdo 1984: núm. 86, 38-39); B424: Dr. 1B (Fernández Izquierdo 1984: núm. 90, 38-39); B425: Greco-itàlica tardana adriàtica (Fernández Izquierdo 1984: núm. 85, 38-39); B426: Dr. 1B de Campània (Fernández Izquierdo 1984: núm. 89, 38-39); B427: Dr. 1B (Fernández Izquierdo 1984: núm. 91, 38-39).

B433 hasta B 441 - *Frgs. de asas de ánforas y dolia*.

B434: ansa indeterminada (Fernández Izquierdo 1984: núm. 100, 40-41); B435: ansa indeterminada (Fernández Izquierdo 1984: núm. 99, 40-41).

Resum del material:

- Campaniana A: indet.
- Campaniana de Cales Media: L-2, L-5, L-6.
- Campaniana de Cales Tardana: L-1.
- Campaniana C: indet.
- Pareds fines: indet.
- Gris: gerreta emporitana.
- Àmfora itàlica: Dr.1, Dr.1C.
- Àmfora púnica: ebusitana.
- Altres àmfors: indet.
- Comuna itàlica: indet.
- Comuna oxidada: morter-Vegas 10b.
- Comuna reduïda: indet.
- Ibèrica decorada: indet.
- Ibèrica llisa: caliciforme.
- Peces de teler: pondus.
- Material de construcció: tegula.
- Os treballat: indet.
- Bronze: indet.

L'estrat Vb donà bastant material republicà, també propi d'un moment proper a la destrucció de la guerra de Sertori, com l'àmfora Dr. 1B, la forma Lamb. 5/7 de campaniana A tardana i una probable base d'aretina de vernís negre, a més de la forma Lamb. 5 de la fase Media

de Cales. L'única nota discordant la donen 2 fragments sense forma de clara D (B414, 415), que ben bé podrien ser intrusions atesa l'homogeneïtat del conjunt i l'absència de material d'època imperial. El panorama ceràmic, doncs, és semblant a l'anterior estrat, amb unes dates del primer quart del segle I aC.

ESTRAT VI

Estava al mateix nivell que la part superior d'un mur de carreus d'uns 70 cm d'amplària, del qual no disposem de més documentació gràfica que la seua representació al plànol general i a la secció de l'excavació. Més que un mur sembla una mena de fonament. Aquest estrat VI i el següent VII van ser considerats com un sol estrat de gran potència, de vora un metre. Amb tot, els seus materials els presentaren diferenciats. El VI començaria a partir de l'esmentat mur i els excavadors el situaren a la fase fundacional. Tanmateix, els materials indiquen una data més avançada, en el pas del segle II a l'I aC, com indica la freqüent forma Lamb. 5 de Cales, tot i el predomini de peces del final del segle II aC.

Inventari revisat de l'estrat VI:

B444 - *Frag. de ceràmica campaniense A, forma Lamb. 5*.

B452 - *Frag. de ceràmica campaniense A, forma Lamb. 5*.

B460 - *Frag. de ceràmica campaniense A, forma Lamb. 5*. No és una forma de Campaniana A.

B454, B455 - *Frag. de pie de un vaso de ceràmica campaniense A con palmetas y círculos de ruedecilla en el interior*.

B464 - *Frag. de taza con asa bifida de ceràmica campaniense B, forma de tradición ática, que no corresponde a ninguna de las formas de campaniense B, recogidas por Lamboglia*. És una copa MP 127/F3120 de la producció antiga de Cales (Escrivà *et al.* 1992: 460-461).

B465 - *Frag. de cuello de botellita de ceràmica campaniense b, con el borde vuelto hacia el interior y pico para verter*. És una MP 147/F5740 de la producció antiga de Cales (Escrivà *et al.* 1992: 461).

B469 hasta B474 - *Frgs. de ceràmica campaniense B, forma Lamb. 36*. Esta forma pertenece a la campaniense A en el catálogo de Lamboglia, sin que figure entre las formas de campaniense B, pero hemos observado que sí aparece en los estratos de Valentia. Són de la fase antiga de Cales.

B478 - *Frag. de pie de pátera de ceràmica campaniense B, con estrías internas*. És de Cales.

B498 - *Frag. de ceràmica campaniense C, con borde redondo y paredes rectas, de forma indeterminada*. Possible forma Lamb. 1.

B536 - *Frag. de cuello de ánfora romana republicana, tipo Dressel I*. Africana Antiga (Fernández Izquierdo 1984: núm. 120, 42, 44).

B537 hasta B542 - *Frag. de cuellos de ánforas romanas republicanas, tipo Dressel I*. B537: probable Africana Antiga (Fernández Izquierdo 1984: núm. 116, 43-44); B538: Greco-itàlica tardana de Campània (Fernández Izquierdo 1984: núm. 108, 42-43); B539: Africana Antiga (Fernández Izquierdo 1984: núm. 118, 43-44); B541: Greco-itàlica tardana adriàtica (Fernández Izquierdo 1984: núm. 112, 42-43); B542: Dr. 1B o 1C (Fernández Izquierdo 1984: núm. 114, 42, 44).

B543 hasta B548 - *Frag. de cuellos de ánforas romanas republicanas, tipo Dressel I*. B543: Lamb. 2 (Fernández Izquierdo 1984: núm. 121, 44-45); B545: Greco-itàlica tardana adriàtica (Fernández Izquierdo 1984: núm. 110, 42-43); B546: Greco-itàlica tardana o Dr. 1A de Campània (Fernández Izquierdo 1984: núm. 111, 42-43); B547: Africana Antiga (Fernández Izquierdo 1984: núm. 119, 44-45); B548: Brindisina? (Fernández Izquierdo 1984: núm. 117, 44-45).

B549 hasta B553 - *Frag. de fondos de ánforas romanas*. B552: Púnico-ebusitana (Fernández Izquierdo 1984: núm. 125, 45-46).

B554 hasta B559 - *Asas de ánforas y de dolia romanas*. B555: pasta de Tunísia (Fernández Izquierdo 1984: núm. 124, 45-46).

B560 hasta B565 - *Frag. de ánforas romanas, s/f*. B560: Ovoide (Fernández Izquierdo 1984: núm. 115, 44-45).

B566 - *Frag. de ánfora romana republicana tipo Dressel I con marca en el borde APOL*. Dr. 1B de Campània (Fernández Izquierdo 1984: núm. 113, 42, 44).

Resum del material:

- Campaniana A: L-5 ?, L-28, L-33.
- Vernís negre Byrsa 401: indet.
- Campaniana de Cales Antiga: MP 127, MP 147.
- Campaniana de Cales Media: L-5, L-6
- Campaniana C: indet.
- Grisa: gerreta emporitana, escudella.
- Àmfora itàlica: Greco-itàlica, Dr. 1, Dr. 1B (B522; B566: marca impresa: APOL.), Adriàtica (B543: Lamb. 2?; B545: Brindisi?).
- Àmfora púnica: Africana Antiga (B536, B537, B539, B547, B548).
- Altres àmfors: ovoide, indet.

- Comuna oxidada: morter-Veg.10, ampolla.

- Comuna reduïda: indet.

- Ibèrica decorada: *kalathos*.

- Ibèrica llisa: indet.

- Peces de teler: *pondus*.

- Bronze: aplic.

L'àmfora Dr. 1B i l'ovoide indicarien una datació del primer quart avançat del segle I aC.

ESTRAT VII

Seria semblant a l'anterior.

Inventari revisat de l'estrat VII:

B593 bis - *Frag. de cuenco de ceràmica campaniense A, forma indeterminada y que posiblemente pertenece a una forma tardía*. Probable Morel 113/Lamb. 25.

B601 - *Frag. de ceràmica campaniense B posiblemente de forma Lamb. 16*. Sembla una forma Lamb. 27Bb o 27c de la fase tardana de la campaniana A.

B604 - *Lucerna delfiniforme con el pico roto, orificio central y cenefa de estrías en torno formando una especie de hojas. Pasta clara de tipo campaniense y barniz rojo claro anaranjado, un poco "lucente" y en parte perdido*. És una Dr. 1B del segle I aC (López et al. 2013: 212).

B605 - *Lucerna campaniense con el pico roto y faltándole la parte superior. Pasta de tipo campaniense B, barniz rojo claro anaranjado casi perdido*. Deu ser una Dr. 1B del segle I aC (López et al. 2013: 212).

B606 - *Tapadera de ánfora* (Fernández Izquierdo 1984: núm. 134, 47-48).

B614 - *Cuello con parte de las asas de ánfora romana republicana, tipo Dressel I*. Dr. 1A (Fernández Izquierdo 1984: núm. 126, 46-47).

B615, B616 - *Frag. de ánforas romanas de tipo Dressel I*. B615: Greco-itàlica tardana (Fernández Izquierdo 1984: núm. 127, 46-47). B616: Africana Antiga (Fernández Izquierdo 1984: núm. 133, 47-48).

B617 - *Frag. de ánfora estriada*. Púnica-ebusitana?.

B618, B619 - *Frag. de ánfora romana con asa*. B619: Africana Antiga (Fernández Izquierdo 1984: núm. 132, 45, 47-48).

B644 hasta B647 - *Frag. de ánforas estriadas*. B645-647: Púnico-ebusitana (Fernández Izquierdo 1984: núm. 130, 45-46).

B656, B657 - *Frag. de cuello de ánfora romana republicana, tipo Dressel I*. B657: Greco-itàlica tardana adriàtica (Fernández Izquierdo 1984: núm. 127, 46-47).

B671 hasta B673 - *Frag. de ánforas, s/f*. B672: Dr. 1A de Campània (Fernández Izquierdo 1984: núm. 129, 46-47).

B688 - *Frag. de pie de cerámica campaniense A con palmetas en el interior. Cales Antiga?*.

B696 hasta B670 - *Frag. de asas de ánfora*. B697-698: Dr. 1 de Campània (Fernández Izquierdo 1984: núm. 137, 47-48).

B701 - *Frag. de cuello de ánfora republicana, tipo Dressel I*. Greco-itàlica tardana.

B702 - *Frag. de cuello de ánfora romana*. Africana Antiga (Fernández Izquierdo 1984: núm. 135, 47-48).

B703, B704 - *Frag. de fondos de ánforas*. Púnico-ebusitana (Fernández Izquierdo 1984: núm. 138, 47-48).

Resum del material:

- Campaniana A: L-25, L-28, L-36.
- Campaniana B: L-16 ?.
- Campaniana C: indet.
- Llànties de vernís negre: indet.
- Llànties: fusiforme.
- Grisa: indet.
- Àmfora itàlica: Greco-itàlica, Dr.1A, Dr.1C.
- Àmfora púnica: Ebusitana, Africana antiga.
- Altres àmfors: indet.
- Comuna oxidada: tapadora, tapadora d'àmfora.
- Comuna reduïda: indet.
- Ibèrica pintada: *kalathos*.
- Material de construcció: tegula.

A la memòria es data en la fase fundacional, però el conjunt és clarament més modern, de la darrerria del segle II o dels inicis de l'I aC. Si seguim el croquis conjunt de les seccions dels quadres A i B, sembla que el B no s'acabà d'excavar perquè l'estrat VII no presenta límit inferior ni tampoc se situa el nivell geològic. Malgrat que els dos quadres estan ben pròxims, s'observen diferències a l'estratigrafia. El nivell que podria ser tardoantic al quadre B, el IV, aniria dels 3 als 3,60 m de fondària, mentre que el del quadre A, també el IV, estava situat entre 4,50 i 5,50 m de profunditat. El mateix succeeix amb els nivells republicans. Al B comencen a partir de 3,60 m i arriben fins als 4,20 m, tot i que sembla que no s'acaba d'aprofundir fins al nivell geològic. Al quadre A els estrats republicans van dels 5,50 als 6,35 m. Les cotes del quadre B estarien d'acord amb el que és normal en altres excavacions de la ciutat, mentre que les del A serien anòmales per la seua gran profunditat.

La documentació senyala dos murs al quadre B. El situat a major fondària, a partir de 3,50 m i fet de carreus, deu ser republicà, mentre que l'altre presenta no pocs dubtes. Al croquis de la secció s'assenta sobre l'estrat VI i, a partir dels 2 m de fondària, està cobert pels III, IV i V,

raó per la qual podria ser un *opus caementicium* d'època romana, tot i que també és possible que el mur només estiga conservat a l'altura de l'estrat III.

QUADRE C

Estava situat al sud del B, a l'angle sud-est del solar. Entre 1,50 i 2,5 m de fondària hi havia un mur en forma de L al centre del quadre. Per les cotes i l'aparença, deu ser un encofrat d'època islàmica. No hi ha estructures, però sí estrats de palesa datació republicana.

ESTRAT I-II

Enderrocs i murs moderns. Fins als 3 m de fondària predomina la ceràmica medieval vidriada i pintada.

ESTRAT III

Sense informació. Sols hi ha algunes fotos de ceràmica islàmica, dividida entre l'estrat IIIa i IIIb, però no dibuixos.

ESTRAT IV

A partir dels 3 m de profunditat. Terra barrejada amb moltes pedres i restes de murs destruïts. Quedava la part inferior molt deteriorada, amb només dues filades de pedra, d'una probable casa islàmica. També hi ha algunes fotos de ceràmica islàmica, però no dibuixos.

ESTRAT V

Hi ha alguna ceràmica islàmica del tipus de corda seca parcial, però la major part és republicana de la fase més antiga, de la segona meitat del segle II aC, fins i tot fundacional, perquè no apareix vernís negre ni àmfors del segle I aC.

Inventari revisat de l'estrat Va:

C311 - *Cuello de ánfora romana republicana de forma Dressel I*. Greco-itàlica tardana (Fernández Izquierdo 1984: núm. 75, 36-37).

C312, C313 - *Frag. de ánforas estriadas, s/f*. Púnico-ebusitanes.

C377 hasta C378 - *Fondos de cerámica campaniense B con palmetas*. C377: Cales Antiga (Escrivà *et al.* 1992: PR1, 462-463). C378: Grup 2 de València (Escrivà *et al.* 1992: PR4, 449-450).

C380, C381 - *Frag. de cerámica campaniense B de fina calidad que recuerda los tipos de cerámica ática de barniz negro. No es posible reconstruir la forma, pero es seguro que se trata de una pátera en la que la unión del fondo o la pared forma un cuarto de círculo como en la*

forma Drag. 15/17 de la sigillata sud-gàlica. Podrà relacionar-se con la forma Lamb. 6 de campaniense C. Etrusca de vernís negre.

C384 - *Tintero campaniense B, variante de la forma 13 de Lamboglia*. Forma molt rara que no es troba en la tipologia de Morel (1981).

C389 - *Frag. de ànfora estriada con asa*. Mañá E, Púnico-ebusitana (Fernández Izquierdo 1984: núm. 131, 45-46).

C390, C391 - *Cuellos de ánforas republicanas, forma Dressel I*. C390: Probable de Campània (Fernández Izquierdo 1984: núm. 78, 36-37). C391: Greco-itàlica tardana o Dr. 1A, de Campània (Fernández Izquierdo 1984: núm. 76, 36-37).

C392 - *Cuello de pequeña ánfora*. Probable Lamb. 2 (Fernández Izquierdo 1984: núm. 77, 36-37).

C393, C394 - *Asas de ánforas*. C394: (Fernández Izquierdo 1984: núm. 81, 36-37).

C397, C398 - *Tapaderas de ánforas*. C397: adriàtica (Fernández Izquierdo 1984: núm. 81, 36-37).

C410 hasta C413 - *Frag. de cerámica vidriada medieval*.

Resum del material

- Campaniana A: L-25, L-31-33, L-36.
- Campaniana de Cales Antiga: L-6 o 36.
- Campaniana B: L-13.
- Llànties: fusiforme.
- Grisa: indet.
- Àmfora itàlica: Dr.1A.
- Àmfora púnica: ebusitana.
- Altres àmfors: indet.
- Comuna oxidada: opercle d'àmfora, ampolla.
- Comuna reduïda: indet.
- Ibèrica decorada: *kalathos*.
- Ibèrica llisa: *kalathos*, vas.
- Os treballat: estil decorat.

Inventari revisat de l'estrat Vb:

C427: àmfora ibèrica (Fernández Izquierdo 1984: núm. 92, 36, 40).

C435: indeterminada (Fernández Izquierdo 1984: núm. 99, 40-41).

C438 - *Frag. de cerámica campaniense A, forma entre las 27 y 31*. Lamb. 27c-d.

C439 - *Frag. de cerámica campaniense A, forma Lamb. 27 que pertenece a los tipos de cronología avanzada. Lleva cuatro palmetas sueltas con una cenefa de ruedecilla y un grafito T Z*. Cales?

C449 - *Frag de cuello de ánfora*. Africana Mañá C2b (Fernández Izquierdo 1984: núm. 96, 36, 40).

C450 - *Cuello de ánfora de forma Dressel 20, con borde de bastoncillo y asas redondas*. Lamb. 2 ? (Fernández Izquierdo 1984: núm. 94, 40-41).

C451: Africana Antiga (Fernández Izquierdo 1984: núm. 95, 40-41).

C452: Greco-itàlica adriàtica (Fernández Izquierdo 1984: núm. 88, 38-39).

C453 hasta C456 - *Frag. de asas de ánfora*. C455: Lamb. 2 ? (Fernández Izquierdo 1984: núm. 98, 40-41).

C491 - *Fondo de copa o pátera de cerámica campaniense B con decoración de cinco palmetas de pequeño tamaño y cenefa de ruedecilla*. Cales Antiga?

C496, C496 bis - *Frag. de cuello de ánfora ibérica tipo obús*. C496: Africana Mañá C2b (Fernández Izquierdo 1984: núm. 96, 36-40); C496bis: Africana (Fernández Izquierdo 1984: núm. 97, 36-40).

C497 hasta C500 - *Cuellos de ánfora republicana, forma Dressel I*. C497: Africana Antiga (Fernández Izquierdo 1984: núm. 93, 39-40). C498: Greco-itàlica tardana o Dr. 1A de Campània (Fernández Izquierdo 1984: núm. 84, 37-39). C499: Greco-itàlica tardana (Fernández Izquierdo 1984: núm. 83, 37-39) C500: Greco-itàlica tardana (Fernández Izquierdo 1984: núm. 82, 37-39).

C504: pivot indeterminat (Fernández Izquierdo 1984: núm. 101, 40-41).

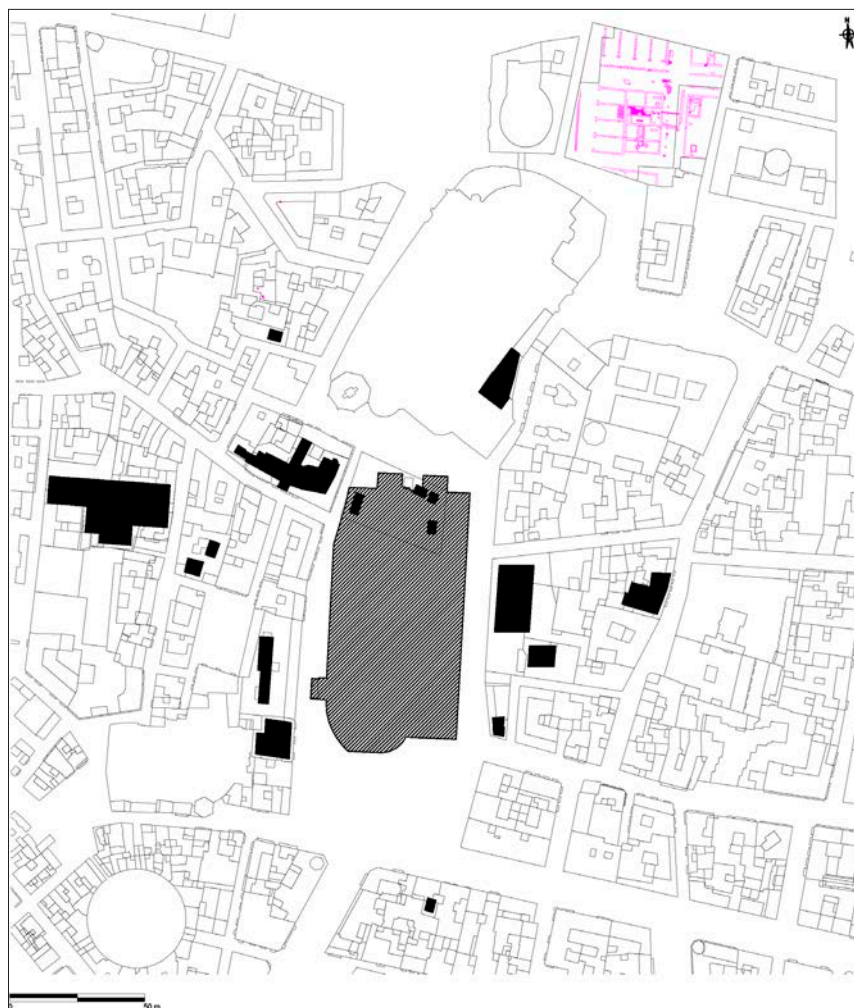
C505: pivot indeterminat (Fernández Izquierdo 1984: núm. 102, 40-41).

Resum del material:

- Campaniana A: L-25, L-31 o 33, L-33b (Grafit al damunt del peu extern: TZ).
- Campaniana de Cales Antiga: indet.
- Campaniana B: indet.
- Llànties de vernís negre: indet.
- Grisa: gerreta emporitana.
- Àmfora itàlica: Greco-itàlica, Dr.1A.
- Àmfora púnica: Mañá C-2b, Africana Antiga.
- Altres àmfors: indet.
- Comuna oxidada: olpe, tapadora.
- Comuna reduïda: indet.
- Ibèrica decorada: *kalathos*, L-21.
- Ibèrica llisa: àmfora.

El material d'aquest estrat ben bé podria ser del moment inicial de la ciutat (Ribera i Marín 2003). En tot cas, s'ajusta bé al que és habitual en la segona meitat del s. II aC. En els inventaris de l'excavació s'afegeixen altres materials atribuïts als estrats IV i Va i recuperats a l'enderrocament del murs medievals que no comentarem perquè estan barrejats amb peces islàmiques i tardoantigues. Les dades de la profunditat del estrats presenten mancances

Fig. 5: La plaça de la Reina amb la superfície ocupada per l'aparcament tramada i altres solars excavats al seu voltant en negre; en fúcsia les restes de l'època republicana de l'Almoina i d'altres solars pròxims.

i no hi ha cap registre gràfic dels nivells a la secció de l'estratigrafia, al contrari que als sectors A i B. Sols hi ha constància de la fase republicana inicial o, almenys, de les darreries del segle II aC, i d'un potent nivell islàmic.

QUADRE D

Estava situat al sud-oest del solar i més lluny dels altres tres sondeigs. Sembla que estava ple de remocions modernes i medievals fins als nivells més profunds, fet que es va relacionar amb un possible abocador. La memòria parla de tres estrats. Es recuperà un petit fragment d'una placa epigràfica romana amb una sola lletra.

Inventari revisat de l'estrat I-II:

Barreja de peces modernes, medievals, islàmiques i romanes.

D215 hasta D217 - *Frag. de ceràmica sigillata clara D*, s/f. D217: Probable africana de cuina.

Inventari revisat de l'estrat III:

Barreja de peces modernes, medievals, islàmiques i romanes.

Suposadament dins d'aquest estrat III se'n va diferenciar un altre a 4,10-4,50 m de fondària. Excepte l'esment a *Frag. de ceràmica comùn medieval (D517 hasta D524)*, la resta són ceràmiques tardoantigues i romanes imperials i republicanes.

D544-*Frag. de ánfora*. Africana Mañá C-2 (Fernández Izquierdo 1984: núm. 60, 33).

D545-*Frag. de una inscripción en marmol: E...*

La memòria de l'excavació esmenta que estaria tot revolt i sols van diferenciar tres estrats per a 4,50 metres de potència. La revisió del material podria suggerir que

l'estrat més profund, el III, entre 4,10 i 4,50 metres, fora tardoantic.

L'ENTORN ARQUEOLÒGIC DE LES EXCAVACIONS

Des de l'excavació de Tarradell se n'han fet d'altres al seu entorn (Fig. 5). Al nord, en 2015-2016, es va excavar a la part sud-est de la catedral, on es van trobar un carrer, un cardo, que ha estat molt important perquè era el que marcava l'eix central de la ciutat (Escrivà *et al.* 2020). A l'est de la part central de la plaça de la Reina, en 1985-1986 es va excavar un solar allargat entre la plaça i el carrer de Cabillers, on es trobaren les restes d'unes termes de l'època de Tiberi (De Pedro *et al.* 1989) sobre les quals es construï una casa amb mosaics del segle II dC. També aparegué, per sota de les termes, la fossa del recinte murat d'època republicana i, a l'extrem sud, el que seria l'inici del llit fluvial que delimitaria la *urbs* pel sud. Un poc més a l'est, entre els carrers de Cabillers i el de les Avellanes, es trobà el que seria una porta o un portaló del recinte republicà que, possiblement, perduraria en l'etapa imperial (Ribera 2003).

A l'oest de la plaça de la Reina, també a la seua part central, en 1983-1984 es va fer un allargat sondeig de nord a sud (Escrivà 1989) que permeté certificar l'existència d'un ample canal fluvial que enllaçaria amb el que es trobà a la part oriental de la plaça i que formaria el límit meridional natural de la ciutat del període republicà (Ribera 2003).

Però l'excavació més propera a la realitzada per en Miquel Tarradell tingué lloc l'any 2000, tot just a l'oest, a l'altre costat de l'antic carrer de Saragossa, entre la plaça de la Reina i el carrer Corretgeria. Pràcticament era la prolongació occidental dels treballs de 1965-1966. En aquest lloc es trobà una gran, allargada i profunda fossa en direcció oest-est que aparegué rebllida per tota mena de materials

de l'època tardoantiga a la part inferior i paleoislàmic als nivells superiors. Els excavadors van interpretar la fossa com una espècie de mina per a l'extracció d'argila. Tot just al nord de la fossa/mina hi havia una sèrie de murs que delimitaven algunes estances del període republicà i les restes d'altres murs més grans, però espoliats, de la mateixa època. També es va identificar un carrer romà en direcció nord-sud i una mena de pou monumental (Burriel i Arnau 2008). La seqüència d'aquesta excavació deu ser la més semblant a la de la plaça de la Reina i ajuda a entendre-la. D'una banda, les construccions republicanes d'ambdues excavacions estan situades només a l'extrem septentrional i es podrien relacionar amb el traçat de la muralla. D'altra banda, la major part de les dues excavacions està plena de grans reblliments. Un poc més cap a l'oest s'han localitzat uns possibles banys d'època romana imperial al carrer de Tapineria (Herrero i Viñes 2006).

Al nord-oest de les excavacions de Tarradell, al peu del Micalet, el campanar de la catedral, durant les obres de construcció de l'esmentat gran aparcament, aparegué una gran inscripció (*CIL* II²/14, 11) a gran fondària i que comentarem més endavant. Encara un poc més cap el nord-oest, al carrer de la Pujada del Toledà, es va localitzar un *decumanus* que delimita pel sud un probable gran conjunt termal que està apareixent als darrers anys entre els carrers del Micalet i del Sant Calze en dues excavacions que romanen inèdites.

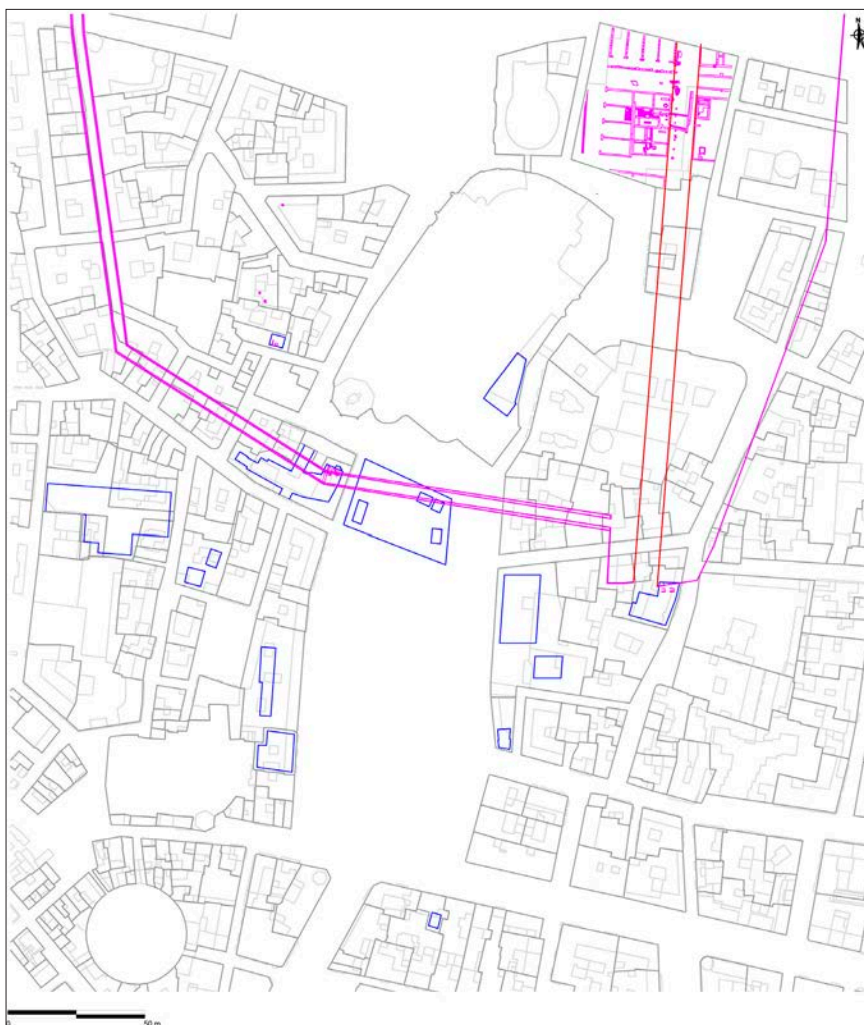
CONSIDERACIONS GENERALS I CONCLUSIONS

Un cop revisada la seqüència de l'excavació, cal proposar una sèrie de modificacions a l'esquema establert en el seu moment (Fig. 6), que amb l'afegit de les noves dades posteriors dóna peu a una sèrie de propostes interpretatives, no sols d'aquesta excavació sinó de tota la zona que l'envolta.

Estrat	Quadre A			Quadre B			Quadre C		
	Fondària	Tarradell	Revisió	Fondària	Tarradell	Revisió	Fondària	Tarradell	Revisió
I-II	2 m	Modern		2 m	Modern			Modern	
III	3'60	Modern		2'30	Medieval	Islàmic	3 m	Islàmic	Tardà
IVa	4'50	Medieval	Tardoantic	3		Tardoantic		Islàmic	
IVb		Medieval	Tardoantic						
Va	5'50	Medieval	II dC	3'60	Republicà	100-75 aC		Republicà	
Vb		Medieval	I-II dC		Republicà				
VI	6'35	Fundació	100 aC	4'10		100-75 aC			
VII					Fundació	100 aC			

Fig. 6: Quadre esquemàtic de les excavacions.

Fig. 7: Sobre la trama urbana actual, els solars excavats amb la restitució aproximada del recinte emmurallat i les restes d'època republicana del solar de l'Almoïna en fúcia, i la projecció del carrer que s'hi conserva en roig.

LA CIUTAT REPUBLICANA (Fig. 7)

Per al període inicial es demostrà l'existència de construccions i nivells republicans, el que permet incloure-les a l'àrea urbana, dada interessant atès que és una zona propera al límit de la ciutat. Els testimonis dels probables dos murs republicans d'aquesta mateixa excavació els situen a l'extrem nord dels quadres A i B. Les estructures republicanes de les excavacions del carrer de la Corretgeria estarien pràcticament alineades amb aquestes de la plaça de la Reina. Al sud de l'àrea excavada, pel contrari, l'evidència arqueològica indica que la ciutat republicana no continuava, com palesen la mateixa muralla del carrer de les Avellanes i la fossa del carrer de Cabillers (Ribera 2003). La presència de murs construïts amb carreus regulars pertanyents al període republicà, permetrien incloure l'extrem septentrional de l'àrea excavada

per Miquel Tarradell a l'interior del recinte d'aquesta època, sense descartar que en formaren part, igual que passaria amb els murs de carreus i els fonaments del carrer de la Corretgeria.

El traçat exacte de la muralla encara no està del tot definit, però és més que probable que travessés el solar de les excavacions de Miquel Tarradell o que passés uns pocs metres cap el sud o, més probablement, el nord. La gran fossa que creuava d'oest a est la veïna excavació del carrer Corretgeria ben bé podria ser una gran fossa d'espoli de la mateixa muralla o el fossat del recinte. Aquesta segona opció significaria que tant les restes septentrionals de Corretgeria com les de la plaça de la Reina podrien formar part de la muralla, més o menys deteriorada. Qualsevol de les dues probables hipòtesis explicaria l'absència d'altres estructures en la major part de l'àrea excavada.

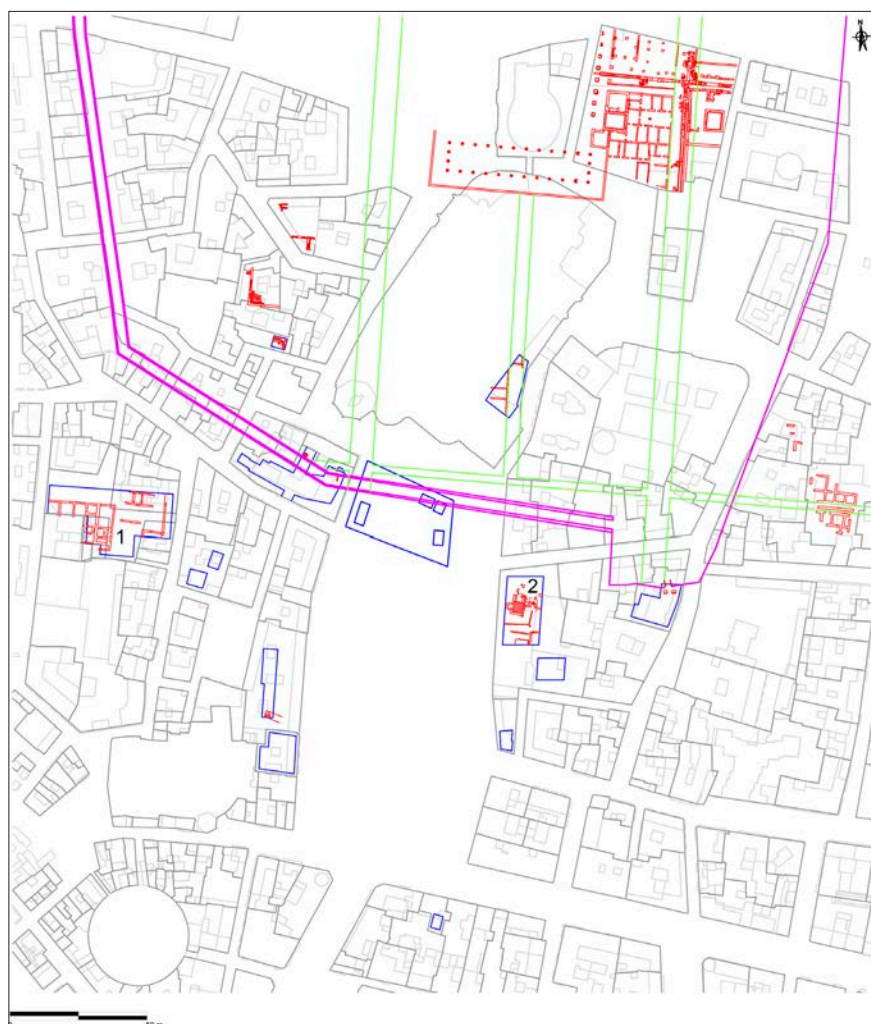

Fig. 8: Sobre la trama urbana actual, els solars excavats amb la restitució aproximada del recinte emmurallat en fúcsia, les restes del període imperial en roig i la trama urbana en verd. 1: termes del carrer Tapineria. 2: termes del carrer Cabillers.

PERÍODE ROMÀ IMPERIAL (Fig. 8)

El solar estava situat entre un *decumanus*, al nord, aparegut a les excavacions dels Banys de l'Almirall, i dos *cardines*. El de l'oest deu ser la Via Augusta i el de l'est, localitzat per sota la catedral, marcava l'eix central de la *urbs*. Però la *insula* teòrica en què es trobaven les excavacions de Miquel Tarradell apareix estranyament buida de construccions en aquest període. Al sud del mateix *decumanus* hi ha edificis a l'est (edifici públic dels Banys de l'Almirall i termes del carrer Cabillers) i l'oest (termes del carrer Tapineria). A la veïna excavació del carrer Corretgeria la situació és semblant a la de la part septentrional de la plaça de la Reina, perquè pràcticament no hi ha troballes de l'etapa imperial, tot i que –a la mateixa altura cap a l'est i l'oest– es troben els esmentats edificis termals. L'única estructura d'aquella excavació que es

pot ressenyar és un gran pou i les restes d'un probable carrer, que no deu ser casual que es troben tot just per on devia passar la Via Augusta (Escrivà *et al.* 2020).

Aquesta *insula* buida és una mica estranya dintre de la topografia de la *urbs* imperial. Tal vegada la resposta a la incògnita es pugui cercar en les troballes en negatiu i en la nova lectura d'algunes peces arquitectòniques i epigràfiques soltes, però molt properes a aquesta zona, especialment dues inscripcions monumentals que s'han posat en estreta relació i que es tracten en l'apartat redactat per la Dra. Isabel Escrivà que figura a continuació.

En essència, la hipòtesis que plantejarem és que al voltant del probable pas de la Via Augusta, tot just a l'oest de les excavacions de Miquel Tarradell, hi hauria una gran porta monumental que seria totalment espoliada en el període tardoantíc junt amb bona part de la muralla. La gran fossa detectada a l'excavació del carrer Corretgeria i la

seua prolongació per la plaça de la Reina serien les restes d'aquesta espoliació i destrucció organitzada i no una mina d'extracció d'argila com proposaren els seus excavadors (Burriel i Arnau 2008).

La presència d'un complex monumental important com seria aquesta *porta urbica*, la *Porta Sucronensis* que esmenta l'epigrafia (*CIL*²/14, 33 i 34), a la qual arribava l'aqüeducte, explicaria, al mateix temps, aquest estrany buit edilici, atès que per davant i per darrere les grans portes monumentals estaven lliures d'edificis adossats.

PERÍODE TARDOANTIC

Com ja s'ha dit, en aquesta zona l'element més notori del període tardoantic va ser el gran rebliment de la probable fossa d'espoli o del fossat que precedia a la muralla, localitzat probablement a la plaça de la Reina i, amb més claredat, a les excavacions del carrer de la Corretgeria. Les dades d'ambdues excavacions no han donat precisions sobre el moment concret en què tingué lloc l'inici de l'amortització, tret de la seua ubicació genèrica en aquest llarg període (Burriel i Arnau 2008).

Una troballa excepcional de les excavacions de Miquel Tarradell va ser la d'un trient (Gurt, en aquest mateix volum) d'imitació de models bizantins de Justinià, que ja es va donar a conèixer al poc del seu descobriment (Barral 1976: 172; Mateu 1979: 135). És una peça semblant a altres de les excavacions de *Barcino* o *Caesaraugusta* o al tresor de *Recópolis* (Zorita de los Canes, Guadalajara), per citar només alguns dels recuperats en treballs arqueològics controlats (Ribera 2005). Més abundants i significatius són els més nombrosos que aparegueren de manera esporàdica però contínua a la localitat d'Alcàsser, entre 1930 i 1950, troballa coneguda com el «tresor bizantí d'Alcàsser» o el «tresor de València». En conjunt, totes s'ajusten als mateixos tipus: imitacions de monedes de Justinià I i Justí II (Alapont i Tormo, 2005).

En conjunt, al nord de les excavacions realitzades per Miquel Tarradell es trobaven tant la ciutat republicana com la imperial, però aquestes no s'estenien cap al sud. Evidències de la *urbs* imperial han aparegut també a l'oest i l'est, però no de la republicana ni de la tardoantiga. Aquestes dades topogràfiques indicarien que la zona d'aquestes excavacions estava relacionada per proximitat amb la presència d'una porta i el pas de la muralla republicana.

PROPOSTA DE RECONSTRUCCIÓ TOPOGRÀFICA DE LA ZONA SEPTENTRIONAL DE LA PLAÇA DE LA REINA

MARIA ISABEL ESCRIVÀ CHOVER
isabelescriva2@hotmail.com

En el marc general de les troballes arqueològiques de la zona nord de la plaça de la Reina i del seu entorn, cal prendre en consideració dues inscripcions monumentals que, per la seua forma, talla i dimensions de les lletres, presenten un aspecte molt similar.

La inscripció A (*CIL* II²/14, 11) (Ribera, Fig. 2, en aquest volum):

[--A]ug(ust---)
[---]e clade a[---]

La inscripció B (*CIL* II²/14, 56) (Fig. 1):

[--C]resllcens et Viria Allete v[---]

La inscripció A va aparèixer l'any 1969 a 7,50 m de profunditat a la confluència del carrer del Micalet amb la plaça de la Reina, durant les obres de construcció de l'aparcament de la plaça, és a dir, molt a prop de les excavacions de Miquel Tarradell, cap al nord-oest. Aquesta ubicació situa la peça a les proximitats de l'accés sud de la ciutat per la Via Augusta. A pesar que era un gran fris, durant les obres de reforma del Museu Faller, on estava dipositada, va desaparèixer entre 1992 i 1996 (Corell 2009: 55), donant lloc a un considerable escàndol, tot i que, a la fi, malgrat la corresponent investigació, a l'Ajuntament de València ningú es va fer responsable d'aquesta lamentable pèrdua patrimonial.

L'epígraf B, que ja va referenciar, entre altres, Pereira (1979: 60, Lám. XXVIII, núm. 41), es conserva reutilitzat des d'època medieval en la base d'un dels pilars de la catedral, aproximadament a uns 20 m d'on aparegué l'altra inscripció. Aquesta peça té una forma poligonal poc habitual i, per tant, planteja alguns dubtes respecte a la seua ubicació original. Segons Corell (1997: 72-74), serien les inscripcions de caràcter monumental més importants de València.

Tot i que les motlures que emmarquen ambdós epígrafs mostren certes diferències entre sí, el més probable és que procedisquen de distintes parts o línies d'un mateix epígraf situat en una sola construcció. Les notables dimensions de les lletres, fetes per a ser llegides des de lluny, són pròpies d'una inscripció situada probablement a gran altura i, juntament amb la seua elaboració en grans blocs de calcària, confirmen que provenen d'un gran edifici de caràcter monumental.

Pel que fa a aquesta inscripció s'han plantejat diferents propostes de restitució. En un primer moment, Josep Corell (1997: 72-74; 2009: 55-57) interpretà els fragments com a pertanyents a una inscripció monumental dedicada a una divinitat i en proposà la ubicació en un temple amb la capçalera formada per tres angles. Això suposaria una amplada exterior del temple de 2,9 m i una interior d'1,8 m. Però és evident que són unes dimensions excessivament reduïdes per a un temple i més encara si tenim en compte la grandària de les lletres. Tanmateix, la troballa

Fig. 1: Inscripció conservada a la Catedral.

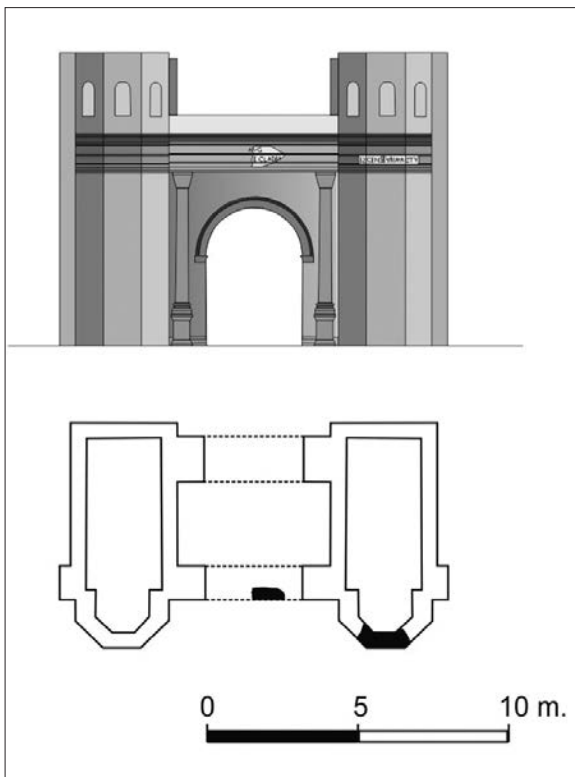

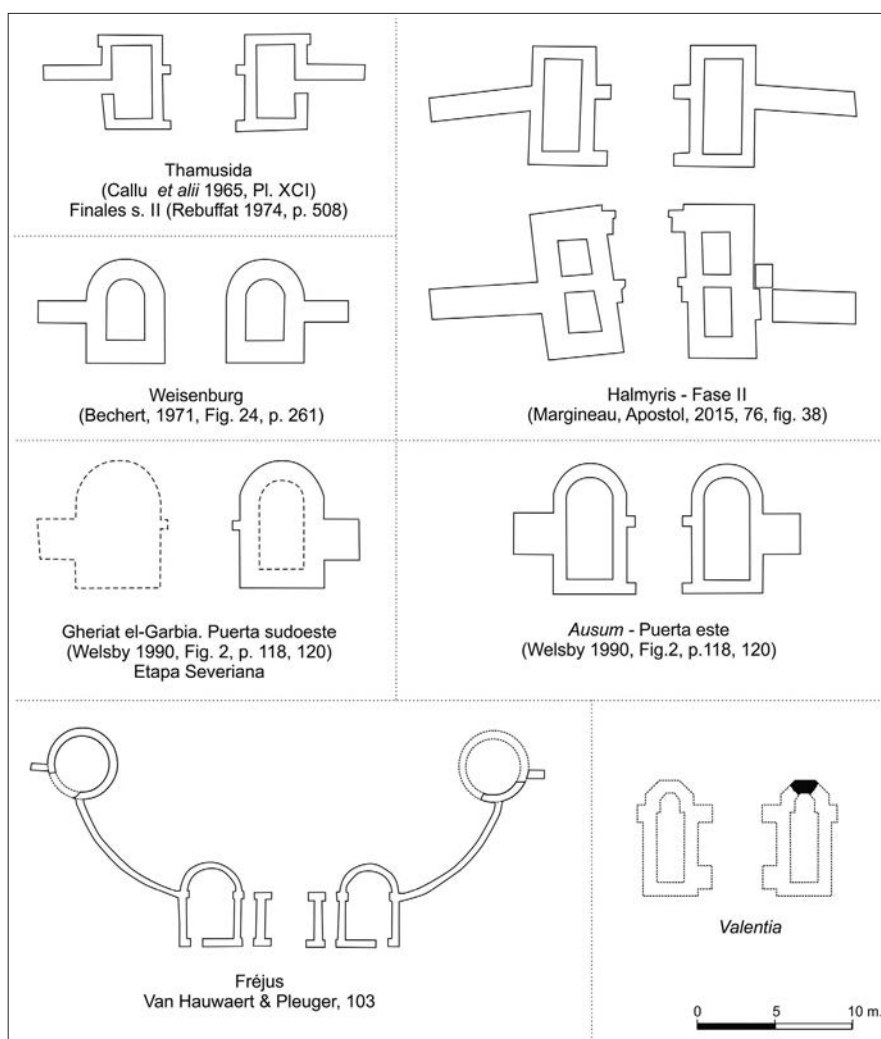
Fig. 2: Reconstrucció hipotètica de la Porta Sucronensis.

d'aquestes peces a l'extrem meridional de la ciutat obria la porta a altres interpretacions.

Tradicionalment s'havia identificat el carrer que en direcció N-S creua les excavacions de l'Almoïna –situades a l'est del fòrum– amb el *cardo maximus* i, per tant, amb el tram urbà de la Via Augusta. Però les darreres investigacions apunten a identificar aquesta amb el *cardo* que passaria per l'oest del fòrum, al temps que es considera que el carrer de l'Almoïna presenta unes característiques que no són pròpies d'una via apta per al tràfic rodat. Així, per una part, el llarg tram conservat no presenta marques de rodades. Per una altra part, l'ampliació de l'*Asklepieion* en època altimperial suposà l'ocupació de la vorera oriental del carrer i l'estretament d'una part d'aquest. A més, l'existència d'un gran desnivell, salvat per un alt esglaió, a la cruïlla entre aquest *cardo* i el *decumanus maximus* impediria físicament el trànsit rodat normal cap al sud, a l'altura del santuari. Sembla, doncs, que el tram central d'aquest *cardo* seria una zona no apta per al trànsit rodat. A més a més, la continuació cap al sud d'aquest carrer es va interrompre al període tardoantic per la construcció del baptisteri i el mausoleu de la catedral, que tallaren la via, tot i que la utilitzaren com a eix dels dos edificis (Escrivà *et al.* 2020).

Al mateix temps, també hi ha altres arguments a favor d'ubicar el *cardo maximus* al carrer situat a l'oest del

Fig. 3: Algunes de les portes romanes esmentades al text.

fòrum. Les restes del port fluvial es troben situades a l'extrem nord de la ciutat, en línia amb aquest carrer. La prolongació del traçat exterior de la Via Augusta, tant al nord com al sud, és més lineal i pròxim amb el cardo que passava a l'oest del fòrum, amb el que enllaça gairebé directament i amb total coherència. També cal esmentar la troballa d'una font monumental i un tram de carrer a les excavacions del carrer Corretgeria i la plaça de la Reina, tot just a l'extrem meridional del *cardo* situat l'oest, molt a prop del probable lloc de la ubicació de l'accés meridional. A més a més, al costat occidental del carrer, recentment ha aparegut un probable gran complex termal monumental altimperial, al qual s'accediria des d'aquesta via (Escrivà *et al.* 2020).

Amb aquesta hipòtesi, induïda per les troballes recents i per una relectura de les anteriors, l'accés sud a la ciutat es

localitzaria al voltant de la zona de la troballa de les dues inscripcions monumentals i ben a prop de les excavacions de Miquel Tarradell a la plaça de la Reina. Per tant, s'obri la via per a altres interpretacions, a més de la del temple de reduïdes dimensions, que proposa Josep Corell.

Entre els edificis monumentals que podrien ubicar-se en aquesta zona i amb els quals podríem relacionar aquestes peces epigràfiques es troba el *castellum aquae* o *castellum divisorium*. Aquesta hipòtesi trobaria suport en altres dues inscripcions que esmenten la localització del *castellum aquae* a les proximitats o a la mateixa *Porta Sucronensis* (CIL²/14, 33 i 34; Corell 2009: 46-47), la meridional de la ciutat, per on entraria a *Valentia*, des de l'oest, l'aqüeducte. Topogràficament seria una opció molt coherent. A més, es coneixen diferents paral·lels d'edificis poligonals amb aquesta funció, com el *castellum aquae*

d'Ostia (De Sena *et al.* 2004) i el nimfeu de Sala, que funcionava també com *castellum aquae* (Pons i Lagóstena 2010: 538-539, fig. 4), o el de planta circular de Dar Saniat, en *Carthago* (Wilson 2001: 90, fig. 7.7).

Un altra opció seria que es tractés de la porta meridional de la ciutat (Fig. 2), l'edifici monumental més important que se situaria en aquesta zona. Vitruvi (*De Arch.*, 1, 5, 36), en descriure la construcció de les muralles, proposa que les torres siguin rodones o poligonals, ja que si són quadrades és més fàcil derrocar-les. En concret, les torres octogonals constitueixen un model del qual podem posar nombrosos exemples (Fig. 3): una de *Segóbriga* (Abascal i Cebrián 2007: 530, fig. 6), les de la porta d'*Aventicum* (Avenches) (Mărgineanu i Apostol 2015: 76, fig. 38), les d'accés al Palau de Dioclecià en Split (Sear 1983: fig. 264, 173), les de Sarkamen (Chen 2016: 218-219, fig. 11.5), les de la porta oest de la fortificació de *Felix Romuliana* (Gamzigrad) (Popović *et al.* 2011: Plan VII, X, XI, 57-59; Chen 2016: 219, fig. 11.4), la Porta Pretoria de *Comum* (Como) (Butti 2016: 83-84, fig. 21; Frontori 2016: 100-101, fig. 3), o altres menys conegudes com les torres d'accés a la fortificació d'*Aquincum*. Es tracta d'un tipus amb una gran difusió, que en alguns casos n'incrementava la complexitat augmentant el nombre de costats. És el cas de les torres dodecagonals de les "Torri di Properzo" en la Porta Venere de *Hispellum* (Spello) (Bigi 2016), les torres hexadecagonals de la Porta Palatina d'*Augusta Taurinorum* (Torí) (Brancati 2015), la porta multiangular d'*Eburacum* (York) (Buckland 1988: 172, fig. 1), la proposta de restitució de Cavalieri Manasse per a la porta dels Lleons de Verona (Buchi 1987: 31, fig. 10; Rosada 1990: 384-390, fig. 6, 9; Bonetto 1998: 82-99) o la torre de Santa Caterina d'Asti (Zanforlini 2015: 249, 293, fig. 48).

La inclinació dels dos laterals de la inscripció B, ubicada a la Catedral, és lleugerament diferent, el que no permet determinar el nombre de costats i la planta de la torre en què podria encaixar. Tanmateix, el grau d'inclinació dels laterals apunta a una estructura de reduïdes dimensions. Per tant, una altra possible interpretació és la d'un front poligonal i un desenvolupament posterior rectangular, model per al qual trobem paral·lels en la *Porta Nigra* de *Treveris* (Van Hauwaert i Pleuger 2015) o en les torres del lateral sud-oest de la fortificació legionària d'*Eburacum* (York) (Bishop 2012: 21, fig. 11.10). No obstant, la porta de *Valentia* tindria unes dimensions més reduïdes, pròximes a les de les torres d'*Ausum*, Gheriat el-Garbia (Welsby 1990: 118-120, fig. 2) o Fréjus (Van Hauwaert 2015: 103; Perna 2012: 86-88, fig. 11) amb un desenvolupament frontal circular.

Les dues peces epigràfiques objecte d'estudi estan tallades en grans blocs de calcària i tenen unes dimensions considerables. L'altura de les lletres (13,8 cm) indica que ambdues es trobaven en una posició elevada. Sobre aquest particular, un bon exemple són les lletres de la inscripció de la porta romana d'*Ostia*: la primera línia amb una altura de 20 cm, la segona 16 cm i la tercera 14 cm (Zevi i Manzini 2006). Per tant, és probable que formaren part d'un fris que discorreria per damunt de l'arc d'accés i per la part alta de les torres. Aquest fet explicaria les diferències de talla i forma d'ambdues peces. Una porta d'uniques dimensions un tant reduïdes i una limitada complexitat tècnica i decorativa és coherent amb l'escàs grau de monumentalitat de les construccions de la *Valentia* romana. Esperem que futures troballes i estudis ens apropen més a la ubicació inicial d'aquests dos epígrafs monumentals.

TREMÍS VISIGÒTIC DEL SEGLE VI TROBAT A VALÈNCIA

JOSEP MARIA GURT
Universitat de Barcelona
jmgurt@edu.cat

La moneda que presentem fou trobada durant les excavacions a la plaça de la Reina, prop de la catedral, l'any 1966 (Fig. 1).

Aquesta peça, ja publicada per X. Barral (1975; 1976: 172, núm 21, làm. XXI), és un tremís visigòtic d'imitació, en un excel·lent estat de conservació que permet una clara lectura del seu contingut i en especial de la seva llegenda, on es pot apreciar que es tracta d'una imitació de les peces bizantines de Justinià.

La seva descripció és la següent (Fig. 2):

Anvers: Cap diademat a la dreta. Bust rectangular amb doble marc (encara que en el seu costat dret sembla que el marc sigui triple), frontal, marcat amb una creu.

Revers: Victòria esquematitzada a la dreta, portant la palma i la corona.

Ø: 20 mm.

Pes: 1,220 grs.

Pertany al grup dels tremissos amb la llegenda de Justinià deformada, produïts abans que trobem el mateix tipus de moneda però amb una nova llegenda que ja fa referència a l'emperador Justí II. Els exemplars més

Fig. 1: Tremís visigòtic.

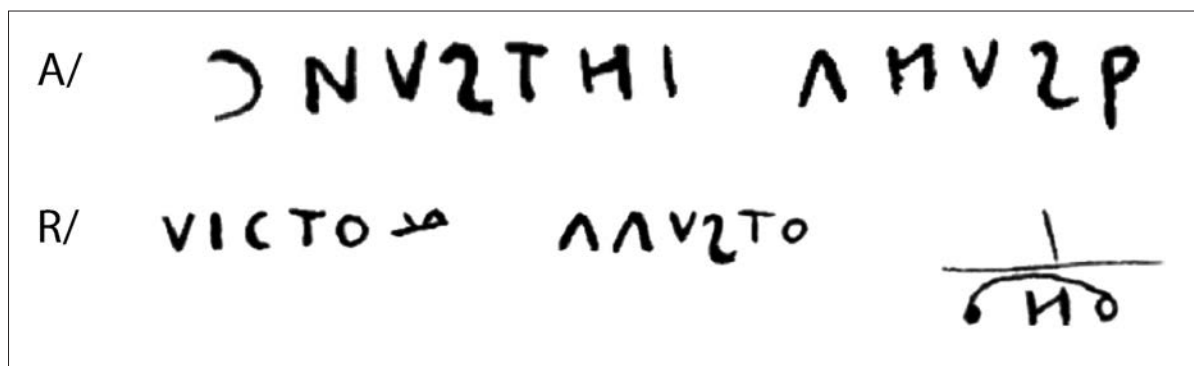

Fig. 2: Inscripcions d'anvers (A) i revers (R) del tremís.

interessants d'aquest grup són sens dubte els que pertanyen al tresor de Zorita de los Canes (Guadalajara), pel fet d'haver aparegut juntament amb monedes a nom de Leovigild, cosa que va facilitar la seva atribució al món visigòtic, ja que ambdós grups tenien estils semblants. Així mateix, aquesta coincidència va permetre precisar la cronologia d'aquestes peces.

Estilísticament, la peça pertany al grup JAN-5 de Tomasini, i té un paral·lel clar en la peça publicada per X. Barral procedent de les excavacions de la placa Sant Miquel de Barcelona, trobada en un nivell d'època tardorromana i alto-medieval.

Dels estudis de X. Barral es desprèn una àmplia difusió d'aquestes peces, no tan sols dins la península Ibèrica, sinó arreu d'una àmplia zona de l'Europa Occidental: França, Països Baixos, Alemanya i les Illes Britàniques. No s'ha de confondre, no obstant, àmplia difusió amb abundància de peces en circulació, ja que el que es pot desprendre de tota la bibliografia coneguda fins el present sobre les amonedacions dels pobles germànics en general –i no tan sols dels moments inicials d'instal·lació, sinó dels períodes posteriors, quan ja es troben perfectament assentats sobre els respectius territoris– és que l'encunyació fou poc abundant.

LES CERÀMIQUES I TROBALLES ISLÀMIQUES DE L'EXCAVACIÓ DE MIQUEL TARRADELL A LA PLAÇA DE LA REINA

JOSEP-VICENT LERMA ALEGRIA
jvicentlerma@gmail.com

Farà entorn d'uns 39 anys, als pocs mesos d'haver-nos incorporat al maig de 1981 al Servei d'Investigació Arqueològica Municipal (SIAM) de l'Ajuntament de València, per a la posada en marxa de la seua nova singladura després de la desaparició en 1978 del seu fundador José Llorca i després de la constitució de les primeres corporacions democràtiques sorgides per sufragi popular en les eleccions locals de 1979, un dels nostres primers objectius va ser, d'una banda, establir relacions professionals amb organismes de gestió del patrimoni arqueològic del subsòl de les nostres ciutats, d'acreditada experiència al llarg dels anys, com el Museu Històric de Barcelona, dirigit llavors per Frederic-Pau Verrié, i per una altra, intentar contactar amb l'antic catedràtic d'arqueologia de la Universitat de València (1956-1970) Miquel Tarradell, a fi d'exposar-li les noves expectatives que en aquells moments s'obrien per a la inèdita Arqueologia Urbana de València, amb l'única excepció precisament de les excavacions que ell mateix i el seu equip de col·laboradors va materialitzar en 1965-66 a la Plaça de la Reina, amb motiu de la construcció d'un devastador aparcament d'automòbils subterrani, i alhora sotmetre a la seua consideració la possibilitat d'una publicació oficial dels resultats científics d'aquestes. Amb aquesta finalitat, acompanyat de la també arqueòloga Empar Juan, vam tindre la fortuna que en la tardor d'aquell any ens rebera afectuosament en la seua pròpia casa del Passeig

de Colón 24, pròxima a la façana marítima del port de Barcelona i escoltara interessadament les novetats arqueològiques que li vam fer arribar des de la seua estimada València, mentre encenia pausadament una vareta d'encens...

Revisada la documentació gràfica d'aquella pionera excavació feta prop de la catedral i l'embocadura del carrer de la Barçella, mereix subratllar-se sense cap dubte que gràcies a l'àmplia experiència en l'estudi de jaciments prehistòrics del doctor Tarradell, va poder obtenir's amb metodologia estratigràfica una primera seqüència dels nivells antròpics que se succeeixen sota els carrers de la nostra ciutat, en almenys sis estrats que se submergien fins més enllà dels cinc metres de profunditat, on afloraven les argiles al·luvials verges, sobre les quals es van assentar els primers colons romans cap a l'any 138 abans de la nostra era.

Precisament aquest registre, il·lustrat de bones fotografies i precisos dibuixos dels fragments, fonamentalment ceràmics, allí recobrats, constitueix en la nostra opinió un dels aspectes més destacables d'aquesta actuació patrimonial en plena dècada dels ja llunyans anys 60. Es constata la primerenca adopció per part dels deixebles de Tarradell, tant d'una arqueologia estratigràfica com d'una metodologia d'estudi moderna, d'acord amb les publicacions avantguardistes europees de Nino Lamboglia o Bernabó Brea, on les imatges fotogràfiques en

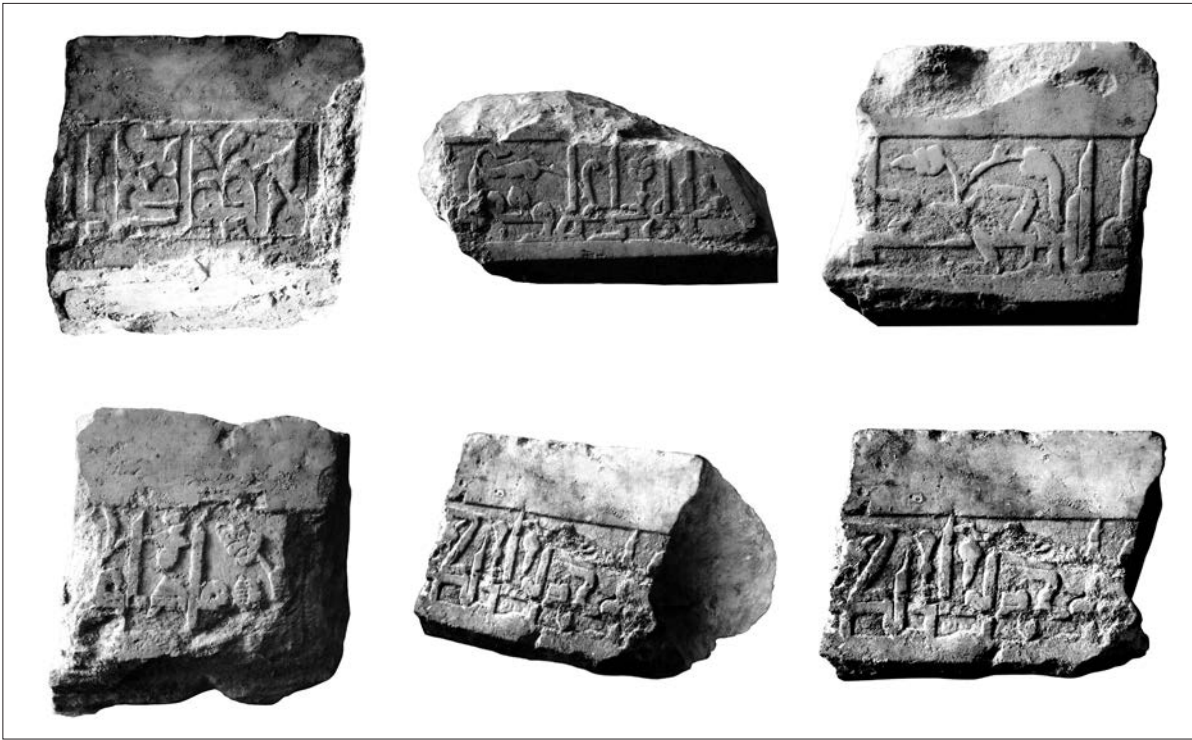

Fig. 1: Fragments de marbre de l'estela funerària.

blanc i negre es retallaven sobre un fons neutre i els vasos ceràmics es representaven sobre polièster, dibuixats tècnicament a escala, amb la seua secció figurada a l'esquerra i la visió frontal d'aquests, en el seu cas amb la corresponent decoració externa, delineada a la dreta d'un eix de rotació teòric.

A més resulta especialment revelador que en una època en la qual els “Congresos Nacionales de Arqueología”, i fins ja entrada la dècada dels anys 70 del passat segle XX, els responsables acadèmics de la seua organització no admetien comunicacions sobre Arqueologia Medieval, les ceràmiques àrabs de la plaça de la Reina de València ja van ser en aquells moments tema d'un prometedori estudi per part d'Enric Llobregat Conesa, que manifestava en això bé a les clares el seu entusiasme per les cultures de l'Orient Mitjà, fins i tot abans de ser nomenat director del Museu Arqueològic d'Alacant, amb més d'un lustre d'antelació a les primeres investigacions dels equips francesos d'André Bazzana i Pierre Guichard, pertanyents al CNRS, la Casa de Velázquez i la Universitat de Lió (Bazzana 1979: 135-185), tingudes comunament com a precursors al País Valencià de l'arqueologia de l'antic Sharq al-Andalus.

Així en la figura 75 (quadre C, estrat III) trobem un dels típics cresols de fang cuit de piqueta allargada, amb marques d'ús quotidià com a instrument domèstic d'il·luminació nocturna.

En canvi en la figura 74 dedicada a la vaixel·la amb coberta vidriada (quadre C, estrat Va), se'ns presenta un interessant conjunt de produccions terrissaires andalusines com ara la faiança estannífera blanca decorada amb els emblemàtics colors califals verd i manganés, coneguda en la literatura arqueològica amb l'apel·latiu de pisa de l'estil de Medina Azahara, i la denominada habitualment ceràmica de “Corda Seca”, en aquest cas parcial, en la qual el cordó de coure verd, delimitat per traços d'òxid de manganés, de l'ornament, deixa en reserva la superfície externa biscuitada dels atuells tornejats.

Manufactures de taula entre les quals és possible identificar un ataïfor d'ala, similar al tipus IV d'Escudero i IIB de Rosselló-Bordoy (Escudero 1991: fig. 4), il·lustrat en l'anvers amb un epígraf cúfic florit (figs. 73-74), susceptible de remuntar-se a la desena centúria del Califat de Còrdova, al costat d'unes gerretes de corda seca parcial (CSP), una d'elles amb filtre (figs. 73-74) (Bazzana, 1983, Inv. 917/1100, fig. 43) i l'altra proveïda

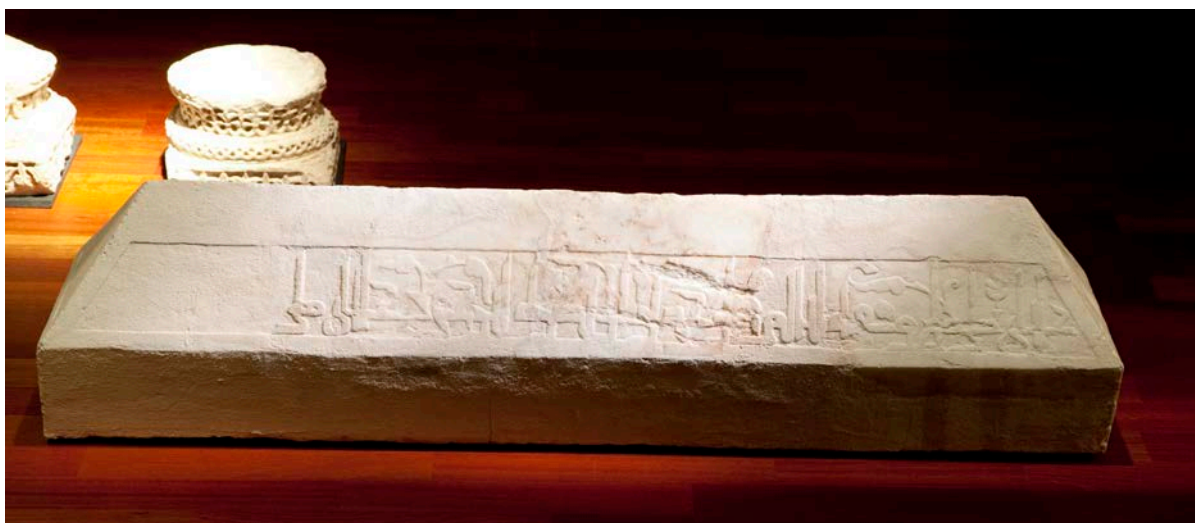

Fig. 2: Vista lateral de l'estela una vegada restaurada, tal i com es troba en l'exposició del Museu d'Història de València (foto: MHV).

en el coll de la inscripció àrab “Al-Mulk” (El Domini) (Bazzana, 1983, Inv. 917/1099, fig. 43), però que en realitat, si ens atenim al context arqueològic, s'hauria d'atribuir més precisament a aquest estrat Va una cronologia posterior, ja del segle XI de la nostra era, o cosa que és el mateix, el període dels primers Regnes de Taifes.

A més i per a major abundament en la figura 59 (quadre C, estrat IV), al costat d'alguns fragments de tapadora de botó i marmita de cuina, es documenta una espècie de pivot o peu buit amb decoració de “verd i manganés” (Bazzana 1983: Inv. 917/1104, fig. 25), que encara avui, ben entrat el segle XXI, continua constituint una forma inèdita en les tipologies a l'ús de Rosselló-Bordoy (1978), Escudero (1991) o Cano Piedra (1996), i que tal vegada responga a una creació específica dels obradors de la taifa de Madinat al Balansiya. Peana buida feta a torn ràpid de la qual també es conserva un excel·lent i detallat dibuix tècnic a tinta xinesa sobre cartolina blanca.

Dibuixos arqueològics que també reproduïxen, entre altres formes, pitxers i olles domèstiques, modelades a torneta, de coll corb estriat, datables igualment cap al referit segle XI.

La selecció conservada d'imatges fotogràfiques en blanc i negre, porten estampat en el revers el segell del Laboratori d'Arqueologia de la Universitat de València i van ser positivades per Fotos Grollo del carrer Garrigues 8.

A manera de conclusió, no podem acabar aquestes breus notes, sense ressenyar, en la nostra opinió, la més rellevant troballa arqueològica d'època islàmica d'aquesta pionera excavació urbana de la plaça de la Reina de

Fig. 3: Vista frontal de l'estela restaurada (foto: MHV).

Miquel Tarradell, això és, la recuperació de tres fragments d'una estela prismàtica de marbre blanc, del tipus “*maqabriya*” (fig. 1), reutilitzats com a fonamentació d'un mur posterior a la conquesta de la ciutat de València pel rei Jaume I l'any 1238 (Barceló 1984: 68, núm. 38, fig. 4; 1998: 201-204, Inv. 44, lám. XLVb).

Aquests fragments marmoris van ser custodiats des de llavors en les dependències del Laboratori d'Arqueologia de la Facultat de Filosofia i Lletres, inicialment en

la seua seu històrica del carrer de la Nau i més tard, a partir de 1970, a l'avinguda de Blasco Ibáñez, en l'edifici modern de l'arquitecte Fernando Moreno Barberá, on van ser objecte de calcs acadèmics tradicionals per primera vegada per part de l'arabista Carme Barceló, professora d'aquesta universitat, on romangueren fins al 1977. Data fatídica en la qual Martín Almagro Gorbea, en aquells moments catedràtic d'Arqueologia, se'n va desfer literalment mitjançant el seu lliurament a l'últim Ajuntament de València franquista, on van ser extraviats en parador ignorat per un temps superior a tres lustres, fins que l'autor d'aquestes línies va tindre una de les seues majors satisfaccions professionals quan ja en 1994 va poder reconèixer i salvaguardar tan valuoses inscripcions

àrabs, perdudes entre altres variats materials lapidis de l'extinta Brigada Municipal de Monuments, en el curs d'una visita d'inspecció a l'antic escorxador del Passeig de la Petxina.

Singular epitafi funerari d'un rellevant personatge almohade, pulcrament tallat en signes cúfics simples, amb atauric, datables morfològicament entre els segles XII i XIII (1194-1219), identificat magistralment per la doctora Carme Barceló com el redactat originalment pel cèlebre poeta Ibn Jafaya d'Alzira (1058-1138), que finalment va ser objecte d'una excel·lent reintegració i restauració en un únic túmul o barra prismàtica originària l'any 2003, per a la seua exhibició permanent en les vitrines del Museu d'Història de València (Figs. 2 i 3).

Bibliografia

- ABASCAL, J. M.; CEBRIÁN, R. (2007): Las murallas romanas de Segobriga, *Murallas de ciudades romanas en el occidente del Imperio. Lucus Augusti como Paradigma. Actas del Congreso Internacional celebrado en Lugo (26-29. XI.2005) en el V aniversario de la declaración, por la UNESCO, de la Muralla de Lugo como Patrimonio de la Humanidad* (A. Rodríguez Colmenero, I. Rodà de Llanza, es.), Lugo, 527-546.
- ALAPONT, LI.; TORMO, F. (2005): El tesoro de monedas de oro visigodas de la Senda de l'Horteta (Alcàsser, Valencia), *Tesoros monetarios de Valencia y su entorno*, (A. Ribera, P. P. Ripollès, eds.), València, 169-176.
- BARCELÓ TORRES, C. (1984): Avance para un corpus de inscripciones árabes valencianas, *Saitabi* 34, 55-73.
- BARCELÓ TORRES, C. (1998): *La escritura árabe en el País Valenciano. Inscripciones monumentales*, Universitat de València, València.
- BARRAL, X. (1975): Un tremissis visigòtic del segle VI trobat a Barcelona, *Cuadernos de Arqueología de la Ciudad XVI*, 149-158.
- BARRAL, X. (1976): *La circulation des monnaies suèves et visigothiques*, Munich.
- BAZZANA, A. (1979): Céramiques médiévales: les méthodes de la description analytique appliquées aux productions de l'Espagne orientale. I. Les poteries domestiques d'usage courant, *Mélanges de la Casa de Velázquez XV*, 135-185.
- BIGI, D. (2016): Hispellum – Imago urbis. Considerazioni su Porta Venera e sulle altre porte urliche della cinta romana di Spello, *Quaderni dell'Istituto di Storia dell'Architettura* 65, 5-20.
- BISHOP, M. C. (2012): *A Handbook to Roman Legionary Fortresses*, Barnsley.
- BONETTO, J. (1998): *Mura e Città nella Transpadana romana*, Fondazione Antonio Colluto collana "L'Album" 5. Portogruaro.
- BRANCATI, L. E. (2015): *Il restauro della Porta Palatina di Torino. Passato, presente e futuro di una città fluida*, Consorzio San Luca. Torino.
- BUCHI, E. (1987): Porta Leoni e la fondazione di Verona romana, *Museum Patavium V*, 13-45.
- BUCKLAND, P. C. (1988): The stones of Roman York, *Geology Today* September-October, 171-175.
- BURRIEL, J.; ARNAU, B. (2008): La intervenció arqueològica a la Pl. de la Reina - C/ Corretgeria. Noves dades sobre l'urbanisme antic de València, *Quaderns dels Museus Municipals de València 2. Nous avanços de l'arqueologia valenciana*, València, 53-64.
- BUTTI, F. (2016): La torre di Via Parini e le mura di Como, *Rivista Archeologica dell'antica Provincia e diocesi di Como* 198, 47-120.
- CANO PIEDRA, C. (1996): *La cerámica verde-manganeso de Madinat al-Zahra*, Fundación El Legado Andalufí, Granada.
- CHEN, A. H. (2016): Rival Powers, Rival Images: Diocletian's Palace at Split in Light of Sasanian Palace Design, *Rome and the worlds beyond its frontiers, Impact of Empire 21* (D. Slootjes, M. Peachin, eds.), Leiden-Boston, 213-242.

- CORELL, J. (1997): *Inscripcions romanes de Valentia i el seu territori*, València.
- CORELL, J. (2009): *Inscripcions romanes del País Valencià. V. (València i el seu territori)*, València.
- DE PEDRO, M. J.; DÍES, E.; PORCAR, E. (1989): Hallazgo de unas termas romanas en Valencia, *XIX Congreso Nacional de Arqueología*, Saragossa, 715-724.
- DE SENA, E. C.; BUKOWIECKI, E.; DESSALES, H.; DUBOULOZ, J.; POCCARDI, G. (2004): The École Française de Rome Castellum Aquae Project at Ostia (2003-2006): an interim report, *Archaeologiae: Research by Foreign Missions in Italy II*, 1-2, Pisa-Roma, 11-33.
- ESCRIVÀ, I.; RIBERA, A.; ROMANÍ, N. (2020): Valentia, la Vía Augusta y la evolución del viario: Nuevos datos y nuevas reflexiones, *Ruptura y continuidad: el callejero de la ciudad clásica en el tránsito del Alto Imperio a la Antigüedad Tardía* (J. M. Noguera, M. Olcina, eds.), Alacant, 197-213.
- ESCRIVÀ, V. (1989): *Cerámica romana de Valentia. La terra sigillata hispánica*, Serie Arqueológica Municipal 8, València.
- ESCRIVÀ, V.; MARÍN, C.; RIBERA, A. (1992): Unas producciones minoritarias de barniz negro en Valentia durante el s. II a.JC, *Estudios de Arqueología Ibérica y Romana. Homenaje a Enrique Pla Ballester*, Trabajos Varios. S.I.P. 89, Valencia, 443-468.
- ESCUADERO ARANDA, J. (1991): La cerámica decorada en “verde y manganeso” de Madinat al-Zahra, *Cuadernos de Madinat al-Zahra* 2, 127-161.
- FERNÁNDEZ, A. (1984): *Las ánforas romanas de Valentia y de su entorno marítimo*, Serie Arqueológica Municipal 3, València.
- FRONTORI, I. (2016): L’acqua nei sistemi difensivi delle città romane: alcuni casi in Lombardia, *Gilgameš* 1, 1, 96-113.
- HERRERO, A.; VIÑES, A. (2006): Las termas imperiales de la calle Tapineria (Valencia): Primeros resultados, *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 24, 271-281.
- LÓPEZ MÚLLOR, A.; HUGUET, E.; RIBERA, A. (2013): Las otras cerámicas finas, *Manual de cerámica romana. Del mundo Helenístico al Imperio Romano* (A. Ribera, coord.), Madrid, 147-214.
- MĂRGINEANU, M.; APOSTOL, V. (2015): La fortification d’Halmyris. Étude architecturale des portes ouest et nord, *Caiete ARA* 6, 37-78.
- MĂRGINEANU, M.; APOSTOL, V. (2016): La fortification romaine de Tropaeum Traiani, *Caiete ARA* 7, 33-94.
- MARTÍN, G. (1974). Cerámica campaniense de Valentia, Pollentia y Albintimilium, *VI Symposium de Prehistoria Peninsular*, Barcelona, 321-358.
- MATEU LLOPIS, F. (1979): Hallazgos monetarios (XXV), *Numisma* 156-161, 121-147.
- MOREL, J.-P. (1981): *La céramique campanienne: les formes*, Bulletin des Écoles Françaises d’Athènes et Rome 244, Paris.
- PEREIRA, G. (1979): *Inscripciones romanas de Valentia*, Trabajos Varios. S.I.P. 64, València.
- PERNA, R. (2012): Mura di città romane tra repubblica ed età imperial nelle regiones V e VI adriatica, *Territorio, città e spazi pubblici dal mondo antico all’età contemporanea. I. Il paesaggio costruito: trasformazioni territoriali e rinnovo urbano* (P. Cartechini, ed.), Macerata, 73-105.
- PONS, LI.; LAGÓSTENA, L. (2010): Los acueductos de Mauretania Tingitana. Estado de la cuestión, *Actas del Congreso Internacional Aquam Perduendam Curavit. Captación, uso y administración del agua en las ciudades de la Bética y el Occidente romano* (L. Lagóstena, J. L. Cañizar, LI. Pons, eds.), Cádiz, 533-542.
- POPOVIĆ, I.; ŽIVIĆ, M.; LAZIĆ, M.; SLADIĆ, M.; PETKOVIĆ, S.; SREJOVIĆ, D.; ČANAK-MEDIĆ, M.; STOJKOVIĆ-PAVELKA, B.; JANOKOVIĆ, D.; POPOVIĆ, A. V. (2011): *Felix Romuliana. Gamzigrad*, Institute of Archaeology, Monographs 49, Belgrad.
- RAMON, J. (2008): La cerámica ebusitana en la Antigüedad Tardía, *Cerámicas hispanorromanas. Un estado de la cuestión* (D. Bernal, A. Ribera, eds.), Cádiz, 563-584.
- RIBERA, A. (1983): *La arqueología romana en la ciudad de Valencia. Informe preliminar*, Serie Arqueológica Municipal 1, València.
- RIBERA, A. (1995): L’arqueologia a la ciutat de València: del no res (1981) a la més absoluta misèria (1994), *Actes de les Segones Jornades d’Arqueologia*, València, 279-292.
- RIBERA, A. (1998): *La fundació de València. La ciutat a l’època romanorepublicana (segles II-I a. de C.)*, Estudis Universitaris 71, València.
- RIBERA, A. (2003): El papel militar de la fundación de Valentia (138 a.C.): historia y arqueología, *Defensa y territorio en Hispania de los Escipiones a Augusto (espacios urbanos y rurales y provinciales)*, Casa de Velázquez (Madrid 2001). León, 363-390.
- RIBERA, A. (2005): El contexto histórico y arqueológico de las monedas visigodas del País Valenciano, *Gaceta Numismática* 157, 45-61.
- RIBERA, A. (2014): La destrucción de Valentia (75 a.C.) y la cultura material de la época de Sertorio (82-75 a.C.), *Las guerras civiles romanas en Hispania. Una revisión histórica desde la Contestania* (F. Sala, J. Moratalla, eds.), Alacant, 65-77.
- RIBERA, A.; MARÍN, C. (2003): Las importaciones itálicas del nivel de fundación (138 a.C.) de la ciudad romana de Valentia, *Rei Cretariae Romanae Fautores Acta* 38, 287-294.
- RIBERA, A.; ROSSELLÓ, M. (2007): Contextos cerámicos de mediados del siglo V en Valencia y sus alrededores, *2LRCW. Late Roman Coarse Ware, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry* (M. Bonifay, J.-Ch. Trégliá, eds.), B.A.R. - I.S. 1662, Oxford, 189-198.
- RIBERA, A.; SALAVERT, J. V. (2005): El depósito monetario del siglo III de las excavaciones de la calle Roc Chabàs de Valencia, *Tesoros monetarios de Valencia y su entorno* (A. Ribera, P. P. Ripollès, eds.), València, 141-154.

- ROSADA, G. (1990): Porte e archi nella decima regio: significati e correlazioni areali, *La Città nell'Italia settentrionale in età romana. Morfologia, strutture e funzionamento dei centri urbani delle Regioni X e XI. Atti del convegno di Trieste (13-15 marzo 1987)*, Publications de l'École Française de Rome 130, Roma, 365-409.
- ROSSELLÓ-BORDOY, G. (1978): *Ensayo de sistematización de la cerámica árabe en Mallorca*, Instituto de Estudios Baleáricos, Palma de Mallorca.
- SEAR, F. (1983): *Roman Architecture*, Ithaca.
- TARRADELL, M. (1962): Valencia, ciudad romana: estado actual de los problemas, *Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia* 1, 5-34.
- TARRADELL, M. (1969): Noticia de las recientes excavaciones de la Universidad de Valencia, *X Congreso Nacional de Arqueología*, Zaragoza, 186-194.
- VAN HAUWAERT, S.; PLEUGER, L. (2015): *La porta Nigra à Trèves*, Université Catholique de Louvain, Louvain-la-Neuve.
- WELSBY, D. A. (1990): Observations on the defences of roman forts in North Africa, *Antiquités africaines* 26, 113-126.
- WILSON, A. I. (2001): Urban water storage, distribution and usage in Roman North Africa, *Water use and hydraulics in the Roman city* (A. O. Koloski-Ortrow, ed.), Kendall Hunt, Boston MA, 83-96.
- ZANFORLINI, Ch. (2015): *Mura e porte città romane Piemonte*, Udine.
- ZEVI, F.; MANZINI, I. (2008): Le iscrizioni della porta romana ad Ostia: un riesame, *Epigrafia 2006; Atti della XIVe Rencontre sur l'épigraphie in onore di Silvio Panciera con altri contributi di colleghi, allievi e collaboratori* 9, 187-206.

VNIVERSITAT DE VALÈNCIA

FACULTAT DE GEOGRAFIA I HISTÒRIA
**Departament de Prehistòria,
Arqueologia i Història Antiga**

AJUNTAMENT DE VALÈNCIA
REGIDORIA DE PATRIMONI I RECURSOS CULTURALS

CULTURAL VALÈNCIA